Tartu Riiklik Ülikool
NSV Liidu ajaloo kateeder

H. Liivak

NÕUKOGUDE VÕIMU TAASKEHTESTAMINE HARJUMAAL 1940. AASTAL

Diplomitöö

Juhendaja ajaloodoktor
K. Siilivask

TRÜ NSV Liidu ajaloo kateeder
invent. nr. 2255

Tallinn, 1971

Sissejuhatus

Tänavu möödub 31 aastat sündmustest, mil Eesti töötav rahvas Kommunistliku Partei juhtimisel kukutas fašistliku kliki valitsuse ja pani maksma nõukogude korra. Koos kogu Eesti töötava rahvaga tähistavad ka Harjumaa töötajad nõukogude võimu kehtestamise 31. aastapäeva.

Käesolevas töös on püütud põhijoontes anda ülevaade nõukogude võimu taaskehtestamisest Harjumaal (endise maakonna piirides) 1940. aastal. Revolutsioonilised ümberkorraldused Harjumaal ei kujuta muidugi omaette sündmuste ahelat, vaid on 1940. aasta sündmuste ja sotsialistlike ümberkorralduste üheks osaks Eestis. Üritades vaadelda konkreetseid sündmusi Harjumaal kogu vabariigis toimunu taustal, püütakse esile tuua see, mis oli omanäolist ühe või teise konkreetse küsimuse lahendamisel Harjumaal.

Veel käesoleval ajal käib äge ideoloogiline võitlus Eestis ja Baltikumis kolmkümmend aastat tagasi toimunud revolutsioonide hindamise ümber. Kodanlikud ajaloolased ja sulemehed, eriti emigrantlikud tegelased on palju kirjutanud 1940. aastast Baltimail. Nende tööde eesmärk on olnud Baltimaade rahvaste murrangulis te sündmuste moonutamine ja võltsimine antikommunistliku propaganda huvides. Kuid just konkreetsed uuringud näitavad iga detailiga rahva revolutsioonilise isetegevuse ulatusest, ei jäta kivi kivi peale häbematutest väidetest nagu oleks kodanluse võimu Eestis kukutanud Punaarmee ja revolut-

siooni teinud venelased.

Nende võltsingute kummutamiseks on vaja 1940.-1941. aasta revolutsiooniliste ümberkujunduste iga üksikasja tunda ja kõigi probleemide kohta õiged hinnangud anda. Nendest ajenditest lähtus ka töö autor, asudes jõudumööda veel vähe uuritud kohaliku materjali läbitöötamisele.

Käesolev töö on jaotatud kahte ossa. Esimeses osas käsitletakse Nõukogude võimu kehtestamist ja kindlustamist Harjumaal, töörahva organiseerumist oma võidu kindlustamiseks, riigiasutuste ja omavalitsuste töö ümberkorraldamist. Töö teises osas vaadeldakse sotsialistlikku ülesehitustööd Harjumaal: Nõukogude võimu esimesi samme tööstuses ja põllumajanduses, töötajate materiaalse ja kultuurilise heaolu tõusu, Harjumaa partei- ja komsomoliorganisatsiooni osa kohaliku elanikkonna kommunistlikul kasvatamisel.

Töö kirjutamisel toetus autor sellistele väljaannetele nagu S. Kutsar-Zabrodskaja **"Eestimaa Kommunistlik Partei 1940. aasta sotsialistlikus revolutsioonis", dokumentide ja materjalide kogumik "1940. aasta sotsialistlik revolutsioon** Eestis", A. Panksejevi uurimus " **На основе ленинских организационных принципов"** jt.

Autoril oli võimalus kasutada ka arhiividokumente Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehitustöö Riiklikus Keskarhiivis (ORKA), Tallinna Linna Riiklikus Arhiivis (TLRA) ja Harju Rajooni Riiklikus Arhiivis (HRRA).

Autorist mitteolenevail põhjusil polnud kahjuks võimalik kasutada EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi Parteiarhiivi (EKPA) dokumentaalseid materjale.

Kahjuks on paljud väärtuslikud dokumendid ja materjalid läinud Suure Isamaasõja perioodil kaotsi või hävinenud. Lünka aitasid täita suusõnal saadud andmed ja mälestused Alice Toming'alt, Aliide Sommerlingilt ja teistelt seltsimeestelt, kes ise võtsid aktiivselt osa 1940.-1941. aasta revolutsioonilistest ümberkorraldustest Harjumaal. Antud teema kohta käivate materjalide otsimise ja uurimisega tegeleb ka ajalehe "Harju Elu" kaastöötaja seltsimees H. Mägi, kelle töö tulemusi on diplomitöös kasutatud. Neile kõigile siinkohal suur tänu väärtuslike andmete eest.

* * *

Harjumaa, Põhja-Eesti maakond hõlmas kuni maakondade likvideerimiseni 1950. aastal peaaegu terve praeguse Harju rajooni, Rapla rajooni põhja- ja keskosa ning Haapsalu rajooni Nõva külanõukogu piirkonna. Territoriaalselt hõlmas Harju maakond 1939. aastal 5720 km^2, elanike arv 1934. aasta andmetel ulatus 243 000 elanikule. Maakonna keskuseks oli Tallinn, mis ise ei kuulunud Harjumaa koosseisu. Harjumaal oli enne 1938--1939. aastail läbi viidud valdade reformi 44 valda ja 2 linna. Peale reformi jäi tegutsema 32 valda, samuti Keila ja Paldiski linnavalitsused.[1] Reformiga kaotati Alavere, Ingliste, Kaiu, Kodasuu, Kurna, Kiiu, Laitse, Nabala, Nehatu, Riisipere,

---

[1] Eesti Nõukogude Entsüklopeedia II, Tallinn 1970, lk. 520.

Saku, Viimsi, Vihterpalu ja Vääna vallad, uute valdadena alustasid tegevust Iru, Tõdva ja Nissi.[1]

Harjumaa oli mitmekülgselt arenenud tööstuslik-põllumajanduslik piirkond. Põhilisteks tööstusharudeks olid ehitusmaterjali- (Loksa, Vasalemma), paberi- ja tselluloosi- (Kehra, Joaveski, Tammiku) ja toiduainete- (Saku) tööstus. Kõige selle kõrval jäi aga põhiliseks agraarsuund. Oma mereäärse asendi tõttu elatus hulk harjulasi ka kalapüügist.

Põllupidajate üldarvust oli Harjumaal suurpõllupidajaid 42,1 % ehk 8313, väike- ja keskpõllupidajaid oli ca 57,9 % ehk 11 253.[2]

Neist arvudest näeme, et suurmaaomanike käes, kes olid arvulises vähemuses, oli 4/5 Harjumaa põllumajanduslikust maast. Suurpõllupidajate koha keskmiseks suuruseks saame siit 39,6 ha, kehvikutel aga 7,7 ha. Need arvud ei saanud milgi moel kajastada õiglust.

Aastasadu parunite rõhumise ja kurnamise all olnud ning 1917. aasta revolutsioonis oma kaela sirgeks ajanud talupoegade survel Eesti kodanlik, isehakanud valitsus, et näiliselt demokraatliku žestiga pisutki kindlustada oma kõikuma löönud jalgealust, kuulutas 1919.a. jüripäeval parunite - mõisnike suurmaaomandid "riigi omaks".

Seda pseudomaareformi hakati teostama suure kisa-käraga. Tagurlikud maaliitlased pasundasid, et parunitelt võõrandatud

---

[1] Tallinna Linna Riiklik Arhiiv, Fond 884, nim. 3, s.-ü. 1425, l. 7.

[2] "Harju Elu" nr. 128, 27. oktoobril 1970.

mõisamaadele rajatakse 40 000 elujõulist kahehobusetalu, mis antakse kasutamiseks mõisatöölistele, maatameestele ja popsnikele.

Need lubadused olid töötavale talurahvale prügi silma puistamiseks. Kui asuti maareformi tegelikule teostamisele, ei olnud maasaajateks enam maatamehed ja põllutöölised vaid eeskätt kapitalistide-kurnajate soosikud, aadlikud ja parunid. Suuremad maalahmakad, paremad mõisasüdamed kingiti klassisõjast osavõtnud valgetele kindralitele ja "muidukangelastele". Maatamees aga pidi tallama suurte härrade uksetaguseid, kuni lõpuks tal õnnestus saada vilets maatükk kuskilt mõisamaade äärtelt. Paljud aga jäid hoopis ilma. Sellest tingituna jäi kodanluse maareformi pärandusena ümmarguselt 15 000 maasoovijate perekonda päris maata või nad pidid leppima kääbuspisikeste, kuni 1 ha suuruseni ulatuvate eluasemelapikestega.

Eesti kodanluse Maaseaduse elluviimise kulaklik-kapitalistlikku iseloomu paljastab tabavalt Mait Metsanurga romaanikangelane, kulak Änari sulane Joosep: "Mäletate ehk isegi missugune oli see seadus!" pööras Joosep oma kõnega talupoegade poole. "Vabadussõja" kindralid ja ohvitserid said parema osa meie maast - mõisasüdamed! Teises järjekorras said truud "vabadussõjalased" oma krundid, põllumeeste valitsuse silmis armu leidnud isikud, ja kui siis tuli järg lihtsa maatarahva kätte, siis ei olnudki enam maad jagamiseks".[1]

---

[1] M. Metsanurk "Suvine pööripäev", Tallinn 1957, lk. 166.

1939. aasta lõpul ja 1940.a. algul teravnesid majanduslikud ja poliitilised vastuolud Eestis. Laiade töötavate hulkade elujärje halvenemine ning poliitilise surve tugevnemine kutsusid esile sügava ja laiaulatusliku rahulolematuse, mis hõlmas elanikkonna valdavat enamikku. Halvenes ka töötava talurahva olukord, mis kodanlikus Eestis oli niigi vilets. Harjumaa elanikkonnast aga moodustas rõhuva enamuse talurahvas. Kuni 1936. aastani puudus Eestis absoluutselt sotsiaalkindlustus. Rahvusvahelise Tööbüroo korrespondent August Gustavson kirjutas 1939. aastal: "On mitmel korral märgitud, et Eesti on sotsiaalkindlustuse alal mahajäänumaid maid Euroopas. Isegi Balkaniriigid on sellel alal Eestist kaugel ees.[1] Alles 1936. aastal kehtestati põllutööliste õnnetusjuhtumise vastu kindlustamise seadus. Kuid ka selle järgi sai põllutööline abi vaid siis, kui peremees andis allkirja et õnnetus juhtus tööl ja tema süü läbi. Siis tuli osa abirahast peremehel endal maksta. Loomulikult püüdsid peremehed seetõttu alati õnnetuse põhjustajaks kuulutada töölise enda "Hooletuse".

Põllutöölistele ei makstud mingisugust laste abiraha. "Enamikus valdades pole lasterikastele töölisperekondadele tehtud mingisuguseid soodustusi kogukonna maksu alalgi - suurtalust poissmehest omanik ja 5-6 või rohkem lapsega põllutööline maksavad kogukonnamaksu ühepalju."[2]

Veelgi suurem häda oli haiguskindlustuse täielik puudumi-

---

[1] Maatööliste ja Väikemaapidajate Koja Teataja, 1939.a., nr. 16/17, lk. 133

[2] "Maa Hääl" nr. 58, 26. juunil 1940

ne ning arstiabi äärmiselt halb korraldus ja kättesaadavus maal. Iga 6000 elaniku kohta tuli keskmiselt üks arst.[1] Põllutööliste perekonnad olid Eestis kõige lasterikkamad ja ühtlasi oli ka suremus neis kõige kõrgem.

Maatööliste ja Väikemaapidajate Koja peasekretär A. Vaigo kirjutas: "Kui pole arstiabi kui ei saa haiglaravi, kui lapsed ei saa nõutavat toitugi, kui nad maast madalast ammu enne seaduses lubatud alamäära peavad asuma raskele tööle - siis ei saa imestada, et surmavikatil pole selle rahvakihi hulgas kunagi tööpuudust."[2]

1921. aastal oli Eestis kehtestatud "Põllutööliste tööaja ja palgaolude korraldamise seadus." See sündis ajal, mil valitsev kodanlus oli töölisklassi survel sunnitud kord selles, kord teises küsimuses teatavaid järelandmisi tegema. Selle seaduse järgi maatöölise tööpäeva pikkus ei tohtinud ületada aasta läbi keskmiselt 9 tundi päevas. Kulak aga ei pidanud neile mittemeeldivatest sätetest kinni ja 1930-ndate aastate keskpaiku, kui tööjõuturul tekkis pinge, ei saanud maakodanlus enam leppida selle seadusega, mis vähemalt formaalselt ei lubanud kulakul põllutööliste tööpäeva lõpmatuseni pikendada ja töökoha ülesöelnud sulast karistada. 1936. aastal hakati koostama uut seadust, mis kehtestati ägedate vaidluste tõttu valimiste eel alles 12. juunil 1939. aastal. See seadus näitab veenvalt, et kodanlikus Eestis nime poolest tööliste hu-

---

[1] Maatööliste ja Väikemaapidajate Koja Teataja, 1940, nr. 5, lk. 160

[2] Maatööliste ja Väikemaapidajate Koja Teataja, 1939, nr. 11, lk. 243.

vide kaitsmiseks väljaantud seadus kaitses tegelikult rohkem peremeeste huve.

Tööpäeva pikkust 1939.a. seaduses üldse ette ei nähtud. See seadus "... võimaldab tööpäeva peaaegu lõputut venitamist ja annab sellele olukorrale, mis praegu valitseb kõige viletsamates talundites seadusliku kinnituse."[1]

1921. aasta seaduse järgi võis ületundide eest nõuda 50 % kõrgemat töötasu, 1939. aasta seadus tühistas ka selle. 1921.a. seaduse järgi pidid töölised saama kaks täiesti vaba puhkepäeva kuus, uue seaduse järgi aga ainult ühe. 1921. aasta seadus ei lubanud alla 12 a. lapsi põllumajanduslikele töödele palgata, uus seadus tegi mööndusi, lubades karjasteks lapsi 10-ndast eluaastast alates.

Põllutööliste palk oli palju väiksem kui tööstuses ja pealegi alandati seda süstemaatiliselt. Täiesti talumatud olid põllutööliste korteriolud, mistõttu paljudel puudus võimalus soetada perekonda. Perekonnaga töölised aga suutsid hinge sees hoida üksnes kõigi perekonnaliikmete, sealhulgas ka laste üle jõu käiva tööga. Lapsed tulid koolist ära võtta ja karjasteks või lapsehoidjaks anda.

Kontrrevolutsioonilise agraarseaduse eesmärgiks, mis võeti vastu Eesti Asutava kogu poolt 10. oktoobril 1919, ei olnud lahendada maapuuduse küsimust ja ta ei lahendanudki seda. Maa jaotamisel püüdis kodanlik valitsus igati säilitada põllutöölisi ja vähese maaga talupoegi kui kulakute majapida-

---

[1] Maatööliste ja Väikemaapidajate Koja Teataja 1938, nr. 12, lk. 285.

misele vajaliku odava tööjõu allikat. Seepärast said maareformi tulemusel maad ainult väike hulk sulaseid ja maata talupoegi, kuna ülejäänud kümned tuhanded perekonnad jäid endiselt ilma maata.

Põllutööliste talumatust olukorrast rääkis oma sõnavõtus Riigivolikogu marksistliku töörahvaühenduse fraktsiooni liige A. Aben: "Kui näiteks on tegemist 5-liikmelise perekonnaga, siis vaatame, kui palju on võimalik anda aastatöölisel oma perekonna toitmiseks. Riigi poolt asutatud maatöölismajades tuleb tasuda töölisel kr. 80-90 riigivõla maksu arvel aastas. Kui veel arvata juurde kogukonnamaks ja muud maksud, siis sellest aastatöölise palgast tuleb maha arvata vähemalt kr. 100.- või koguni rohkem. Kui aastapalgast kr. 326.- maha võtta 100 krooni, siis jääb järele elamiseks kr. 226.- 5-liikmelisele perekonnale. See tähendab, iga perekonnaliikme kohta jääb aastas kr. 44.- või kuus iga perekonnaliikme kohta sissetulek ca kr. 3.50. Kas on aga võimalik 3,5 krooniga kuus maal ära elada?"[1]

On selge, et niisuguse sissetulekuga ei olnud võimalik ära elada. Laastunud talupojad ja meeleheitesse viidud põllutöölised põgenesid linna, otsides vastuvõetavamaid elutingimusi ning suurendades töötatööliste armeed.[2]

30-ndaiks aastaiks oli kujunenud välja Eesti kui imperialistlikest suurriikidest sõltuva agraarmaa majanduse iseloo-

---

[1] Riigivolikogu stenograafilised aruanded. 1939, lk. 873.

[2] R. Antons, Agraarsuhted kodanlikus Eestis, Tallinn 1957, lk. 104.

mulikud jooned. Kodanlikus Eestis moodustas tööstustoodang vaid ühe viiendiku kogu valmistava toodangu väärtusest.

Imperialismisüsteemis muutus kodanliku Eesti riik arenenud suurriikide tooreinebaasiks ja müügituruks, nende agraarseks ripatsiks.

Kodanliku Eesti majandust iseloomustas selle lõppaastail poolfabrikaatide iseloom. 1938.-39. aastal moodustasid poolfabrikaadid juba peaaegu poole Eesti tööstuse toodangust.[1] Poolfabrikaatide tootmisel võistlesid väljaveo osas esikoha pärast tselluloos ja põlevkiviõli. Seoses hitlerliku Saksamaa agressiivse välispoliitikaga kasvas kod. Eesti majanduslik ja poliitiline sõltuvus hitlerlikust Saksamaast. Suurenes strateegilise tooraine - tselluloosi väljavedu: 1929.a. veeti Eestist välja 36 079 649 kg tselluloosi, 1938. aastal aga 68 652 478 kg tselluloosi.[2]

Kui rahuajal tselluloos on lähteaineks paberi ja kunstsiidi tootmisel, siis sõjatoodete osas on tselluloos peamine lähteaine lõhkeainete tööstusele.

1940. aasta juunisündmused Harjumaal olid jätkuks maakonna revolutsioonilisele minevikule.

Vaadates tagasi Harjumaa minevikku tuleb ikka ja jälle meenutada juba muistsete harjulaste vaprust, kes on Eestimaa ajalukku jätnud unustamatuid leheküIgi talurahvaliikumistest kurnajate vastu.

1343. aastal sai Harjumaa Jüriöö ülestõusu keskuseks:

---

[1] Eesti NSV ajalugu, Tallinn 1957, lk. 482.
[2] "Eesti Mets", 1939, nr. 2, lk. 60.

algas talurahva-sõda saksa feodaalide-röövvallutajate vastu. Harjumaalt levis ülestõus Viru- ja Läänemaale, kuid suurte sõjajõudude koondamisega läks Saksa feodaalidel korda eesti rahva kangelaslik vabadusvõitlus lõpuks veriselt maha suruda.

1805. aasta sügisel puhkesid Harjumaal talupoegade rahutused, millistest silmapaistvaimaks oli nn. "Kose-Uuemõisa" sõda.

XIX sajandi 50-ndate aastate lõpul teravnes Eestis talupoegade võitlus mõisnike vastu. 1858. aasta mai lõpul keeldusid hulgaliselt abiteost Lõuna-Harjumaa talupojad. Puhkes ülestõus, mis on tuntud Mahtra sõja nime all.

Teadlik ja sihikindel võitlus töörahva õnneliku elu eest sai Harjumaal alguse ajal, mil tsaari-Venemaal loodi bolševike partei ja Eestis asusid võitluse eesliinile kommunistid.

Harjumaal on sündinud, kasvanud ja tegutsenud, siit on leiba saanud paljud tuntumad Eesti revolutsionäärid-kommunistid. Harjumaaga on olnud tihedalt seotud Viktor Kingissepp, Jaan Anvelt, Otto Rästas, Anton Künnapuu, Olga Lauristin (Künnapuu), Johannes Lauristin, Maria Ehder-Jezova, Maali Roobach, August Saulep, Alice (Leevald) Stein, Rudolf Vakmann, Richard Ehrlich, Heinrich Teder, Johannes Jürna, vennad Jaan ja Georg Kreuks, Mart Likemets, August Riismann, Arnold ja Aliide Sommerling, Alice ja Karl Toming, Kristjan Seaver, Aleksander Reinson, Johannes Ellmann, vennad Alfred ja Arnold Sein ning paljud teised.[1]

1905. aasta detsembris oli Harjumaa jällegi peamine üles-

---

[1] "Harju Elu" nr. 132, 5. november 1970.

tõusuliikumise levikuala. Relvastatud tööliste salgad siirdusid Tallinnast maale, kus nad ühinesid maatööliste ja kehvtalurahva salkadega ja alustasid ühist relvastatud võitlust mõisnike vastu.

1917. aasta novembrist kuni 1918 veebruarini kehtis Harjumaal nõukogude võim. Kui Saksa sõjaväe juhatus vaherahutingimusi rikkudes alustas laiaulatuslikku pealetungi[1] kogu rindel toimus 23. veebruaril kangelaslik lahing Keila jaama juures. Seda päeva ("23. veebruar"), mil toimusid esimesed lahingud Pihkva ja Keila all, tähistatakse meie maal Nõukogude relvastatud jõudude päevana.

Kodanlikus Eestis jätkas Harjumaa töörahvas EKP juhtimisel oma revolutsioonilisi traditsioone.

Töörahva võitluse edukaks juhtimiseks oli eelkõige tarvis luua laialdane võitlusvõimeliste illegaalsete parteiorganisatsioonide võrk üle kogu riigi. Selle seadiski EKP keskkomitee oma esmaseks eesmärgiks. Peatselt loodi parteiorganisatsioonid ka Harjumaa suurematesse keskustes - Rapla, Raiküla, Juuru ja Kohila alevites. Alavere, Anija ja Raasiku valdades funktsioneerisid põllumajandustöötajate parteirakukesed. Paljudes valdades tegutsesid üksikud kommunistid nagu Jägala, Saue, Triigi ja Kaiu valdades.[2]

1920. aasta suveks oli Eestis 41 illegaalset parteiorganisatsiooni, kuhu kuulus 700 parteiliiget.[3] 1921. aasta ok-

---

[1] 18. veebruaril 1918

[2] **А. Панксеев "На основе ленинских организационных принципов"**(edaspidi - **А. Панксеев, "На основе..."**).

[3] EKP I kongress, Tallinn 1960, lk. 25

toobri alguses toimus Harjumaal Saue vallas, Jõgisoo külas, Uku talus EKP II kongress; parteikollektiivide arv oli tõusnud 88-le ja neisse kuulus kokku 1100 liiget[1]. Harjumaal tegutses sellal 20 parteikollektiivi, kelle delegaadid võtsid osa ka kongressi tööst.[2]

1922. aasta septembris tuli Harjumaal Raasiku vallas Haljava külas Nõmme talus kokku EKP III kongress,[3] kus töötati välja partei taktika töörahva ühisrinde edasiseks laiendamiseks ja kindlustamiseks. Selleks ajaks kuulus parteisse juba 1320 inimest; Harjumaa 130-et kommunisti esindas kongressil 2 delegaati[4].

Partei taktikast lähtudes hakkasid partei- ja töölisorganisatsioonid eriti suurt tähelepanu pöörama revolutsioonilisele selgitustööle Asunike Liidu kohalikesse osakondadesse koondunud kehvasunike hulgas. Selle eesmärgiks oli muuta liidu osakonnad, mis tegutsesid härrasasunike juhtimisel, töötavate asunike revolutsioonilise võitluse kantsiks. Mitu Asunike Liidu kohalikku osakonda ühines ühisrinde platvormiga. Kommunistide juhtimisel hakati looma Asunike Liidu uusi osakondi, mis koosnesid kehvikutest. 3.-4. märtsil 1923 toimunud Harjumaa maakondlikul konverentsil oli kehvasunike revolutsiooniline vastasrind tugev.[5] J. Suusteri ettepanekul nõudsid

---

1 EKP II kongress, Tallinn 1962, lk. 146.

2 А. ПАНКСЕЕВ " На основе..." lk. 72

3 Ülevaade EKP ajaloost II, Tallinn 1963, lk. 77

4 А. ПАНКСЕЕВ " На основе..." lk. 74

5 H. Saarniit "Maatöörahva koondamisest Töörahva Ühisesse väerinda aastail 1922-1923". Töid EKP ajaloo alalt I, lk. 82.

Uku talu,
EKP suurim põrandaalune trükikoda 1921./1922. aastal.

kehvasunikud otsuse vastuvõtmist, et maasaamise õiguse määravad igas vallas kindlaks maatöörahvast moodustatud maakomiteed. Ettepanek lükati härrasasunike häältega tagasi. Ka kehvasunike nõudmine, et maa anda asunikele ja riigirentnikele tasuta kasutamiseks, lükati vägivalla abil tagasi.[1]

1923. aasta detsembri alguses toimunud maakonnanõukogude valimiste tulemusena läks Harju maakonnanõukogusse 3-liikmeline ühisrinde rühm.[2]

EKP esimeste võitlusaastate kõrgperioodiks kujunes 1924. aasta. Selleks ajaks oli kommunistide arv Eestis saavutanud maksimaalse ulatuse, küündides 2000 kommunistini 120-es parteiorganisatsioonis.[3] Peale 1924.a. ebaõnnestunud detsembriülestõusu tabas Eesti kommuniste repressioonide laine, mistõttu kommunistide read kahanesid. "115" ja "149" kommunisti protsessidel eluaegsele sunnitööle mõistetute hulgas olid Harjumaa kommunistidest Olga Künnapuu ja Aleksander Reinson (kes oli tol ajal alaealine ning vastavalt tsaariaegsele seadusele muudeti tema karistus ühe astme võrra kergemaks s.t. asendati 15-aastase sunnitööga).[4]

1938. aastal ilmnenud uue revolutsioonilise tõusu olukorras juhtis parteiorganisatsioonide tegevust EKP Keskkomitee illegaalne büroo (Illbüroo)[5]. Harjumaale suunati Illbüroo

---

[1] "Töö Täht" nr. 19(26), 7. märtsil 1923

[2] "Riigi Teataja" 1924, nr. 14/15, lk. 195, nr. 16/17, lk. 212 ja nr. 18/19, lk. 228.

[3] " А. ПАНКСЕЕВ на основе... ", lk. 75

[4] EKP ajalugu II, Tallinn 1963, lk. 111

[5] S. Kutsar-Zabrodskaja "EKP 1940. aasta revolutsioonis" Tallinn 1960, lk. 62

poolt parteitööd juhtima Karl Toming, kes juba 1922. aastast oli töölisliikumisest osa võtnud. Karl Karli poeg Toming sündis 1903.a. 10. jaanuaril Tartus.[1]

1. detsembri relvastatud ülestõusu aktiivse ettevalmistamise tõttu mõisteti Toming 1925. aastal kümneks aastaks sunnitööle. See aeg tuli tervikuna ära istuda. Mõni aasta peale vabanemist 1938.a. tabasid Karl Tomingat uuesti politsei repressioonid. Ta pandi kaks korda vangi - mais poliitvangide vanglast vabanemise vastuvõtu korraldamise eest, oktoobris Hispaania töörahva abistamise eest. Vaevalt tööle asunud, vallandati ta tööliste organiseerimise pärast.[2]

Mõttekaaslaste-kommunistide soovitusel asus Karl Toming nüüd maale, Saue-Jõgisoole, Uku tallu, mis oli üheks konspiratiivse tegevuse baasiks. Enne Uku tallu minekut tutvus Karl Toming sellesama Uku talu peretütre noore kommunisti Alice Reinfeldtiga.[3]

Saabunud partei tööle Harjumaale (1940) leidis Karl Toming eest ainult kolm parteiliiget: Mihkel Pikkur, Alice Toming ja Villem Soo.[4] Koos nendega asus Karl Toming suurele organiseerimistööle, mis pidi aluse panema Harjumaa parteiorganisatsioonile.

---

[1] Tema elulugu vt. "Harju Elu" nr. 86, 21. juulil 1970, H. Mägi "Töörahva õnne nimel".

[2] "Harju Elu" nr. 86, 21. juuli 1970

[3] Alice Tominga mälestused autori valduses.

[4] " А. ПАНКСЕЕВ на основе... " lk. 85

Alates 1939. aasta sügisest hakkas riigis kiiresti küpsema revolutsiooniline kriis. Tõusis elukallidus, järjest kasvas tööpuudus, kehvik- ja keskmiktalude müümine oksjonil (kui 1933. aastal müüdi oksjonil ja läks käest kätte 3288 majapidamist, siis 1937. aastal oli see arv 7923;[1] laostunud talupoegade krunte ostsid poolmuidu üles pangad, mitmesugused spekulandid ja kulakud: ühel poolusel kasvas maata ja vähese maaga talupoegade arv, suurenes talurahva põhihulkade vaesumine ning teisel poolusel kasvas kulakute-kapitalistide arv, kelle kätte kontsentreerusid üha rohkem maad, kariloomad ning teised tootmisriistad ja vahendid. Politseirepressioonide tugevnemine kutsusid esile üha suureneva rahulolematuse.

Seoses ettevõtete alalise alakoormatusega tekkis kodanlikus Eestis massiline - ja krooniline tööpuudus. Müügituru puudumine andis end valusasti tunda ka Järvakandi klaasitehastes Harjumaal, mis katkestas tootmise juba 1940.a. märtsis.[2] Tööliste ja talupoegade rahulolematus väljendus ilmekalt linna- ja vallavalitsuste valimistel 1939. aasta oktoobris, ja eriti Riigivolikogu täiendavate valimiste ajal 1940.a. jaanuaris.

Ilmekaks tööliste meeleolude väljenduseks olid viimased kodanliku aja vallavolikogu valimised (1939 oktoober) Jõelähtme vallas. Nimelt meenutab endine Jägala puupapivabriku a/ü komitee esimees ja käitisevanem kodanliku aja lõpust Artur

---

[1] E. Brandt "Eesti majanduse olukord kodanliku diktatuuri perioodil", Tallinn 1955, lk. 51.

[2] "Kommunist" nr. 26, 29. jaanuaril 1941.

Saks, "... et töölised otsustanud esitada valimistel oma töö-inimeste nimekirja. Nädal aega enne vallavolikogu valimisi registreerisime nimekirja, milles oli kuus vabrikutöölist ja neli randlast, ning saatsime laiali.

Suurtalunikud ja kulakud said sellest teada ja kiitlesid, et löövad meid valimistel mütsiga.

Tuli välja hoopis teisiti. Vallavolikogu 12 kohast said töölised ja kalurid endale 10 kohta. Tööliste valitsus oli vallas sisuliselt maksma pandud. Mind valiti valla/vanemaks ja see koosseis jäi valla tüüri juurde ka pärast 1940. aasta juunipööret."[1]

Muidugi ei läinud kõik nii libedasti teistes Harjumaa valdades. Vastvalitud vallavanemad olid suures enamuses suurtalunikud, truud kodanliku valitsuse kannupoisid. Üks neist - taas Hageri "vallavanemaks" valitud. K. Jänes ei unustanud õnnesoovi ja väärtuslikku kingitust saatmast K. Eenpalu'le tema 50-aastase sünnipäeva puhul, mille eest viimane ka tänusõnad teele läkitas.[2]

Ustavust valitsusele peeti silmas ka maavolikogu valimistel 8. märtsil 1940. aastal.[3] Siseministri A. Jürimaa otsusega 16. veebruarist 1940[4] määrati Harju maakonnas maavolinike arvuks 17. Valla- ja linnavanemate täiskogu koosolekul 8. märtsil, mis toimus Harju maavalitsuse koosolekute saalis Tal-

---

1 "Harju Elu" nr. 132, 5. november 1970

2 Harju Rajooni Riiklik Arhiiv, F. 67, nim. 2, s.-ü. 8, l. 313

3 "Riigi Teataja" 1940, nr. 17, art. 125

4 Tallinna Linna Riiklik Arhiiv, F. 884, nim. 1, s.-ü. 443, l. 3.

linnas Roosikrantsi tänaval majas nr. 12 - võtsid osa 32 valla- ja 2 linnavanemat.[1] Valiti 17 maavoliniku kandidaati[2], kellede nimekiri, mis Harju maavanema K.R. Ruus'i poolt esitati siseministrile, viimase poolt ka muudatusteta ära kinnitati 15. märtsil.[3]

Vastvalitud maavolinike hulgas oli ka eespool mainitud Hageri vallavanem Kustav Jänes, Iru suurtalunikust vallavanem Konstatin Jüssi ja teised nendetaolised.

Kuid vaatamata kõigele ei suutnud kodanliku Eesti võimumehed lähenevat revolutsioonilt kriisi enam peatada. Kõigi demokraatlike vabaduste mahasurumise tingimustes ei saanud rahulolematus küll avalikult ilmneda. Kuid isegi nendes tingimustes avaldus ta kord siin, kord seal. Kõrvuti töölistega saatsid valitsusele ning Maatööliste ja Väikemaapidajate Koja'le kirju nõudmistega raskest majanduslikust olukorrast pääsemiseks ka kehvtalupojad, kelle olukord muutus sõja tõttu Euroopas otse talumatuks. Eriti suurt rahulolematust kutsus esile maksumäärade suurendamine[4], mis niigi olid liiga kõrged. Valitsus hakkas saama rohkesti kirju, kus paluti maksudest vabastamist.[5] Tooksin näitena siinkohal ära ainult mõne üksiku neist: 1940. aasta aprillis sai Maatatööliste ja Väikemaapidajate Koda kirja kollektiivse Harju maakonna talupoega-

---

[1] TLRA, F 884, nim. 1, s.-ü. 443, l. 5

[2] Vt. sealsamas, leht 9

[3] sealsamas, leht 11.

[4] Riigi Teataja 1940, nr. 21 art. 164.

[5] ENSV ORKA, f. 968, nim. 1, s.-ü. 163, l. 35, l. 53, l. 82, l. 117.

delt selle kohta, et makse ei jõua enam tasuda[1]; teine kiri pajatab sellest, et "... kõigil olgu kogukonnamaksud ühel alusel, olgu siis suure talu omanik, kõrge palgaline või kehv palgaline maatööline."[2] 13. juunil 1940 sai Maatööliste ja Väikemaapidajate Koda palvekirja Polli mõisa tööliselt, kes palub lasteabiraha[3], jne.

Rahvahulkade rahulolematuse avaldused, samuti fašistliku diktatuuri sotsiaalse baasi ahenemine andsid tunnistust lähenevast revolutsioonilisest kriisist. EKP pidi olema selleks täiesti lahinguvalmis ja kogu oma tegevusega kiirendama seda. Väga tähtis oli õigesti määrata partei taktika 1940. aasta konkreetsetes tingimustes. Sellel eesmärgil tegi EKP Ill.büroo teatavasti juba 1939. aasta sügisest ettevalmistusi partei konverentsi kokkukutsumiseks. Ettevalmistuste käigus otsustas büroo anda Eestis illegaalselt välja ajalehe "Kommunist" ja avaldada seal seisukohad partei lähemate ülesannete, tema taktika ja loosungite kohta.

I

---

1 ORKA, f. 968, nim. 1, s.-ü. 163, l. 53
2 vt. sealsamas, l. 82.
3 vt. sealsamas, l. 35.

I osa

NÕUKOGUDE VÕIMU KEHTESTAMINE JA KINDLUSTAMINE HARJUMAAL

I ptk.

Töörahvas võtab võimu

1. Juunipööre

Rahulolematus ja protestimeeleolud valitsuse poliitika vastu levisid ning süvenesid ka maal. See oli tingitud eriti maksukoorma suurenemisest, mis puudutas valusalt talurahva laiu hulki. Valitsusele saabus kõigist maakondadest talupoegade kirju, milles nõuti maksude vähendamist, nende õiglasemat jaotamist, arvestades üksikute rahvakihtide jõukust, ja kirjeldati maatöötajate katastroofilist olukorda.[1]

Fašistliku diktatuuri tugevneva surve olukorras ei leidnud töölisklass ja töörahva laiade hulkade revolutsioonilise meeleolu tõus avalikku väljendust tänavameeleavalduste ja miitingute näol. Väliselt oli nii mõneski keskuses üsna vaikne: töölisorganisatsioonid olid kas suletud või tegutsesid politsei valvsa silma all, paljud aktiivsemad töölis- ja demokraatliku liikumise tegelased olid välja saadetud kõrvalistesse kohtadesse. Kuid kommunistid ei lasknud end sellest näilisest "rahust" ja "vaikusest" petta ega heidutada. Rahvahulkadega tihedas kontaktis olles teadsid nad väga hästi, et selle fašistliku vanglarahu katte all kääris töörahva jõuliselt kasvav meelepaha ja viha.

---

[1] ENSV ORKA, f. 968, nim. 1, s.-ü. 163, 1-d 53, 117 jt.

Olukorras, kus maa seisis ilmselt uute revolutsioonilis-te sündmuste eel, oli Eestimaa Kommunistlikul Parteil tarvis hoolikalt läbi arutada poliitiline olukord ja parteiorgani-satsioonide ülesanded. Sellepärast otsustas EKP Illegaalne Büroo kokku kutsuda partei konverentsi.

Ülesanne seisis selles, et klassijõudude igakülgse arves-tamise alusel kindlaks määrata partei õige taktikaline joon, milleks oligi vaja rakendada tööle kommunistide kollektiivne mõistus.

Ööl vastu 1. aprilli 1940 toimus Tallinnas illegaalselt EKP konverents. Eesti töölisliikumise ajaloos tuntakse teda EKP aprillikonverentsina. Juba ainuüksi see, et pärast kuue-aastast vaheaega toimus partei konverents ja esmakordselt pä-rast 1924. aastat õnnestus seda illegaalselt läbi viia Eestis, rõhutas konverentsi tähtsust.

Konverentsist, mis toimus H. Arboni korteris Tõnismäe haigla ruumes, võtsid 20-ne inimese hulgas osa Harjumaa esin-dajatena Aleksander Reinson ja Karl Toming. Konverentsist osa-võtjad said kohapealseks levitamiseks ajalehe "Kommunist", mil-le nad õnnelikult kohale viisid ja jagasid kokkulepitud päeval ja kellaajal üle kogu Eesti laiali. "Kommunisti" ilmumisel oli suur tähtsus, sest esiteks seadis ta revolutsiooniliste töö-liste ette selgesti nende perspektiivid ja lähemad ülesanded.

20. juunil Töölisvõimlas toimunud Tallinna tööliste koos-olek mõistis Eesti fašistliku valitsuse provokatsioonilise po-liitika otsustavalt hukka, konstateerides, et "... sarnane te-gevus, mille sihiks oli sõja vaenulikkuste provotseerimine Nõukogude vastu, leiab sügavat põlgust ja hukkamõistmist Eesti

töötavate hulkade ja Eesti rahva enamuse poolt."[1]

Ühtlasi nõudis koosolek üksmeelselt uue, demokraatliku valitsuse loomist ja Nõukogude Liiduga tõelise sõpruse poliitika teostamist.

20. juuni hilisõhtul toimus H. Arboni korteris EKP Keskkomitee büroo istung, kus otsustati 21. juunil läbi viia üldstreik ja demonstratsioon üle kogu maa.

Revolutsioonilise murrangu algus eesti rahva elus langes ühte suvise pööripäevaga: 21. juunil 1940 toimus Eesti töölisklassi ja kogu töötava rahva revolutsiooniline väljaastumine, mis oli eelneva ajaloolise arengu seaduspäraseks tulemuseks. Revolutsioonilise rahva survel olid suurkodanluse fašistlikud jõud sunnitud taganema. Uus vabariigi valitsus eesotsas progressiivse ühiskonnategelase ja silmapaistva kirjaniku Johannes Varesega lubas kaitsta rahva huve ja õigustada lootusi.

Revolutsioonilised demonstratsioonid toimusid 21. juunil ja järgnevatel päevadel üle kogu maa ning kõikjal avaldus rahvahulkade enneolematu aktiivsus, nende viha oma aja ära elanud kapitalistliku korra vastu ja tahe võidelda uue elu eest.

21. juuni oli sotsialistliku revolutsiooni võidukaks alguseks Eestis. Kodanluse võim likvideeriti. Loodi valitsus, mis EKP juhtimisel kindlustas rahuliku ülemineku nõukogude korrale ja proletariaadi diktatuuri kehtestamise. Töörahvas juubeldas: see kajastus ka uue ilmuma hakanud ajalehe "Rahva Hääl" veergudel.

Harjumaa vallad võtsid teate revolutsiooni võidust pealinnas vastu suure rõõmuga. Algasid rahvakoosolekud ja miitin-

---

[1] "Rahva Hääl" nr. 1, 22. juuni 1940.

gud, kus avaldati poolehoidu ja toetust uuele valitsusele.

29. juunil toimus Jägalas rahvakoosolek, kus poliitilise olukorra kohta andsid ülevaate sm. Malts ja Piht. Viimane luges ette ka uue valitsuse deklaratsiooni, mis koosolijate poolt suure vaimustusega vastu võeti. Poliitvang Maisel andis kirjelduse vangide elust ja vabastamisest Tallinnas 21. juunil. Rahval olid pisarad silmis, kuulates neid piinu ja raskusi, mida kannatanud poliitvangid. Kohapealne vallavanem esitas resolutsiooni, mis võeti vastu vaimustustormiga koosoleku poolt.[1]

27. juunil toimus suur rahvakoosolek Järvakandi tehaste juures;[2] ligi 1000 osavõtjat oli tulnud, ka hulk Eidapere töölisi. Eestimaa Töölisühingute Keskliidu esindaja Suits kõneles praegusest poliitilisest olukorrast ja töölisklassi ülesannetest. Järvakandi töölisnõukogu esimees Paas toonitas suure rahvakoosoleku ajaloolist tähtsust. Koosolek tervitas Vabariigi Valitsust, Nõukogude Liidu Punaarmeed ja Nõukogude Liidu suurt juhti Stalinit. Pärast koosolekut mindi rongkäigus lippudega töölismajja, kuhu paigutati tööliste võitluslipud.

Uus rahvavalitsus võttis asjaajamise üle ühe päevaga ning asus viivitamatult oma deklaratsiooni ellu rakendama. Nimelt teatas valitsus selles deklaratsioonis, et välispoliitika alal kohustub ta ausalt ja täpselt täitma Nõukogude Liiduga sõlmitud vastastikuse abistamise pakti, arendama Nõukogudemaaga tõeliselt sõbralikke ja südamlikke suhteid. Sisepoliitika

---

1 "Rahva Hääl" nr. 3, 25. juunil 1940
2 "Postimees" nr. 172, 29. juunil 1940

alal kohustus valitsus tagama rahva õigused, tõstma töötajate materiaalset heaolu, edasi viima kultuuri ja saavutama kodumaa õitsengut. Selleks kohustus valitsus andma rahvale viivitamatult kõik demokraatlikud vabadused ja amnesteerima kõik poliitvangid, laiali saatma Riigivolikogu ja Riiginõukogu ning läbi viima tõelise rahvaesinduse valimised.[1]

29. juunil 1940 toimus Maardu Fosforiiditööstuse töölis-te koosolek, kus võeti vastu järgmine resolutsioon.[2] "... läbi arutades praegust poliitilist silmapilku ja mõistes hukka endise rahvavaenuliku valitsuse tegevust, mis väljendus sõjasepitsuses meile sõbraliku Nõukogude Liidu vastu, töölisliikumise jõhkras tagakiusamises, kõigi loovate jõudude halvamises ja töötavate hulkade väljakurnamises käputäie kapitalistide huvides, tervitab uut valitsust ning tema energilisi samme sõjasuhete kindlustamises, töörahvale töö ja elamisvõimaluste nõutamises, riigiaparaadi puhastamises rahva ja Nõukogude Liiduga sõlmitud pakti vastastest elementidest.

Koosolek tervitas ka Nõukogude Liidu valitsust, kelle valvelolek hoidis ära sõjaprovokaatorite sepitsused, tervitas Punaarmeed, kelle sõbralik abi kindlustas meile rahu ja julgeoleku, suurt juhti Stalinit.

Samal koosolekul võeti vastu ka resolutsioonid endise reaktsioonilise valitsuse juhi Eenpalu tagandamisest tööstuse administratsiooni seast, Tööliskoja laialisaatmisest, kes pole kunagi tööliste huvides tegutsenud vaid tema sihiks oli töölisi petta, klassivõitluse teelt kõrvale juhtida, samuti

---

[1] "Rahva Hääl" nr. 1, 22. juunil 1940.
[2] "Postimees" nr. 175, 2. juulil 1940.

otsustati Eesti Tööliste kindlustusühingu juhtimine üle anda tööliste omavalitsuse kätte.

Rahvarohked miitingud veeresid üle Harjumaa. Kõnelesid paljud ja kõneldi paljust. Kõik soovisid oma südant kergendada. Kõnedes käsitleti päevasündmusi ja tervitati vabariigi uut valitsust. Rõhutati tööliste organiseerimise vajadust. Töötajad kiitsid palavalt heaks uue valitsuse poliitika ja avaldasid sügavat tänu parteile, kes juhtis revolutsiooni läbiviimist.

5. juulil 1940 toimus Jägala ja Tammiku käitiste töölis-te üldkoosolek, keda tervitas Eesti Ametiühingute Keskliidu esindaja E. Tomson kõigi organiseeritud tööliste nimel.[1] Oma sõnavõtus valgustas ta endise tagurliku valitsuse väära poliitikat ja selgitas uue valitsuse taotlusi ning ülesandeid töötava rahva parema tuleviku loomisel, ühtlasi märkides organiseerumise vajadust.

Miitingutel ja koosolekutel oli tarvis valvata, et töörahva esindajatel oleks võimalus rääkida kõigest, millest varem kõnelda ei saanud. Selleks oli juba kohe peale 21. juuni sündmusi tekkinud Rahva Omakaitse rühmad.

7. juulil toimus Raasiku alevikus rahvakoosolek 300 osavõtjaga.[2] Kõneles Eesti Ametiühingute Keskliidu esindaja E. Suits, kes andis ülevaate praegusest poliitilisest olukorrast. Koosolijaid tervitas Jõelähtme organisatsioonide nimel A. Saks, koosolek avaldas oma poolehoidu Vabariigi Valitsusele ja Punaarmeele ning Nõukogude Liidu Valitsusjuhtidele. Koosolekul

---

[1] "Päevaleht" nr. 177, 5. juulil 1940.
[2] "Rahva Hääl" nr. 17, 9. juulil 1940.

asutati ka Eesti Töötava Rahva Raasiku Üldüh̃ing.

Suur rahvakoosolek toimus 8. juulil Järvakandi Tehastes.[1] Koosolek saatis tervituse Vabariigi Valitsusele ja Eestimaa Kommunistlikule Parteile.

Töötav talurahvas, mõistes revolutsioonilise liikumise eesmärke, ühines massiliselt Eesti Töötava Rahva Liidu (ETRL) valimisplatvormiga, mille nõudmiste aluseks olid fašismivastase rahvarinde nõudmised. Oma koosolekutel püstitasid talupojad ka omapoolseid nõudmisi nagu suurtalude söödis põllumaade kohest jaotamist maad soovivate põllutööliste ja maal elunevate tööliste vahel. Ka nõuti juurdelõikeid riigi- ja suurmaapidamiste arvel neile, kellel oli põllumaad vähe. Rahval oli mida heaks kiita. Paari nädala jooksul olid ka Harjumaa töötajad saavutanud seda, mida varem kunagi polnud saavutatud. Rahvas oli saanud demokraatlikud vabadused. Nüüd võisid töötajad asuda ise aktiivsesse võitlusse uue elu ülesehitamiseks.

Uus valitsus tegutses veel vana põhiseaduse raamides, kuid ta teostas printsipiaalselt uut poliitikat. Revolutsioonilisi ümberkujundusi teostati põhiseaduse alusel rahulikul teel. Pätsi-aegset põhiseadust kasutati nüüd reaktsiooni mahasurumiseks, selle teravik oli suunatud töörahva vaenlaste vastu. Selles seisab 1940. aasta revolutsiooni üks omapärasusi Eestis ja kõigis Baltimaades.

---

[1] "Rahva Hääl" nr. 19, 11. juulil 1940.

2. Kodanluse võimuaparaadi lammutamise algus ja uue Riigivolikogu valimised Harjumaal

Küllaltki palju jõuti revolutsiooni esimesel kuul teha kodanlik-fašistliku riigiaparaadi lammutamiseks ja uue proletaarse riigiaparaadi rajamiseks. See töö kulges kahel viisil. Paljudel juhtudel säilis esialgu kodanliku riigimasina vorm, kuid fašistlike tegelaste asendamine töörahvale ustavate inimestega andis sellele hoopis uue, proletaarse sisu.[1] Sellised ulatuslikud kaadrivahetused toimusid paljudes ministeeriumides, samuti kohalikes omavalitsustes. Näiteks asendati ajavahemikul 28. juunist kuni 5. juulini 1940 kõik maavanemad.[2]

Mõnigi kord aga ei piirdutud ainult inimeste vahetamisega, vaid likvideeriti ka üksikuid riigiaparaadi osasid ning loodi uusi.

Täielikult kujundati ümber kahekojaline riigikogu kui üks kodanlik-fašistliku riigimasina tähtsamaid lülisid. Riigikogu teine koda - riiginõukogu - likvideeriti hoopis. Valiti riigikogu esimese koja - riigivolikogu uus koosseis. Kuigi 14. ja 15. juulil 1940 valitud parlamenti nimetati endiselt riigivolikoguks, ei olnud ta enam kodanliku riigi asutus, vaid proletariaadi riigi kõrgeim riigivõimuorgan. Sama riigivolikogu koosseis nimetati 1940. aasta augusti lõpus ümber Eesti NSV ajutiseks Ülemnõukoguks ja tegutses sellisena veel 7 aasta

---

[1] O. Kuuli "1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis", "Töid EKP ajaloo alalt I", Tallinn, 1965, lk. 115.

[2] vt. sealsamas, lk. 116.

vältel. 21. juunil pandi alus proletariaadi relvastatud organisatsioonile Rahva Omakaitsele, kes hakkas täitma proletariaadi võimu kaitse funktsioone (kuni 1. septembrini 1940, mil tema funktsioonid läksid konstitutsiooni alusel üle miilitsaorganitele).[1]

Juhindudes Eesti Ametiühingute Keskliidu üleskutsest kõigile töölisorganisatsioonidele riigiaparaadi puhastamiseks rahvavaenulistest elementidest (4. juuli 1940)[2] asuti kogu Harjumaal omavalitsuste väljavahetamisele töörahvale ustavate tööinimestega. Kõige pealt asendati Vabariigi Presidendi käskkirjaga 7. juulist 1940[3] kodanluse aegne Harju maavanem K.R. Ruus uue maavanemaga, kelleks 8. juulist 1940 sai Gustav Abel, lugupeetud tööinimene.[4] 9. juuli (1940) hommikul astus uuendatud maavalitsus kokku ning asus osakondade jaotamisele. Uue maavanema G. Abeli juhatamisele jäid hariduse- ja majanduseosakond; ehitus-, teede- ja põllumajandusosakondade juhatamine jäi abimaavanema P. Mägi hooleks, administratiiv- ja sotsiaalosakondi ühes viimase osakonna juurde loodava ehitusalaga hakkas juhtima uus maanõunik A. Siim.[5]

---

[1] Karl Hansson "Rahva Omakaitse", "Saabus päev" Tallinn, 1960, lk. 222.

[2] 1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis, Tallinn 1960, lk. 168-169.

[3] "Riigi Teataja" 1940, nr. 63, art. 625.

[4] G. Abel sündis 1893.a. Võrumaal, kõrgema hariduse omandas Tartu Riikliku Ülikooli põllumajandusteaduskonnas, omandades agronoomi eriala. "Päevaleht" nr. 182, 10. juuli 1940

[5] Albert Siim sündis 1908.a. Läänemaal, Märjamaa alevikus. Lõpetanud 1927.a. Läänemaa ühisgümnaasiumi, jätkas õpinguid Berliini poliitilises ülikoolis. 1929.a. õppis Tartu Riikliku Ülikooli õigusteaduskonnas. vt. "Päevaleht" nr. 182, 10. juuli 1940

Oma töökavas kriipsutas uus maavanem G. Abel alla, et tulevikus peab Harju maavalitsus muutuma oma ülesannete täitmises senisest märksa demokraatlikumaks, mis tähendas seda, et maavalitsus tahtis märksa rohkem arvestada kohapealse rahva ja omavalitsuse soovidega. Kuid valdade omavalitsustesse jäid esialgu veel kodanluseaegsed ametnikud, kes püüdsid igati segada uue elu ülesehitamist. Ilmekalt tuli see esile valimiseelses organiseerimistöös, kus ilmnes, et paljudes kohtades jäeti hääleõiguslikke kodanikke hääletusnimekirjadest välja, et sellega takistada nende ilmumist valimistele.

Uue Riigivolikogu valimised olid määratud 14.-15. juulile 1940. aastal.[1] Valimised pidid näitama, kui sügavale rahvahulkadesse on tunginud kommunistliku partei ideed, kuidas töötava talurahva laiad hulgad, käsitöölised ja vaimse töö tegijad suhtuvad töölisklassi partei, rahva revolutsioonilist võitlust juhtiva partei juhenditesse, ning teiselt poolt - kui suur on rahvahulkades veel kodanluse mõju.

Valimiste ettevalmistamise ajal ühendas Eestimaa Kommunistliku Partei kõik elanikkonna demokraatlikud kihid ühtseks valimisblokiks. - Eesti Töötava Rahva Liiduks, mis oli suunatud kodanluse vastu.

6. juulil 1940 avaldatud Töötava Rahva Liidu üleskutses öeldi: "Meie, töölised, talupojad, töötav intelligents, ametiühingud, kultuurhariduslikud organisatsioonid, Eesti naised ja EKP ühinesid ühte Eesti Töörahva Liitu, et hoogsalt ja üksmeelselt läbi viia valimised ja valida Riigivolikokku väärilisi rahva esindajaid, kes väljendavad tema tõelist tahet, ja

---

[1] "Riigi Teataja" 1940, nr. 60, art. 565 ja 566.

kutsume kõiki töölisi, talupoegi, kõiki meie maa ausaid patrioote hääletama nende poolt, kes kogu energiaga ja järjekindlusega võitlevad ja seisavad meie järgmiste nõudmiste teostamise eest, mis on Eesti rahva laiade hulkade nõudmisteks".[1] Edasi loetleti Töötava Rahva Liidu põhilised nõudmised: Nõukogude Liiduga kõige tihedama sõpruse ja liidu loomine, töörahvale avarate demokraatlike vabaduste andmine, töötajate ainelise olukorra parandamine, energiline võitlus töötuse vastu, kõigile kättesaadava ja tasuta hariduse võimaldamine, laialdase sotsiaalkindlustuse organiseerimine ning tööinvaliidide ja vanade tööliste kindlustamine, lastesõimede ja -aedade, nõuandlate, emade- ja lastekaitse laialdane organiseerimine, arstiabi laiendamine jne.

Töötava Rahva Liidu platvorm, milles kajastusid linna ja maa töötavate hulkade elulised nõudmised, kindlustas töölisklassi ja töötava talurahva liitu. Eesti Töötava Rahva Liidu kandidaatide kõrval esitasid oma kandidatuuri valimistele ka väljaspool ETRL valimisplatvormi seisvad kandidaadid. Kuna nende valimisplatvormid olid reaktsioonilised tulid nende esitamiskirjad tühistamisele. Nii tühistas Harju ringkondade-komitee 17. ringkonnas kandideerida kavatseva Joosep Volbergi esitamiskirja, kuna ta ei esitanud komiteele oma valimisplatvormi. Ühtlasi tühistati Juhan Reigo (13. ringk.), Leho Rentik'u (14. ringk.), Martin Pärdi ja Evald Heinsoo (17. ringk.) esitamiskirjad valimisseaduse § 31 lõige 8 ja Valimiste Peakomitee juhatuskirja alusel. Kõigi ülalmainitud nelja kandidaadi

---

[1] "Kommunist" nr. 3, 6. juulil 1940; "Rahva Hääl" nr. 15, 6. juulil 1940.

komiteele esitatud valimisplatvormid olid äärmiselt laialivalguvad, üldsõnalised ja ebamäärased ning lahkuminevad kandidaatide tolleaegsest ja endisest tegevusest ning seega mõeldud valijate petmiseks. 13. ringkonnas kandideerida kavatsenud Ervin Randma võttis oma esitamiskirja ise tagasi.[1] Nii jäi kodanlus faktiliselt passiivsest valimisõigusest ilma.

Valimiskampaania käigus peeti 7. juulil Raplas suur rahvamiiting, millest võttis osa paar tuhat inimest. Poliitilist olukorda selgitas Eesti Ametiühingute Keskliidu esindajana E. Tarkpea, kutsudes koonduma TRL valimisplatvormi ja tööliste organisatsioonide poolt esitatud kandidaatide ümber, vana korra ja selle esindajate vastu, sõja vastu. Punaarmee esindaja tervitas Punaarmee nimel vaba Eesti töötavat rahvast, lubades Punaarmee kaitset meie uue elu rahulikuks ülesehitamiseks.[2]

8. juuli öösel peeti Vasalemma lubja- ja marmoritööstuse tööliste koosolek, kus kõneles Eesti Ametiühingute Keskliidu esindajana H. Ojala, kes valgustas vana valitsuse mahhinatsioone ja tutvustas praeguse valitsuse tegevusega.

Koosolek otsustas üksmeelselt toetada ETRL ja saata tervitus EKP-le.[3]

Töötava Rahva Liidu (TRL) tegevuse juhtimiseks moodustati viieliikmeline üleriigiline komitee eesotsas A. Abeniga. Komitee nimetas oma volinikud kõigisse valimisringkondadesse,

---

1 "Kommunist" nr. 8, 11. juuli 1940.
2 "Rahva Hääl" nr. 24, 16. juulil 1940.
3 "Rahva Hääl" nr. 18, 10.juulil 1940.

kelleks olid ühtlasi maakondade ja linnade parteiorganisatsioonide juhid ja kes omakorda moodustasid vastavad komiteed valimisringkondades. Need komiteed võtsid enda peale kogu organiseerimistöö valimiskampaania läbiviimiseks kohtadel. Valimiste peakomitee määras oma koosolekul 7. juulil 1940 Harjumaa Ringkondade komitee järgmise koosseisu (asukohaga Harju maavalitsuses): Georg Taalmann, Rudolf Kuusemets, Peeter Aav, Voldemar Ludvig ja Valdeko Lüüs.[1]

Harjumaa oli jaotatud kuueks valimisringkonnaks:

13. valimisringkond - hõlmas

Kernu valda ja ümbruskonda. Töötava Rahva Liidu (TRL) poolt oli esitatud kandidaadiks Riigi Ringhäälingu saatekava korraldaja Paul Uusmann. Nagu märkisime väljaspool TRL olid esitatud Juhan Reigo ja E. Randma.

14. valimisringkond - hõlmas

Keila, Saue jt. vallad. Esitati kandidaatideks TRL poolt põllumees Karl Toming.

15. valimisringkonnas - Rapla

ümbruses - esitati TRL poolt kandidaadiks Olga Lauristin.

16. valimisringkonnas - Kuusalu,

Anija, Kolga jt. vallad - esitati TRL poolt Georg Taalmann. Tema kõrval kandideerib Jakob Loosalu.

17. valimisringkonnas - Kuusalu,

Anija jt. vallad - kandideeris TRL poolt Huko Lumet. Esitati veel J. Volberg ja E. Heinsoo.

---

[1] "Päevaleht" nr. 180, 8. juulil 1940.

18. valimisringkonnas kandideeris TRL poolt Jõelähtme vallavanem Artur Saks. Tema vastaskandidaadiks oli Jüri Liivak.

Riigivolikogu valimiste Harjumaa ringkondade komitee teate Nr. 166 järgi 10. juulist 1940[1] olid seaduslikuks tunnistatud järgmised kandidaadid:

1. Lauristin, Olga
2. Lumet, Huko
3. Liivak, Jüri-Rajur
4. Saks, Artur
5. Taalmann, Georg
6. Toming, Karl
7. Uusmann, Paul

Vaatleksime, kuidas ja milliste tulemustega toimusid valimised Järvakandi vallas, kus kandideeris Olga Lauristin - s.o. 15. valimisringkond, mis oli jaotatud neljaks valimisjaoskonnaks. I valimisjaoskonnas[2] oli hääleõiguslikke kodanikke nimekirjas 442. Hääletamisest võttis osa 340 inimest, kusjuures kehtivateks tunnistati komisjoni poolt 310 hääletussedelit, kehtetuid sedeleid 30. II valimisjaoskonnas[3] oli nimekirjas 178 valijat, hääletamisest võttis osa 108, kandidaadi poolt hääletas 93 valijat, kehtetuteks tunnistati 15 hääletamissedelit. III valimisjaoskonnas[4] oli hääleõiguslikke

---

1 "Päevaleht" nr. 180, 8. juulil 1940
2 TLRA, F. 718, n. 1, s.-ü. 470, l. 12.
3 sealsamas, l. 14.
4 sealsamas, l. 16.

Olga Lauristin,
kandideeris Harjumaal 15. valimisringkonnas 1940.
aasta suvel Riigivolikogusse.

kodanikke nimekirjas 684, hääletamisest võttis osa 591, kehtivaiks sedeliteks tunnistati 578, kehtetuid hääli oli 12. IV valimisjaoskonnas[1] oli hääleõiguslikke kodanikke 82, valimistest võttis osa 70, O. Lauristini poolt hääletas 66 valijat, kehtetuiks tunnistati 4 hääletussedelit.

Harjumaa valimisringkondades 49 007 hääleõiguslikust kodanikust võttis hääletamisest osa 39 224 kodanikku ehk 80%[2]. Antud häälte arvust (39 224) hääletas ETRL kandidaatide poolt 36 349 kodanikku ehk 92,6% valimistest osavõtnute, hääleõiguslike kodanike arvust. Kõik valitud kandidaadid kuuluvad ETRL kandidaatide hulka:

1. Lauristin, Olga
2. Lumet, Huko
3. Saks, Artur
4. Taalmann, Georg
5. Toming, Karl
6. Uusmann, Paul

Väljaspool ETRL kandideerinud Jüri Liivak (Jõelähtme vallas) sattus Riigivolikogu asemel vanglasse[3], kuna tuli ilmsiks, et see Eenpalu agent oli võltsinud veksleid.

Üle-Eestilises ulatuses sai kodanlus valimistel haledasti lüüa. Töötava Rahva Liidu kandidaatide poolt hääletas 92,8%

---

[1] TRRA, F 718, n. 1, s.-ü. 470, l. 18.

[2] "Rahva Hääl" nr. 26, 18. juulil 1940, "Riigivolikogu valimiste lõplikud tulemused".

[3] "Rahva Hääl" nr. 27, 19. juulil 1940.

Artur Saks,
kandideeris Harjumaal 18. valimisringkonnas
1940. aasta suvel Riigivolikogusse.

hääletamisest osavõtnud valijaist.[1] Ühelgi poliitilisel parteil pole olnud sellist edu kogu Eesti ajaloos.

17. juulil toimusid üle kogu maa valimiste hiilgavate tulemuste puhul suured demonstratsioonid. Kõikidel demonstratsioonidel esitati loosung nõukogude võimu kehtestamiseks Eestis.

17. juulil toimus ETRL-is suure valimisvõidu puhul suur vabaõhumiiting Keila spordiväljakul, kus kõnelesid Riigivolikogu liige K. Toming ja Ametiühingute Keskliidu organisaator E. Suits. Osa võttis üle 2000 kodaniku, kes selleks kohale olid sõitnud Paldiskist, Kloogalt ja mujalt. Kõnedes käsitati käesolevat poliitilist momenti ja Tallinna organiseeritud tööliste nõuet Eesti vabariigi ühinemiseks Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liiduga, mida rahvas kviteeris tugeva aplausiga. Ühtlasi tervitati kokkuastuvat Riigivolikogu, EKP-d ja Nõukogude Liitu. Miitingule järgnes punaarmeelaste kontsert ja kinoetendus.[2]

Samal päeval toimus rahvakoosolek ka Harku vallamaja juures: 500-le inimesele kõneles Eesti Ametiühingute Keskliidu esindaja H. Ojala. Irus ja Jägalas toimusid suured lennuväelaste miitingud, kus rõhutati sõjaväe demokratiseerimise tähtsust ja sõjaväe muutmist rahvaarmeeks, kes vastu astudes vaenlasele koos punaarmeega kindlustab, et keegi ei suuda noorelt riigilt riisuda jalatäitki maad. Vastuvõetud resolutsioonides nõuti sõdurite komiteede kiiret ellukutsumist ja sõjaväe pu-

---

[1] Valimiste peakomitee teadaandest "Valimiste tulemustest", "Kommunist" nr. 15, 18. juulil 1940.

[2] "Kommunist" nr. 16, 19. juulil 1940.

hastamist rahvavaenulikest ohvitseridest.[1]

17. juulil oli Kehra riigimõisa pargis suur rahvamiiting. Koguneti tehase spordiplatsile, kust liiguti punaste lippude lehvides ja orkestri saatel Kehra riigimõisa parki, kus kõnega esines riigivolikogu liige Jaanus. Koosolek võttis vastu resolutsiooni, milles nõuti härrade vabariigi muutmist töötava rahva riigiks - Nõukogude Eestiks ja selle liitmist Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liiduga.[2]

Hageri rahvamajas peeti 19. juuli õhtul selgituskoosolek. Kohapealne kõneleja Mihk selgitas koosolijatele Eesti Töötava Rahva Liidu võitu ning kutsus kõiki üles toetama ja kaasa aitama uue programmi teostamisel. Koosolekusaal oli ehitud punaste lippudega ja loosungitega, milles nõuti Eesti ühinemist Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liiduga.[3]

19. juulil toimus ka Järvakandi tehaste tööliste koosolek: osavõtjaid oli üle 300 inimese. Koosolekul esines Eesti Ametiühingute Keskliidu organisaator E. Suits, kes selgitas mitmesuguseid üleskerkinud küsimusi. Koosolek avaldas soovi, et Eesti riik astuks NSV Liidu liikmeks.[4]

20. juulil 1940 toimus Harjumaa maavalitsuse töökodade tööliste üldkoosolek Tallinnas, Harju maavalitsuse saalis, kus Ametiühingute Keskliidu esindaja Ojala valgustas vana valitsuse korruptsioonilist tegevust, selgitas tööliste olukorda Nõukogude Liidus ning esitas vastuvõtmiseks resolutsiooni,

---

1 "Kommunist" nr. 16, 19. juulil 1940.
2 "Rahva Hääl" nr. 26, 18. juulil 1940.
3 "Kommunist" nr. 18, 21. juuli 1940.
4 "Päevaleht" nr. 194, 22. juulil 1940.

milles nõutakse kokkuastuvalt riigivolikogult, et Eesti astuks NSV Liidu liikmeks, et riigivolikogu esineks Nõukogude Liidule vastava sooviavaldusega, et riigistaks suuremad tööstusettevõtted ja pangad, et lahendataks otsustavalt maarahva võlakoormad jne. Esitatud resolutsioon tunnistati üksmeelse aplausiga vastuvõetavaks.[1] Analoogseid rahvakoosolekuid toimus maakonnas hulgaliselt.

Eesti rahvas elas neil päevil üle suurt ajaloolist pööret. 21. juulil 1940 avati enneolematu vaimustuse olukorras äsja valitud Riigivolikogu istungjärk, mida juhatas kommunist A. Veimer.

Suure erutusega ootas kogu maa oma Riigivolikogu otsuseid riikliku korralduse ja valitsemise küsimuses.

Uus Riigivolikogu kui rahva tahte ainus ja täieõiguslik väljendaja oli kutsutud seadusandlikult kinnitama töörahva võitu ja lahendama tema huvides põhilist küsimust riigivõimu iseloomust. Ja kui suuremate ettevõtete delegatsioon revolutsiooniliste lippudega saali astus, et tervitada saadikuid ja esitada neile oma nõudmised, tundsid delegaadid, et saali on tulnud kogu Eesti töölisklass ütlema oma kaalukat sõna. Oli saabunud aeg kehtestada nõukogude võim ja astuda Nõukogude Liitu. Eesti peab kindlalt asuma sotsialismiteele - niisugune oli see sõna. Riigivolikogu tervitasid palavalt maakondadest istungjärgule saabunud delegatsioonid, nende hulgas ka Harjumaa töötava rahva delegatsioon. Sõna anti töötavale asunikule Sauelt sm. Priimägi'le, kes ütles: "Meie, Harjumaa maatöölised, käsitöölised ja talunikud tervitame uut Riigivolikogu ja soo-

---

[1] "Maa Hääl" nr. 84, 22. juulil 1940.

vime talle jõudu suureks ülesehitavaks ja töötava rahva vabastamistööks. Tagurluse võimupäevil töötav rahvas on pidanud üle elama rasket kannatust. Tagurliku kildkonna välispoliitika, mis Inglismaa ja Prantsusmaa imperialistlikkudes huvides oli sihitud Nõukogude Liidu vastu, tallas jalgade alla rahva elulised huvid ja soovid, sest töötav rahvas tahtis elada südamlikus sõpruses ja rahus Nõukogude Liiduga. Meie tervitame uut Riigivolikogu kui oma täielikku esindust ja nõuame, et tema kogu töötava rahva tahtele vastavalt, mis eriti selgelt väljendus valimisvõidu puhul miitingutel ja meeleavaldustel üle terve maa, maksma paneks stalinliku Põhiseaduse. (Aplaus.)

Meie tervitame Riigivolikogu otsust, et ta kuulutas välja Eesti Sotsialistliku Nõukogude Vabariigi. (Kestev aplaus.)

Meie nõuame, et Riigivolikogu otsustaks liita Eesti Nõukogude Sotsialistlikkude Vabariikide Liiduga (kestev aplaus.), kuulutaks riigi ja rahva omanduseks suurtööstused ning pangad, (Aplaus.) teeks lõpu maaga spekuleerimisele, (Aplaus.) kindlustaks maa kasutamise ainult töötavale talurahvale, (Aplaus.) varustaks väikepõllupidajad ja maatamehed maaga,(Aplaus.) võõrandaks selleks suurmaapidamisi, kergendaks otsustavalt töötava talurahva võlakoormat. (Aplaus.) Seda nõuame meie oma saadikutelt Riigivolikogus. (Aplaus.) Niisugune on Eesti töötava rahva kindel tahe".[1]

21. juuli sai eesti rahva rõõmupühaks, tema vabastamispäevaks kapitalistlikust orjusest, päevaks, mis avas otsetee sotsialismile. Seda kinnitas deklaratsioon nõukogude võimu väljakuulutamisest Eestis. Selle ajaloolise sammu loogiliseks

---

[1] 1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis. lk. 210--211.

järjeks ja lõpuks oli otsus Riigivolikogu päevakorra teise punkti kohta - Eesti NSV astumisest Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liitu. Riigivolikogu, võtnud ühel häälel vastu deklaratsiooni Eesti astumise kohta Nõukogude Liidu koosseisu, pöördus palvega NSV Liidu Ülemnõukogu poole võtta Eesti liiduvabariigina vastu Nõukogude Liidu koosseisu.[1]

Pealeselle võttis Riigivolikogu vastu deklaratsiooni maa kuulutamisest kogu rahva omandiks[2]. See otsus vabastas eesti talurahva kulakute, pankade, suurkaupmeeste ja kapitalistlike monopolide rõhumisest. Vähese maaga ja maata talupojad said maad, nad vabanesid võlaorjusest ja üle jõu käivatest maksudest. Maa kuulutati üldrahvalikuks omandiks ning anti töötavatele talupoegadele tähtajata kasutamiseks. Deklaratsioonis oli eriti rõhutatud, et igasugused katsed haarata talupoegade isiklikku omandust või vastu töötavate talupoegade tahtmist neile peale sundida kolhoosidesse organiseerimist, tõkestatakse otsustavalt, kuna need on kahjulikud riigi ja rahva huvidele.[3]

Hävitava hoobi kapitalismile andis deklaratsioon pankade ja suurtööstuse natsionaliseerimise kohta[4], mis lõi eeldused kaotada ühe inimese ekspluateerimine teise poolt ning võttis kapitalistidelt võimu töörahva üle. Rakendades seda deklaratsiooni ellu muutus töölisklass vabrikute, tehaste, pankade ja kõigi töörahva kätega loodud rikkuste peremeheks.

---

1 ENSV ORKA, f. R-3, nim. 1, s.-ü. 3, l. 1-3
2 sealsamas, s.-ü. 4, l. 1-2
3 sealsamas, l. 2
4 sealsamas, s.-ü. 5, l. 1-2

Pärast nelja ajaloolise deklaratsiooni vastuvõtmist, mille ellurakendamine tähendas siirdumist uuele, sotsialistlikule arenguteele, valis Riigivolikogu 25 liikmest koosneva komisjoni Eesti NSV konstitutsiooni väljatöötamiseks kõige lühema aja jooksul ning kuulas ära J. Varese valitsuse lahkumisavalduse. Saadikud tunnistasid, et demokraatlik valitsus, mis oli 21. juunil loodud töörahva tahtel, oli esimeseks valitsuseks, kes pidas rahvale antud lubadusi ja täitis oma deklaratsiooni. Nad märkisid ära valitsuse teeneid riigiaparaadi puhastamisel vaenulikest elementidest, demokraatlike vabaduste kehtestamisel, töötajate olukorra parandamisel ning teistel aladel ja väljendasid talle usaldust. Riigivolikogu tegi Varese valitsusele ülesandeks jätkata tegevust kuni uue valitsuse kujundamiseni uue põhiseaduse alusel[1]. Ühtlasi vabastas Riigivolikogu Pätsi ametist ja tegi J. Varesele ülesandeks täita ajutiselt vabariigi presidendi kohuseid.[2]

Lõpuks võeti vastu otsus saata Moskvasse 21-liikmeline delegatsioon, kellele tehti ülesandeks esitada NSV Liidu Ülemnõukogule palve Eesti NSV vastuvõtmiseks Nõukogude Liidu koosseisu. Sellega lõppesid esimese tõeliselt rahvaliku Riigivolikogu juuli-istungid, kus võeti vastu otsused, mis avasid uue suurepärase leheküIje Eesti, sealhulgas ka Harjumaa ajaloos.

6. augustil 1940 pääsesid täielikult võidule ideed, mille eest Eestimaa Kommunistlik Partei oli võidelnud 20 aastat. Eesti, kelle kodanlus imperialistide abil oli välismaise sõjalise interventsiooni ja kodusõja aastail Nõukogude Venemaast

---

[1] Riigivolikogu II koosseis, I istungjärk, 1.-13. koosolek. Stenograafilised aruanded.

[2] "Riigi Teataja" 1940, nr. 79, art. 764.

vägivaldselt eraldanud, pöördus nüüd tagasi Nõukogude rahvaste üksmeelsesse perre.

Eesti NSV Konstitutsioon, mis võeti vastu 25. augustil 1940. aastal, tagas kõigile Eesti NSV kodanikele õiguse tööle, õiguse puhkusele, õiguse haridusele, õiguse ainelisele kindlustusele nii vanaduse kui ka haiguse ja töövõime kaotamise kõrval.

Eesti NSV Konstitutsioon kinnitas seaduslikult eesti töölisklassi võidu kapitalismi üle. Töörahvas juubeldas. Üle maa käis võimas miitingute laine.

8. septembril toimus üks paljudest rahvakoosolekutest Harjumaal Kuusalu rahvamajas. Koosoleku avas kohaliku maatöörahva ühingu esimees Härmaste. Pikema sõnavõtuga esines Ülemnõukogu (24. augustil 1940. nimetati Riigivolikogu ümber Eesti NSV Ülemnõukoguks) liige sm. Lumet, põhjendades lähemalt viimaseid suuri muudatusi riiklikus elus ja andis piltliku ülevaate uuest põhiseadusest. Koosolekult liiguti pikas rongkäigus orkestri leinamarsihelide saatel Kuusalu kalmistule, kus mälestati vaikses leinas 1905. aasta terroriohvrina langenud August-Vilhelm Bachmanni ja 1918. aasta tagurlaste poolt tapetud kommunismi eest võitlejat Roobergi, kellede kalmudele asetati lilli.[1] Koosolekud toimusid veel Kolgal, Hüüru koolimajas jm. Kõikjal võeti kõnelejad vastu tugeva aplausiga. Harjumaa töörahvas oli enneolematu energiaga asunud uue elu ülesehitamisele.

---

[1] "Kommunist" nr. 70, 11. september 1940.

II ptk.

Töörahvas organiseerub, et kindlustada oma võitu

1. EKP Harjumaa organisatsiooni loomine ja selle osa nõukogude võimu kehtestamisel Harjumaal

Alati kui töörahva massiorganisatsioonidesse kuuluvad inimesed on sisuliselt mõistnud Kommunistliku Partei põhieesmärke, on nad läinud parteiga koos.

Nii sündis ka 1940. aasta juunirevolutsiooni ajal. Töörahva massiorganisatsioonid aitasid parteil revolutsiooni teostada ja lõpule viia.

Kommunistide esimene ülesanne juunirevolutsioonis oli mobiliseerida massiorganisatsioonid endale toeks.

See väljendus Eesti Töötava Rahva Liidu - töörahva ühise valimisbloki moodustamises enne Riigivolikogu-valimisi. See väljendus partei täielikus toetuses kodanluse poolt suletud või tagakiusatud töölis- ja noorsoo-organisatsioonidele, et nad saaksid tagasi tegevusvabaduse.

Selles suunas tegutsesid sihikindlalt ka Harjumaa kommunistid.

Enne 1940.a. juunipööret polnud Harjumaal liikmete vähesuse (1940.a. juunis tegutses Harju maakonnas neli kommunisti: Karl Toming, Mihkel Pikkur, Alice Toming ja Villem Soo)[1] tõttu

---

1 А.ПАНКСЕЕВ " На основе..." lk. 85

Karl Toming,

Eestimaa Kommunistliku Partei Harjumaa komitee esimene sekretär 1940./1941. aastal.

parteiorganisatsiooni. Maale asunud Karl Toming hakkas koondama enda ümber maal elunevaid kommuniste ja pani nendega koos aluse maakonna parteiorganisatsioonile, kes alustas järjekindlat võitlust kapitalistlike elusuhete asendamiseks sotsialistlikega.

Raskeks proovikiviks maakonna aktiivile oli Riigivolikogu valimiste korraldamine, sest need valimised toimusid vahetult pärast juunirevolutsiooni, 14.-15. juulil 1940. Paljudes kohtades tuli toetuda parteitutele aktivistidele klassiteadlikumate tööliste ja maaproletariaadi hulgast, kes töö käigus end ka õigustasid. Sel perioodil istusid peaaegu kõikjal omavalitsusasutustes kodanluse esindajad ja kaasajooksjad, kes ei jätnud kasutamata ühtki võimalust tööd saboteerida.

Pikkamööda komplekteeriti maakonna parteikomitee kaader. Alice Toming'ale meenub, et esimestena asusid parteikomiteesse tööle Kalev Kilström ja Peeter Orgel. Instruktorina oli Kilström väga energiline, alati kiirustav ja askeldav; Orgel, pärastine parteikomitee II sekretär oli väga järjekindel ja kohusetruu." 1940. aasta oktoobris kutsuti komiteesse sekretäri abiks Alice Toming. Arvestussektorisse asus tööle Aleksei Siškin (1940.a. novembris).[1] Tema saabumisest peale said dokumendid tipp-topp korda.[2] Printsipiaalsete ja otsustusvõimeliste parteikomitee töötajatena meenusid Alice Toming'ale veel vennad Aksel ja Ants Annukid, Voldemar Avloi jt.

Teatavasti oli EKP enne 21. juuni revolutsioonilisi sündmusi põranda all. 21. juunist alates tegutses partei avali-

---

[1] "Harju Elu" nr. 85, 18. juulil 1970.

[2] Alice Toming'a mälestused autori valduses.

Alice Toming - Reinfeldt,
Uku talu peretütar; esimene parteialgorganisatsiooni sekretär Sauel 1940. aastal; EKP Harjumaa komitee sekretäri abi 1940./1941. aastal.

kult, kuid ametlikult tühistati tema ja ajalehe "Kommunist" keeld alles 4. juulil. 21. juunist algasid ettevalmistustööd partei reorganiseerimiseks vastavalt uutele tingimustele. 28. juunil kutsus EKP Keskkomitee kohalike komiteede esindajad kokku, et anda neile juhiseid partei liikmete ümberregistreerimise kohta.[1] Kui ümberregistreerimine oli põhiliselt lõpule viidud, algas juuli keskpaiku uute liikmete vastuvõtmine.[2] Algul võeti partei liikmeks ilma kandidaadistaažita (nn. lihtsustatud tingimused), nõuti vaid kahe parteiliikme soovitust. Vastu võeti neid eesrindlikke töölisi, töötavaid talupoegi ja intelligentsi esindajaid, keda partei tundis ja oli kontrollinud juba põrandaaluse töö tingimustes, neid, kes partei juhtimisel tegid aktiivset revolutsioonilist tööd. Samuti võeti vastu toimuva revolutsiooni kõige aktiivsemaid tegelasi.

31. oktoobril 1940 EK(b)P Keskkomitee bürool kinnitati Harju maakonna parteikomitee esimeseks sekretäriks Karl Toming ja abiks Kalev Kilström[3].

Meenutades nende eredate aastate rõõme ja muresid, jutustab ajalehe "Harju Elu" veergudel Peeter Orgel (parteikomitee II sekretär 1941. aastal), et neil oli parteikomitees töökord, kus üks, kas K. Toming või tema - Orgel, pidi tingimata rahva hulgas olema, teine aga võttis sel ajal komitees jutulesoovijaid vastu ja tegeles jooksva tööga.[4]

Parteikomitee käsutuses oli 3 või 4 sõiduautot ja need olid iga päev sõidus. Peamine selgitustöö vorm oli kõnekoosole-

---

1 "Rahva Hääl" nr. 6, 28. juuni 1940.
2 "Kommunist" nr. 10, 13. juuli 1940.
3 А. ПАНКСЕЕВ "На основе..." lk. 150.
4 "Harju Elu" nr. 29, 13. märts 1971.

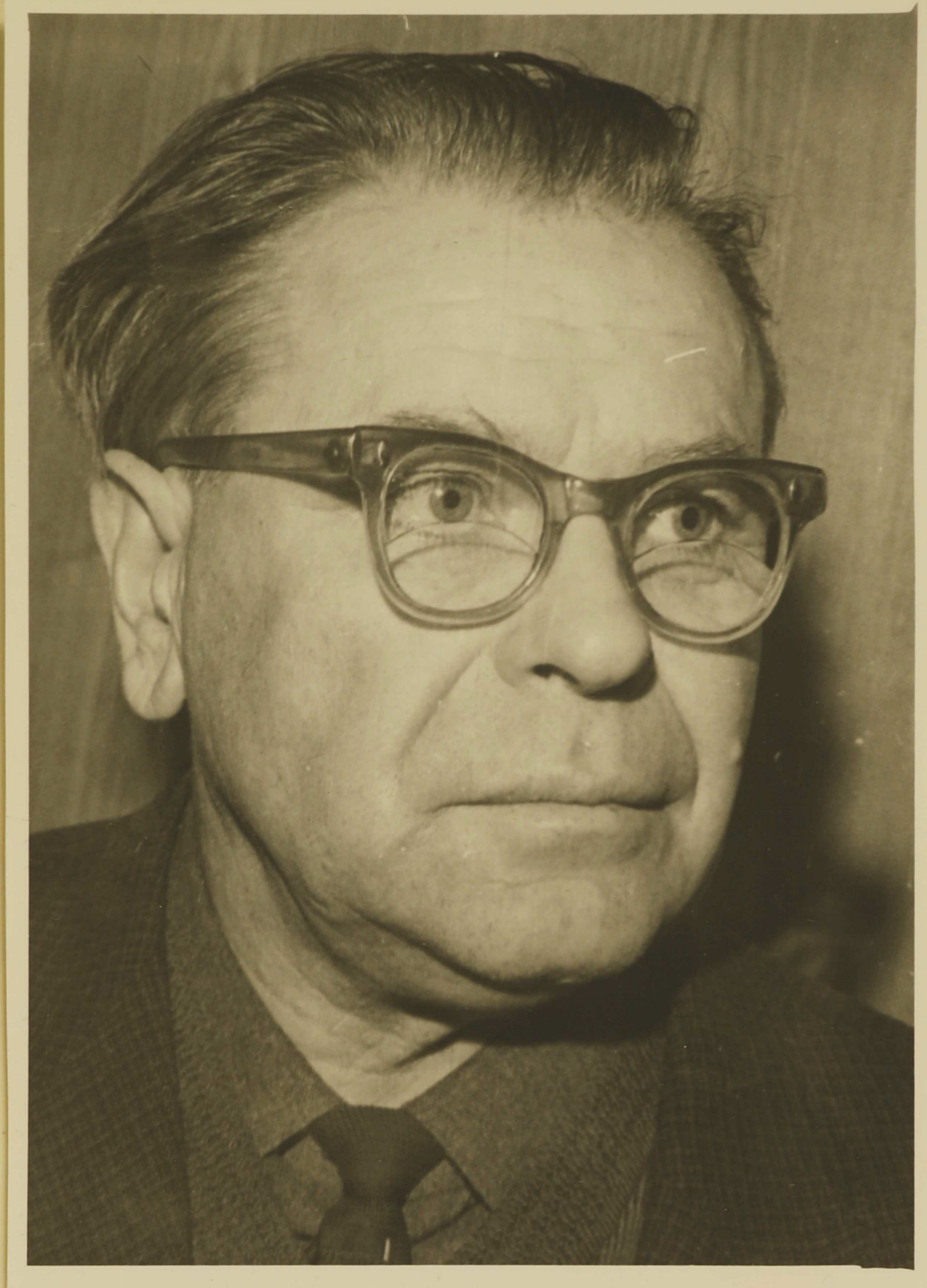

Peeter Orgel,
EKP Harjumaa komitee liige ja maakonnakomitee
II sekretär 1941. aastal.

kud, kus vastati elanikkonna mitmesugustele küsimustele. Küsijaid, kes siiralt tahtsid nõukogude korra olemuses selgusele jõuda, oli väga palju.[1]

13. novembril 1940 EK(b)P Keskkomiteele esitatud aruandest nähtub, et Harju maakonna parteiorganisatsiooni kuulus 80 partei liiget ja 10 kandidaati. Oma sotsiaalselt päritolult jagunesid partei liikmed järgmiselt: töölisi - 53 ehk 66,2 protsenti, talupoegi - 24 ehk 30 protsenti, teenistujaid - 3 ehk 3,8 protsenti. Ametiala järgi oli liikmeid ja kandidaate järgmiselt: töölisi - 64, talupoegi - 19 ja teenistujaid - 7. Harju maakonna parteiorganisatsioonis omasid 6 liiget parteistaaži 1917.-1920. aastaist, moodustades 7,5 protsenti, parteistaaži aastast 1932 kuni 1940.a. 21. juunini - 1 liige või 2,5 protsenti organisatsiooni liikmete arvust. Ülejäänud liikmed jagunesid staaži järgi järgmiselt:

1. juuli - 1. august 1940	- 16 inimest või 18,7 %
1. august - 16. august 1940	- 42 inimest või 52,5 %
16. august - 1. sept. 1940	- 11 inimest või 13,8 %
1. oktoober - 1. november 1940	- 4 inimest või 5 %

Üldhariduslik tase kommunistide seas oli järgmine: 90-st kommunistist 2 omasid kõrgemat haridust, 11 - keskharidust (gümnaasiumi) ja 77-el oli algharidus.[2]

Juba 1940. aasta sügisel funktsioneerisid parteiorganisatsioonid suuremate ettevõtete juures. Näit. Kehra vabriku parteiorganisatsiooni kuulus 10 kommunisti, Harju maakonnas üldse aga tegutses 1940. aasta oktoobris-novembris juba 7 parteior-

---

1 "Harju Elu" nr. 29, 13. märts 1971.
2 А.ПАНКСЕЕВ " На основе... " lk. 131-132.

ganisatsiooni.[1]

Üks paremaid algorganisatsioone 1940. aastal oli Ellamaa-Turba partei algorganisatsioon. Juunipöörde ajal korraldati tööstuses koosolekuid ja miitinguid, millest kogu töölisskond osa võttis. Partei-algorganisatsioon tegi tublisti tööd Riigivolikogu valimiste ja oktoobripidustuste organiseerimisel ning NSV Liidu Ülemnõukogu valimiste ettevalmistamisel.

Tegutsesid õpiringid NSV Liidu ja Eesti NSV konstitutsiooni tundmaõppimiseks. Õpiringi juhatas parteiorganisaator Ossia Tisler.[2] Tegeldi energiliselt kõikide käitisesse ja ümbruskonna põllumajandusse puutuvate tähtsamate küsimustega. Töövõistluse läbimõeldud korraldamise tulemusena tõusis käitises tööviljakus. Hästi levitati ajakirjandust, asutati punanurk, seinaleht, laulukoor, orkester ja näitering.[3]

1940. aasta augustis asutati ka Saue parteialgorganisatsioon, kelle üks asutajaid ja esimesi sekretäre oli Alice Toming.[4] Saue partei algorganisatsiooni initsiatiivil organiseeriti kohapeal maanaiste organisatsioon ja laulukoor. Tööle hakkasid õpiringid. Alus pandi kolmele komsomolirakukesele.

Samaaegselt loodi parteialgorganisatsioon ka Kosel.[5]

Partei-algorganisatsiooni liikmed suunasid energiliselt viljakoristamist ja künnitöid Ravila-, Kuivajõe- ja Kõue vallas. Kose algorganisatsiooni juhtis sekretärina Karl Suuder, keda tunti noore ja energilise seltsimehena. 1941. aasta märtsis

---

1 А.ПАНКСЕЕВ " На основе... ", lk. 142.
2 "Harju Elu" nr. 140, 24. novembril 1970.
3 vt. sealsamas.
4 "Harju Elu" nr. 141, 26. nov. 1970.
5 vt. sealsamas.

Karl Suuder,
üks paremaid partei-algorganisatsioonide sekretäre
Harjumaal 1940./1941. aastal.

kui Karl Suuder suunati Kehra-Anija parteialgorganisatsiooni sekretäriks Kehra Tselluloosi- ja Paberikombinaati, valiti Kose algorganisatsiooni sekretäriks Karl Suuderi vend Bernhard Suuder.

Kehra-Anija algorganisatsioonis oli 1941. aastal 7 parteiliiget ja 3 kandidaati.[1] Tugevamaks küljeks selles arvukas algorganisatsioonis oli leiutustegevuse arendamine. Valimiseelsest selgitustööst võttis selles algorganisatsioonis pidevalt osa parteialgorganisatsiooni sekretär Mats Lipu ning parteikandidaadid Teodor Vink ja Arnu Karula. Märtsikuus asus sekretärikohale Karl Suuder Koselt.

Ka Järvakandis kuulus algorganisatsiooni 1941.a. jaanuari lõpus 5 kommunisti,[2] kes kõik võtsid edukalt osa käitiskomitee tegevusest. Organiseeriti sotsialistlikku töövõistlust ja alustati sotsialistlikku võistlust ka teiste Eesti NSV klaasitehastega.

Kohila algorganisatsioonis oli 1941. aasta jaanuaris 4 parteiliiget ja 3 kandidaati.[3] Algorganisatsiooni sekretäriks oli Kusta Kuuse.[4] Kommunistid võtsid aktiivselt osa parteilisest ja ühiskondlikust tööst ning ümbruskonna elu juhtimisest.

Partei algorganisatsioonid ja grupid tegutsesid 1940/41. aastal veel Harkus, Raikülas, Juurus ja Irus.

---

1 "Harju Elu" nr. 141, 26. nov. 1970.
2 vt. sealsamas.
3 "Harju Elu" nr. 140, 24. nov. 1970.
4 vt. sealsamas.

Kommunistid näitasid kõigis Harjumaa valdades üles suurt aktiivsust, nad tegid ära suure töö nõukogude korra kehtestamisel ja kindlustamisel maakonnas. Kommunistid olid õppinud töötama paljutuhandeliste rahvahulkadega, kasutades kättevõidetud demokraatlikke vabadusi massiliseks selgitus- ja organiseerimistööks.

2. Komsomoli ja pioneeriorganisatsiooni loomine

Tajudes partei tõdede õiglust ja omakasupüüdmatut puhtust, sööstis noorsugu selle lipu järele. Komsomol aitas kaasa partei kõikidele tähtsamatele aktsioonidele.

21. juuni revolutsioonilistest sündmustest võtsid noored väga aktiivselt osa. Revolutsiooni alguspäevist peale hakkas Tallinnas tööle Eestimaa Kommunistliku Noorsooühingu organiseerimiskeskus, kelle eesmärgiks oli kommunistliku noorsooühingu taastamine (kommunistlikku noorsooühingut kui omaette organisatsiooni fašistliku diktatuuri perioodil ei olnud). Organiseerimiskomitee avaldas kirja Eesti noortele, milles teatas, et igas linnas ja maakonnas luuakse Eestimaa Kommunistliku Partei esindaja osavõtul komiteed, kes teostavad vastuvõttu kommunistlikku noorsooühingusse ja teevad muud organisatsioonilist tööd. Nad on kontaktis EKNÜ organiseerimiskeskusega Tallinnas.[1]

---

[1] „Трудовой путь" 7. juulil 1940.

Loodi ajutised linna- ja vallakomiteed, kes teostasid vastuvõttu kommunistlike noorte osakondadesse (nii nimetati organisatsioone 1940. aasta oktoobrini). EKNÜ organiseerimiskomiteedest kujunes 1940. aasta septembriks välja ka EKNÜ Harjumaa maakonnakomitee, kes koondas enda juhtimise alla kommunistlike noorte vallakomiteed. Maakonnakomitee sekretäriks valiti E. Saarna.

17. augustil 1940 toimus Irus rahvakoosolek, kus otsustati asutada Irusse EKNÜ kohapealne osakond.[1] Esimeseks sekretäriks valiti Juno Pappel, liikmeteks Ilmar Pappel ja Asta Liiaks. 28. augustil toimunud koosolekul Iru koolimajas selgitas J. Pappel oma kõnes EKNÜ sihte ja ringide tegevust, kutsus kõiki noori üles koonduma EKNÜ ridadesse. Otsustati asutada oma seinaleht ja võtta täie innuga osa EKNÜ ühisüritustest. Abi töös ja raskete probleemide lahendamiseks lubasid Iru vallavanem Sommerling ja koolijuhataja J. Aljas.

25. augustil asutati Habajas kohaliku töölistegelase Jaan Järvsoo algatusel komnoorte Habaja osakond,[2] millele liikmeks astus kohe kaksteist noort. Valiti 3-liikmeline toimkond, lähemaks tegevuskavaks oli stalinliku konstitutsiooni ja Nõukogude Liidu sisemise korra tundmaõppimine.

Suur rahvakoosolek 400 inimest toimus 25. augustil ka Raasikul, mille korraldajaks oli kohaliku piirkonna komnoorte komitee.[3] Kõnega esines Tallinna komnoorte

---

1 "Talurahva Hääl" nr. 6, 30. augustil 1940.a.
2 "Talurahva Hääl" nr. 5, 28. augustil 1940.
3 vt. sealsamas.

Tartu Ülikooli Raamatukogu
ARHIIVKOGU

esindajana sm. F. Liblik, kes arvustas eelmise valitsuse aegset noortekasvatust kus pearõhku pandi klassivahelisele noorte eraldamisele. Teisena kõnelnud Eesti NSV Ülemnõukogu saadik G. Taalmann andis ülevaate uuest konstitutsioonist ja oma tähelepanekuist Moskva reisult. Lauldi laule "Vahvasti vennad nüüd tööle", "Punane lipp".

Aktiivset tegevust arendasid Kohila noored: avaras töölismajas oli kodu leidnud kuus Kohila töötajate ühingut - tööliste ametiühing, Rahva Omakaitse, Kommunistliku Partei algorganisatsioon ja EKNÜ rakuke, muusika ja tuletõrjeühing, spordiselts "Püsivus".[1] Kohila noorkommunistide rakukese ümber oli koondunud 25 töölisnoort, enamuses käitisetöölised. Rakukese sekretär oli Herbert Lubi. Tähtsamaks tegevuseks oli poliitihariduslike loengute pidamine. Igal nädalal toimus 2 loengut, kus selgitati marksismi-leninismi aluseid, Nõukogude Liidu riiklikku korraldust ja konstitutsiooni.[2]

1940. aasta septembris asutati EKNÜ algorganisatsioon Kolgal. Noored korraldasid kultuuriüritusi, miitinguid, aitasid energiliselt kaasa valimiskampaania ja maakorraldustööde läbiviimisele. Aktiivselt õpiti EKNÜ põhikirja, Konstitutsiooni, Partei ajalugu; ilmus seinaleht "Punane Kiir".[3]

---

[1] "Noorte Hääl" nr. 12, 29. septembril 1940. "Noorkommunistide rakukese tegevus Kohila Paberivabrikus".

[2] vt. sealsamas.

[3] "Noorte Hääl" nr. 90, 17. aprill 1941.

Seoses üleminekuga ÜLKNÜ koosseisu 1940.a. oktoobris toimus ELKNÜ töö korraldamine juba kindlatel organisatsioonilistel alustel. Komsomoli ridade arv hakkas kiiresti kasvama. 1941. aasta jaanuaris oli Harjumaa 37-es komsomoli-algorganisatsioonis 183 liiget ja 30 kandidaati.[1] Sama aasta suveks oli kommunistlike noorte arv Eestis kasvanud ligi 10 000-le.[2] ELKNÜ oli ühe aasta jooksul kasvanud võimsaks organiseeritud jõuks, mis juhtis eesti noorsoo tegevust nõukogude võimu kindlustamisel ja sotsialismi ülesehitamisel.

ELKNÜ otsesel juhtimisel loodi ja töötas 1940/1941. õppeaastal Eestis ka pioneeriorganisatsioon. 1940. aasta septembris asus ELKNÜ Keskkomitee juures tööle pioneeride organiseerimise büroo.[3] Pärast 18. oktoobrit moodustati kõikide linna- ja maakonnakomiteede juures spetsiaalsed kooli- ja pioneeritöö osakonnad, mis allusid ELKNÜ Keskkomitee juures töötavale kooli- ja pioneeritöö osakonnale.[4]

Nii loodi pioneeriorganisatsioonid ka Harjumaa koolides nagu Kolgal,[5] Kehtnas,[6] Kabalas[7] ja mujal. Kooliõpilased võtsid aktiivselt osa pioneeriorganisatsiooni

---

1 "Harju Elu" nr. 147, 10. detsembril 1970

2 "Noor Leninlane" nr. 6, juunil 1941.a., lk. 243.

3 "Noorte Hääl" nr. 1, 18. september 1940.

4 K. Siilivask, Uut elu rajamas. "Meie komsomol" artikleid ELKNÜ ajaloost. Tallinn 1968, lk. 127.

5 "Noorte Hääl" nr. 90, 17. aprillil 1941.

6 "Noorte Hääl" nr. 111, 14. mail 1941.

7 "Noorte Hääl" nr. 110, 13. mail 1941.

tööst: anti välja maitsekalt ja sisukalt kujundatud seinalehti, võeti osa spordialastest võistlustest, korraldati omavahelisi sotsialistlikke õppimisvõistlusi jne.

4., 5. ja 6. jaanuaril 1941 toimus Tallinnas ülemaaline pioneerijuhtide seminar, mis veelgi süvendas pioneerijuhtides teadmisi, oskusi, ühtekuuluvustunnet ja seltsimehelikkust.[1]

Pioneeriorganisatsioon Harjumaal kujunes kiiresti tugevaks jõuks parema õppeedukuse saavutamisel ja laste kommunistlikul kasvatamisel.

3. Tööliste ja teenistujate organiseerumine ametiühingusse. Üleriikliku Maatöörahva Ühingu (ÜMÜ) osakondade loomine valdades

Üks esimesi ülesandeid partei ees oli luua massiorganisatsioonid ning taastada kodanluse poolt suletud töölisühingud, et nende abil hakata teostama nõukogude korda. Pandi alus nõukogudele - rahva massilistele võimuorganitele, arendati noorsoo- ja naisteorganisatsioone, ALMAVÜ[2] ja ametiühingute tegevust.

Sulaseid, kehvikuid, metsatöölisi, kalureid ja külaintelligentsi ühendaval Üleriiklikul Maatöörahva Ühingul

---

[1] "Noorte Hääl" nr. 6, 8. jaanuaril 1941.

[2] lühend Armee, Lennu- ja Mereväe Abistamise Vabatahtliku Ühingu venekeelsest nimetusest.

(ÜMÜ) ja kutsealade järgi loodud ametiühinguorganisatsioonidel oli mitmel pool Harjumaal võimu ülevõtmisel märkimisväärne osa.

ÜMÜ kuulus Eesti Ametiühingute Keskliidu koosseisu ja tema esimeheks oli pikaajalise organiseerimistöö kogemustega pahempoolse töölisliikumise tegelane Aleksander Aben.

ÜMÜ organisatsioonid töötasid EKP juhtimisel ja olid partei poliitika teostamise tähtsamateks hoobadeks maal. Peale selle olid nad uue kaadri taimelavadeks, andes oma poliitiliselt ustavate ja teadlike liikmete hulgast uut nõukogulikku juhtivat kaadrit nii kohalikesse nõukogude organitesse, maareformi teostamiseks loodud organitesse kui ka mujale. Harju maakonnas kasvas kommunistide väsimatu töö tulemusel kiiresti ÜMÜ kohalike osakondade võrk, millel oli suur tähtsus töötava talurahva koondamisel ning töölisklassi ja töötava talurahva liidu tugevdamisel valdades.

Ametiühingute osa uute nõukogulike vallavalitsuste moodustamisel vajab veel uurimist, kuid võib öelda, et mitmel pool aitasid Maatöörahva Ühingu kohalikud osakonnad leida ustavat kaadrit. Nii näiteks soovitati ametiühingu koosoleku poolt Ravila valla esimeseks nõukogudeaegseks vallavanemaks tisler Peeter Šleng, kes töötas sellel kohal nõukogude võimu esimestel kuudel.[1]

Saue vallavanemaks peale juunipööret soovitati kohaliku ÜMÜ koosoleku poolt Reio Reivik (Alice Tominga

---

[1] "Harju Elu" nr. 147, 10. detsembril 1970.

poolvend).[1]

ÜMÜ osakonnad valdades tegid ära suure töö maatöörahva kultuurilise ja poliitilise silmaringi avardamiseks. Nad korraldasid Eesti NSV Konstitutsiooni õpiringe, ÜK(b)P ajaloo lühikursuse õppimist ja tutvustasid maarahvast marksismi-leninismi põhimõtete ning jooksva poliitika küsimustega.

Iga päevaga kasvas Harjumaal ÜMÜ osakondade ja nende liikmete arv. Näiteks oktoobri (1940) keskpaigani oli ÜMÜ Nissi osakonna liikmete arv tõusnud 160 liikmeni[2] jne.

Üks paljudest ÜMÜ kohaliku osakonna asutamiskoosolekuid toimus 30. septembril Vihterpalu algkoolis. Tähelepanuväärne on see, et osavõtjaid oli rohkearvuliselt. Koosolekul kõneles Üleriikliku Maatöörahva Ühingu organisaator Kivimets, kes rääkis vabariigi valitsuse reformidest, mis puudutavad otseselt maatöörahvast. Võeti vastu resolutsioon, kus tervitati Vabariigi Valitsust ja Eesti Ametiühingute Keskliitu.[3]

Kohalikud ametiühingu organisatsioonid asutati kõigis Harjumaa valdades ja samuti ka ettevõtetes ning asutustes.

30. oktoobril 1940 toimus kohaliku ametiühingukomitee asutamiskoosolek ka Harju Maavalitsuses, kus komiteesse valiti E. Kull, L. Kulasalu ja A. Saukas; kandi-

---

1 Alice Tominga mälestused autori valduses.
2 "Kommunist" nr. 105, 16. oktoobril 1940.
3 "Maa Hääl" nr. 89, 2. augustil 1940.

daadiks J. Rõõmusaare. Revisjonikomisjoni valiti K. Praakli, J. Kaljula ja O. Klausen, kandidaadiks V. Kütt.[1]

Maatöörahva Ühingu osakondade loomine ja taastamine oli algul seotud ka mõnede raskuste ja vigadega. Kuna algul võeti Maatöörahva Ühingusse ka inimesi, kes ei olnud palgatöölised, kalduti mitteproletaarse koosseisu tõttu kõrvale ametiühingu peamistest ülesannetest ja hakati täitma n.ö. Üldühingu funktsioone. Seda olukorda kasutas ära töörahva klassivaenlane, kes puges neisse üldühinguisse. Klassivaenlane hakkas oma lõhkumistööd tegema: mustati ausaid inimesi, tekitati igasuguseid intriige. Seepärast võeti ette Üleriikliku Maatöörahva Ühingu (ÜMÜ) ümberorganiseerimine ja hakati korraldama ametiühinguid kutsealade järgi. Põllutööliste ametiühingusse võeti nüüd sovhooside töölisi ja talusulaseid. Metsatöölised ühinesid metsatööliste ametiühingusse[2] jne. ÜMÜ-sse kuuluvatest töölistest ja kehvikutest moodustati maakondades peamiselt ka Rahva Omakaitse üksused, sotsialistliku revolutsiooni esimene relvastatud organisatsioon, et olla kõikjal valvel vastulöögiks klassivaenlasele. Oma relvastatud jõu olemasolu julgustas töötavat talurahvast uue ühiskonna ehitamisel ja võitluses kulakluse vastu.

Rahva Omakaitse Jägala rühma organiseerimise tegi Jägala ja Tammiku käitiste tööliste üldkoosolek ülesandeks kutseühingu juhatusele.[3] Juuru vallas organiseeris

---

1 "Kommunist" nr. 122, 2. novembril 1940.
2 "Harju Elu" nr. 147, 10. detsembril 1970.
3 "Päevaleht" nr. 177, 5. juulil 1940.

Rahva Omakaitse ja Üleriikliku Maatööliste Ühingu Juuru osakonna tööd Ruts Kivinurk - Harju maavanem 1940.a. septembrist.[1]

Muidugi ei võtnud RO üle politseiaparaadi funktsioone vaid valmistas ette kaadrit miilitsaorganeile. Riviline väljaõpe, distsipliin, korrektne esinemine kulusid hiljem miilitsaorganeile marjaks ära. Kodanluseaegne politsei likvideeris end ise, suri ise enne välja, kui ta asendati töölis-talupoegade miilitsaga. RO võttis ohjad oma kätte: edukalt valvati korra järele töörahva miitingutel ja koosolekutel, Riigivolikogu valimistel ja natsionaliseeritud ettevõtetes.

1940. aasta septembri lõpul, pärast töölis-talurahva miilitsa asutamist, Rahva Omakaitse likvideeriti.[2] Esimeseks Harju maakonna miilitsaülemaks sai revolutsionäär Aleksander Reinson.[3]

Maatöörahva ettevalmistamisel nõukogude korra kaitseks oli oma osa täita ALMAVÜ organisatsioonil, mida Harju maakonnas mõnda aega juhtis Aksel Annuk. 1941. aasta alguseks kuulus sellesse organisatsiooni 283 liiget, kelle seas oli 184 meest ja 99 naist, nii tööliste, talupoegade kui ka intelligentsi esindajad.[4] ALMAVÜ organisatsiooni kuulus sel ajal 19 kommunisti, 83 kommunistlikku noort ja 166 ametiühinguliiget.[5]

---

[1] "Harju Elu" nr. 37, 23. juulil 1970.
[2] "ENSV Teataja" 1940, nr. 8, art. 64.
[3] "Harju Elu" nr. 132, 5. novembril 1970.
[4] "Harju Elu" nr. 147, 10. detsember 1970.
[5] vt. sealsamas.

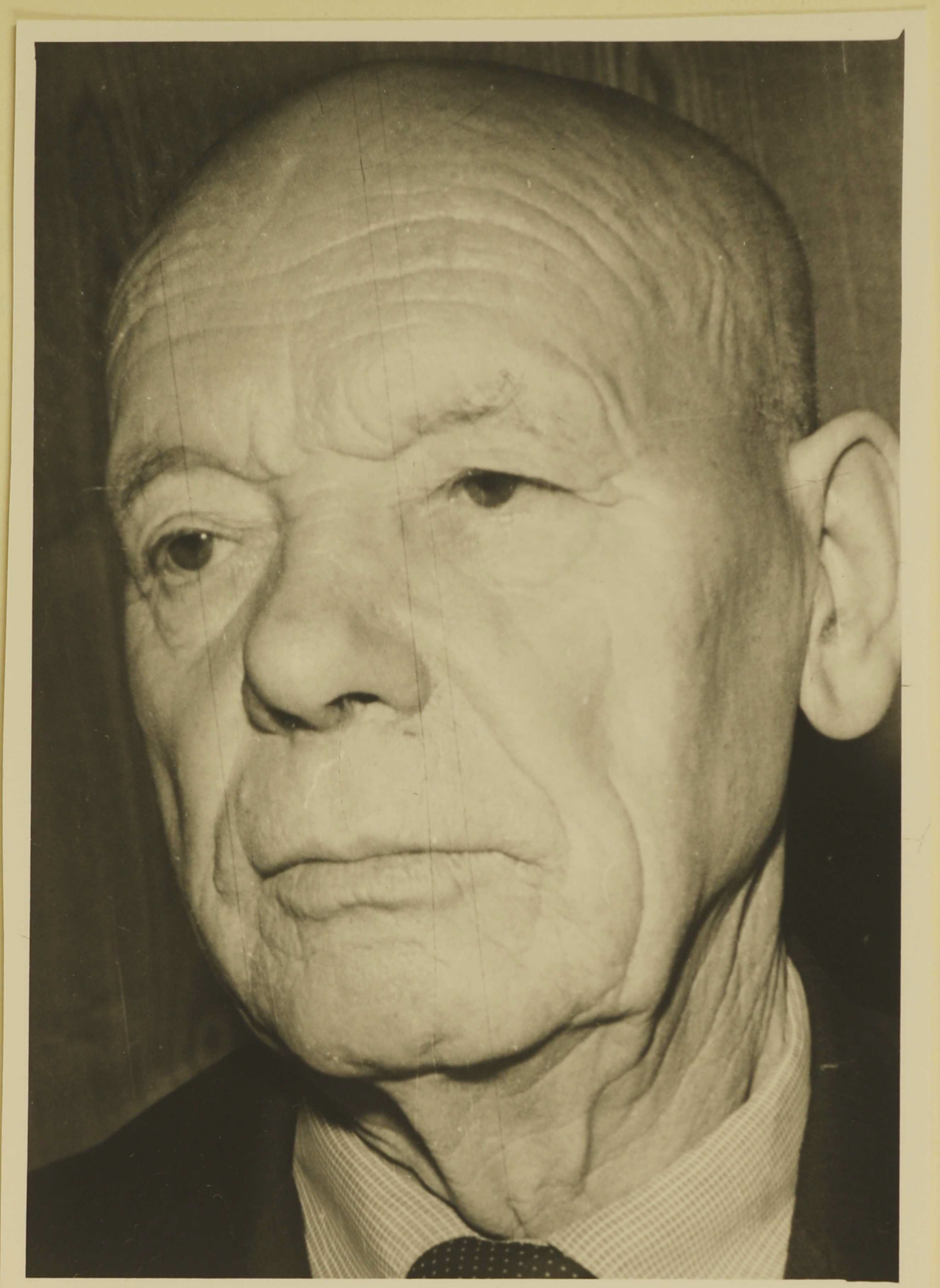

Aleksander Reinson,
Revolutsionäär. Harjumaa miilitsaülem 1940/1941. aastal.

Tänu aktiivile ühiskondlike organisatsioonide näol suutis Harjumaa parteiorganisatsioon ületada kõik raskused, mis uue elu rajamist takistasid. Edukalt võideldi kodanluse sabotaaži ja spekulantide vastu.

Harju maakonna Tööliste-Talupoegade Miilitsa Osakonna ülema H. Koppeli andmete järgi paljastati maakonnas tööliste-talupoegade abiga rida isikuid, kes olid sahkerdamise ja ühtlasi majanduselu õõnestamise eesmärgil endale kokku ostnud suuremad kauba-ja varanduse tagavarad.[1]

Tänu tööliste valvsusele avastati õigeaegselt ja välditi avarii Kehra tehases, kus kodanluse käsilased lasid 1941.a. jaanuaris raide-masinasse raudkangi, mille tagajärjel oleks võinud seisma jääda kogu tehas pikemaks ajaks.[2]

Parteiorganisatsioonid, ÜMÜ osakonnad ja ELKNÜ organisatsioonid tõstsid propaganda- ja agitatsioonitööga töötava rahva teadlikkust marksismi-leninismi teooria alal ja kasvatasid temas revolutsioonilist valvsust. Kõik see aitas kindlustada nõukogude võimu uusi edusamme.

---

[1] "Kommunist" nr. 130, 12. novembril 1940

[2] ENSV ORKA, F 4013, nim. 1, s.-ü. 7, l. 122.

III ptk.

Nõukogude riigiaparaadi väljakujundamise algus

1. Maakonnavalitsuse töö ümberkorraldamine

Vabariigi presidendi seadusega 25. juulist 1940[1] lõpetati maa-, linna- ja vallavolikogude tegevus ning nende ülesanded pandi vastavalt maa-, linna-, linnaosa- ja vallavalitsuste peale (kuni töötava rahva saadikute nõukogude tegevusse astumiseni). Vabariigi valitsuse 27. juuli 1940.a. otsusega likvideeriti Nõmme linn kui iseseisev omavalitsusüksus arvates 29. juulist 1940 ja liideti Tallinna linna administratiivpiiridega.[2]

Vabariigi presidendi käskkirjaga juba 8. juulist 1940 oli Harju uueks maavanemaks määratud Gustav Abel, kuid vallavalitsuste koosseisus olid veel kodanluseaegsed ametnikud. Nüüd võeti ka selles osas ette "suurpuhastus". Juba 20. juulil 1940, kui toimus Harju maavalitsuse töökodade tööliste üldkoosolek Tallinnas, arutati rea inimeste vallandamise küsimust, kellega ei leita enam võimalik olevat koos töötada.[3]

Harju omavalitsuse maanõunikuks määrati esialgu Albert Siim - endine revident Harju omavalitsuses ja tema

---

1 "Riigi Teataja" 1940, nr. 83, art. 783
2 "Rahva Hääl" nr. 29. juulil 1940
3 "Maa Hääl" nr. 84, 22. juulil 1940

asetäitjaks sai Valdeko Ratassepp (praegu tuntud draamanäitleja V. Kingissepa nim. Draamateatris). Harju maavanema G. Abeli poolt esitati Harju omavalitsuse revidendi kohale Elmar Kull.[1]

27. juulil 1940 toimus Harju maavalitsuse koosolekute saalis vallasekretäride peakoosolek. Sõnavõtja maanõunik Siim rõhutas, et praegune erakorraline aeg kohustab vallaomavalitsuse teenijaid nende töös senisest suuremale hoolele. "Endine tagurlik klike valitsus Eestisse enam kunagi tagasi ei tule, Eesti sammub nüüdsest peale koos Nõukogude Liiduga võimsalt vastu uuele helgele tulevikule," - ütles sõnavõtja. Eesti Ametiühingute Keskliidu esindaja Volmer andis tõhusa ülevaate tolleaegsest poliitilisest olukorrast, rõhutades et praegune Eesti töötava rahva esindus - riigivolikogu - on oma vaevalt nädala kestnud töö juures suutnud rohkem korda saata meie töörahva hüvanguks, kui seda on suutnud korda saata kõik meie eelmised "rahvavalitsused" koos Asutava Koguga 22 aasta jooksul.

1940. aasta augusti alguses muudeti taas Harju maavalitsuse koosseisu. Valdeko Ratassepp nimetati maanõunikuks ja tema juhtimisele jäi teede- ning majandusosakond. A. Siim nimetati maanõuniku asetäitjaks ning tema juhtimisele jäi edasi administratiiv- ja sotsiaalosakond. Maavanem G. Abeli juhatamisele jäid hariduse- ja põllumajanduse osakonnad. Mainitud töölõigud jaotati Harju maavalitsuse koosolekul, mis toimus 1. augustil 1940.[2]

---

[1] "Rahva Hääl" nr.40, 1. augustil 1940
[2] "Maa Hääl" nr. 93, 12. augustil 1940

Rahvakomissaride Nõukogu esimehe (J. Lauristin) otsusega nr. 9, 2. septembrist 1940 vabastati Harju maavanema kohalt Gustav Abel tema omal palvel[1] ja otsusega nr. 10 samast kuupäevast nimetati Harju maavanemaks Ruta Kivinurk.[2] See oli Juurust pärit kommunist, endine kraavitööline ja sulane.[3]

2. Uued juhid Harjumaa valdades

Uute vallavanemate esitamine algas altpoolt. Nimelt andsid selleks oma soovitused Maavalitsusele kohapealsed maatööliste ühingud ja ametiühingute koosolekud, kes ju kõige paremini tundsid ja teadsid parimaid endi hulgast. Näiteks soovitati Kuivajõe, Kõue ja Ravila valdade ühendatud ametiühingu koosolekul Ravila valla esimeseks nõukogude vallavanemaks Peeter Šleng, kes oli elukutselt tisler, väga töökas ja lugu-

---

1 ENSV Teataja 1940, nr. 3, art. 29

2 vt. sealsamas, art. 30

3 Ruts Kivinurk sündis 28. novembril 1906 Harjumaal Juuru vallas mõisatöölise-puusepa pojana. 1923.a. astus ta Tallinna Õpetajate Seminari, mis jäi aga lõpetamata "tühja kõhu ja pahempoolse meelsuse pärast". Täiendanud end õhtukolledžis, lõpetas Kivinurk raamatupidamiskursused, tihendas sidemeid töölisliikumise aktivistidega. 1934.a. valiti Ruts Kivinurk valla kehvikute poolt esitatud nimekirjas Juuru vallavolikogusse, kuid .töörahva huvide kaitsmise ja kohaliku töösturi terava kritiseerimise pärast tagandas tolleaegne maavanem teda. Nõukogude korra kehtestamise järel organiseeris ta Juuru vallas RO ja ÜMÜ tööd, 1940.a. juuli lõpus võeti teda EKP liikmeks (Harju Elu nr. 37, 23. juuli 1970).

Ruts Kivinurk,
Harju maavanem 1940. aasta septembrist; Harjumaa Täitevkomitee esimees 1941. aastal.

peetud inimene.[1] Kuivajõe vallavanemaks soovitati Joh. Hiienurm, elukutselt sepp; Kõue vallavanemaks anti soovitus kingsepast ja juhutöölisest Bernhard Suuder'ile[2] jne. Seniseid vallavanemaid oli uute seas ainult üks, nimelt Jõelehtme vallavanem Artur Saks, kes oli kohapeal tuntud tubli töötava rahva tegelasena ja valiti 18. valimisringkonnas ka töörahva esindajana riigivolikogusse. Ainuke naisvallavanem Aliide Sommerling Irus oli endine poliitvang ja tuntud töörahva hu-vide eest võitleja.[3] Keila vallavanemaks kinnitati sisemi-nistri käskkirjaga 1. augustist Ed. Iter, abideks Leopold Aljaste, Voldemar Järves ja Valter Aneljas. Kolga vallavanemaks kinnitati Robert Pirnipuu, abideks August Kink ja Eduard-Jalmar Parkas.[4] 10-ks augustiks 1940 olid kõigis Harjumaa valdades uued töörahvasõbralikud vallavalitsused ametis[5] ja täitsid enamuses oma ülesandeid korralikult.

3. Täitevkomiteede moodustamine

Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 1941. aasta jaanuari seadlusega moodustati linnades, maakondades ja valdades töörahva saadikute nõukogude täitevkomiteed. Oma seadlusega 17. jaanuarist 1941 kinnitas Ülemnõukogu Presiidium Harju maakonna täitevkomitee järgmises koosseisus:[6]

---

1 Jaagup Vilepill'i mälestused (autori valduses).
2 "Maa Hääl" nr. 93, 12. augustil 1940
3 "Rahva Hääl" nr. 40, 2. augustil 1940
4 "Maa Hääl" nr. 93, 12. augustil 1940
5 vt. sealsamas.
6 "Talurahva Hääl" nr. 9, 20. jaanuaril 1941.

esimees - Kivinurk, Ruts Mardi poeg

esimehe asetäitja - Uustalu, Villem Martini poeg

sekretär - Ratassepp, Valdeko Rudolfi pg.

maaosakonna juhataja - Saar, Aleksander Peetri pg.

rahandusosakonna juhataja - Pross, Oskar Juhani pg.

tööosakonna juhataja - Karula, Arno Mihkli pg.

liikmed - Reinson, Aleksander Jakobi pg.

Toming, Karl Karli pg.

Täitevkomitee moodustamine tähendas seda, et kodanliku valitsuse ajal eksisteerinud maa- ja linnavalitsuse organid likvideeriti lõplikult ja kehtestati kõikjal nõukogude võimu-organid. Millised olid siis täitevkomitee juures olevate osa-kondade ülesanded? Maaosakonna peamiseks ülesandeks oli orga-niseerida maa-aktiiv osakonna ümber, et selle kaudu suunata kogu maakonna talurahvast. Agraar-poliitiline ja majandus--kultuuriline osa Maaosakonna tegevuses moodustas omaette lõi-gu. Uue sotsialistliku põllumajanduse ülesehitamine oli Maa-osakonna teiseks peamiseks ülesandeks. Õigesti tuli tööle ra-kendada kogu agronoomiline personal, kes oli oma linna büroo-des võõrdunud praktilisest põllumajandusest ja talurahva-hä-dadest.[1]

Maaosakonna alla kuulus ühe osakonnana ka rahvahariduse osakond, kelle ülesandeks oli uue koolivõrgu väljatöötamine ja töösse rakendamine maakonnas. Ka lasteaedade võrgu arenda-mine kuulus selle osakonna tööülesannete hulka, samuti täis-kasvanute haridustaseme tõstmine, igasuguste põllunduse ja

---

[1] "Talurahva Hääl" nr. 14, 31. jaanuaril 1941.

kodunduse kursuste korraldamine nii meestele kui naistele, rahvamajade võrgu kontrollimine ja suunamine, kehakultuuri korraldamine - kõik see töö kuulus selle osakonna kompetentsi.[1]

n Rahandusosakond teostas kogu töö, mis oli ühenduses maakonna eelarvekava koostamisega ja selle eelarve täitmiseks. Tuli kontrollida tulude kindlaksmääramise korrapärasust ja otsida uusi tuluallikaid. Tähtsat poliitilist osa etendas maksustamistöö: kehvikud vabastati täielikult riigimaksudest, kodanlusel tuli tasuda makse suuremal määral kui enne.[2]

Tööosakond oli tööjõu hankimise, jaotamise ja otstarbekalt jaotamise kõrval vastutav kogu tööjõu kasutamise eest oma maakonnas.[3]

Täitevkomiteed moodustati ka valdades ja maakonna linnades. Need olid ausad ja lugupeetud tööinimesed, kes asusid nüüd juhtima oma valla elu.

Eriti tahaks siinkohal nimetada selliseid nimesid nagu Ilmar Värk Kõue valla täitevkomiteest,[4] Anna Mölder Kuivajõe valla täitevkomiteest[5], Aliide Sommerling Iru valla täitev-

---

[1] Harju Rajooni Riiklik Arhiiv, F 1, nim. 1, s.-ü. 3, l. 12

[2] vt. sealsamas, l. 33

[3] vt. sealsamas, l. 4.

[4] Ilmar Värk oli Kõue valla täitevkomitee sekretär. 1941. a. 25. juuli õhtul tappis kohaliku natsionalisti kuul ta otse tööpostil - kirjutuslaua taga täitevkomitees (Harju Elu nr. 89, 1970)

[5] Anna Mölder - esimesi naiskommuniste Koselt, kes omal ajal oli kirjavahetuses Joh. Lauristiniga, külastades teda ka vanglas. Mõrvati 1941.a. sügisel endiste kaitseliitlaste ja peremeeste poolt Kosel, Anepalu metsas (Harju Elu nr. 77, 30. juuni 1970).

Aliide Sommerling,
Iru vallavanem ja täitevkomitee esimees 1940/1941. aastal.

komiteest[1] ja perekond Suuderid[2]. Need inimesed paistsid silma oma erilise energia ja ausa suhtumisega uue elu ehitamisesse.

Harjumaa valdade täitevkomiteede koosseisud olid komplekteeritud töörahva üritusele igati ustavatest töörinimestest. Sotsiaalse päritolu järgi oli nende hulgas nii talupidajaid kui ka töölisi.[3]

Kokkuvõtteks võib öelda, et uued juhid Harjumaa valdades olid pärit lihtrahva seast ja sellepärast mõistsid nad kõige paremini rahva muresid ja rõõme, sellepärast asusid nad enneolematu energiaga uut elu üles ehitama.

Nõukogude võim oli andnud rahvale vabaduse, teinud

---

[1] Aliide Sommerling - revolutsionäär, I naisvallavanem Harju maakonnas.

[2] Peeter Suuder (perekonna pea) - Ravila valla täitevkomitee esimees, kommunist. Elukutselt kingsepp. Enne kui Peeter Suuder 1941. aasta sügisel natsionalistide-bandiitide poolt ise julmalt hukati, enne kui teda Punamäe järves, okastraat kaelas ujutati ja uputati, enne raiuti üks poegadest (Karl) tema silme all tükkideks. Peeter Suuderi teine poeg Bernhard oli täitevkomitee esimeheks Kõue vallas. Kogu perekond võttis 1941.a. jaanuaris osa Harjumaa I parteikonverentsi tööst. Sõja alguspäevil mõrvati ka Bernhard kodanlaste käsilaste poolt. Nii langesid Peeter Suuder ja tema kaks poega: nad langesid teiste inimeste õnne nimel(Harju Elu nr. 114, 24. september 1970; Harju Elu nr. 116, 26. september 1970).

[3] vt. Lisa nr. 1 (Harjumaa valdade täitevkomiteede) nimekiri töö lõpus.

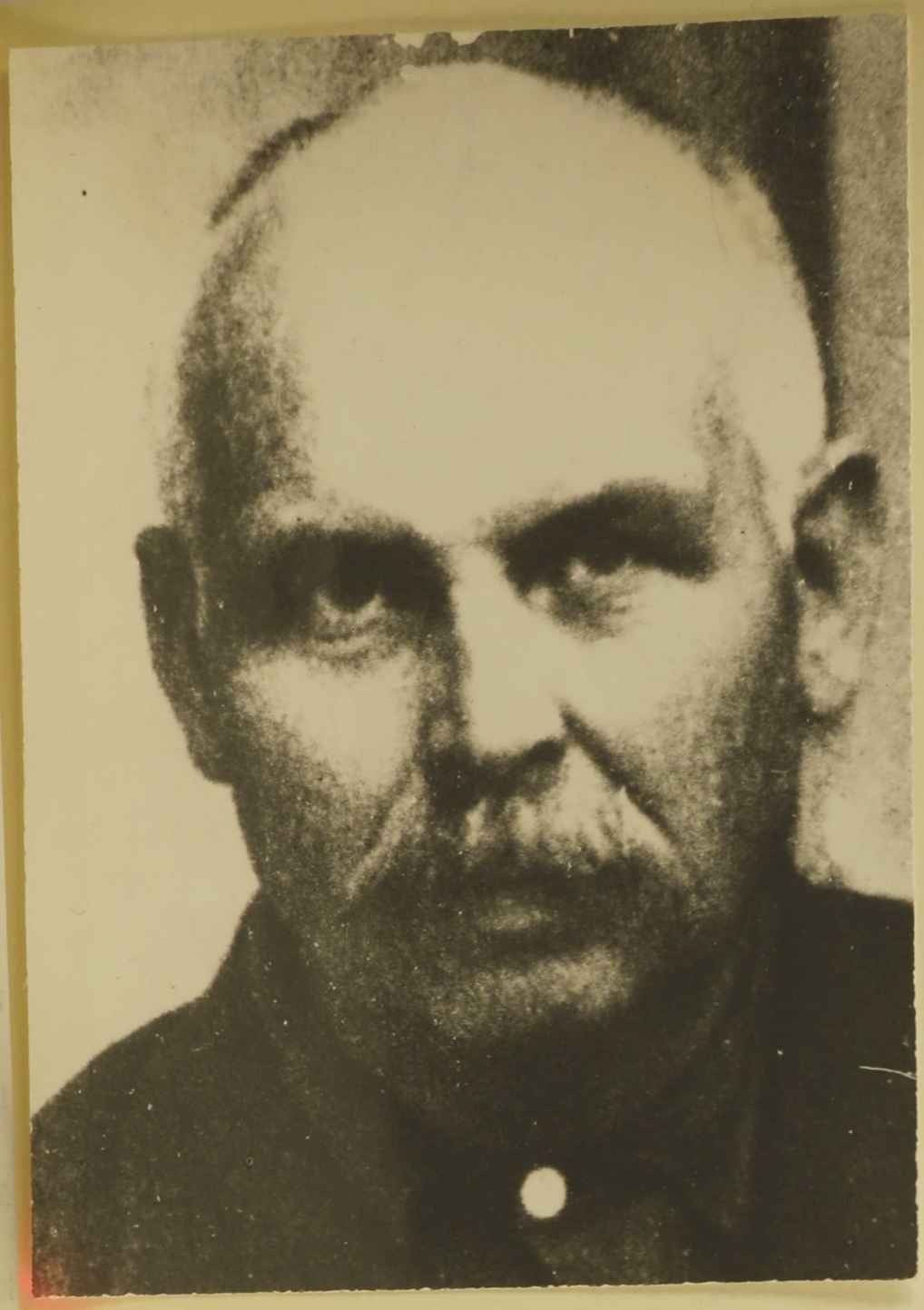

Peeter Suuder,
Ravila valla TSN Täitev-
komitee esimees 1941. a.

Bernhardt Suuder,
Kõue valla TSN Täitev-
komitee esimees 1941.
aastal.

maa peremeheks selle tõelise harija.

Nüüd tuli asuda ka ise riiki juhtima, et ellu rakendada kõik uute seadustega tagatud õigused ja kohustused.

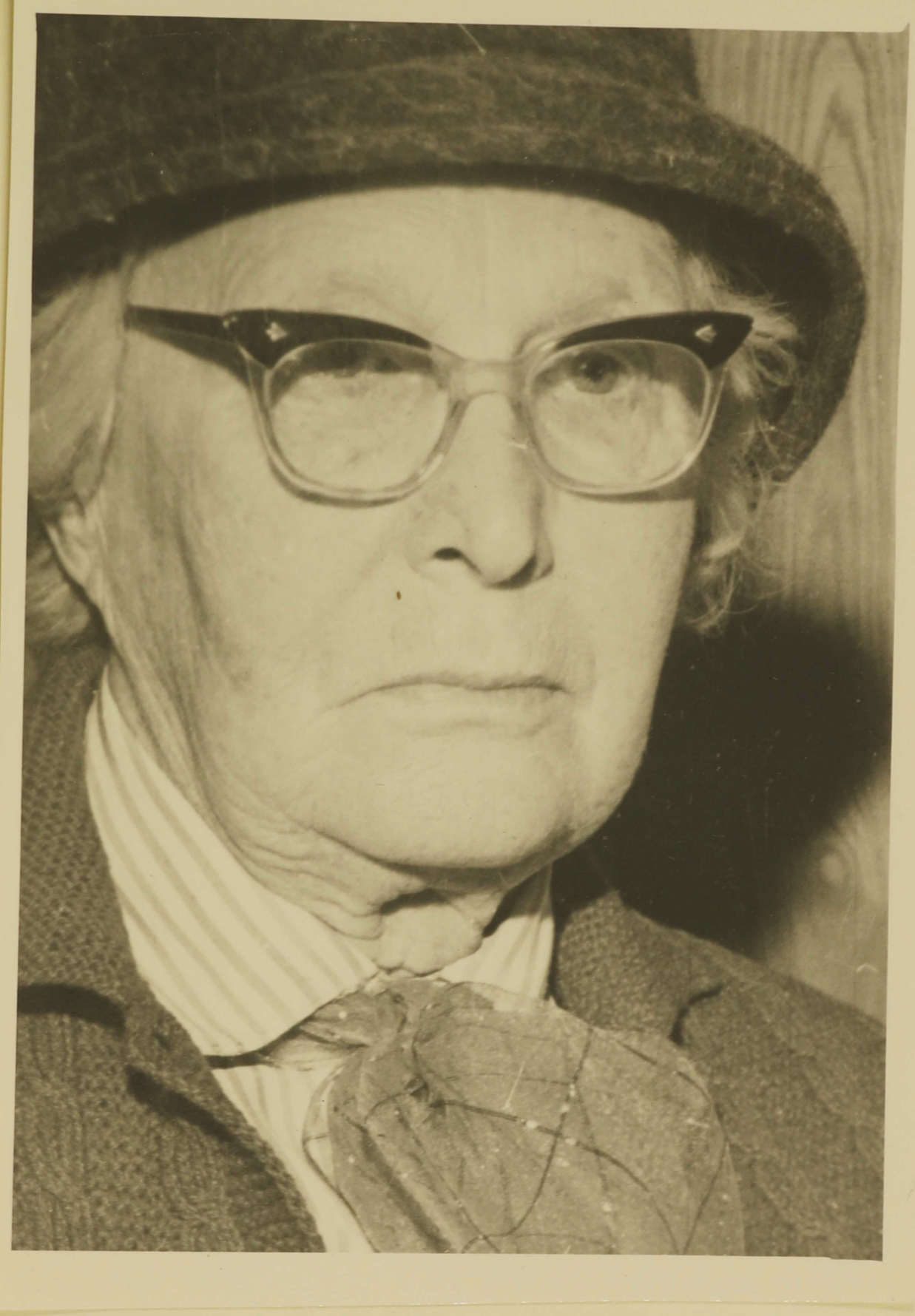

Juuli Sakna,
Anija valla TSN Täitevkomitee esimees 1941. aastal.

II osa

SOTSIALISTLIK ÜLESEHITUSTÖÖ HARJUMAAL

I ptk.

Harjumaa partei- ja komsomoliorganisatsiooni osa kohaliku elanikkonna kommunistlikul kasvatamisel

8. oktoobril 1940 võeti Eestimaa Kommunistlik Partei vastu Nõukogude Liidu Kommunistlikku Parteisse. Juhtides sotsialistlikke ümberkorraldusi oma vabariigis, lähtus EK(b)P ÜK(b)P programmist, arvestades vabariigi spetsiifilisi tingimusi.

Korraldades ümber oma tööd, hakkasid parteiorganisatsioonid süvenema kõigisse majandusliku tegevuse, kultuuri, riigiaparaadi ja ühiskondlike organisatsioonide töö üksikasjadesse. 1940.a. kahe suvekuuga oli EKP parteiaparaat põhiliselt loodud, komplekteeritud Keskkomitee ning linna- ja maakonnakomiteede koosseisud. Ent parteiaparaadi töötajatel polnud vajalikke töökogemusi. Parteikomiteede tööle õige suuna andmiseks kutsus Keskkomitee 6. oktoobril Tallinnas kokku partei linna- ja maakonnakomiteede sekretäride nõupidamise, millest ka Harjumaa parteikomitee sekretär Karl Toming osa võttis. Nõupidamine rõhutas maareformi erakordset tähtsust ja kohustas parteikomiteesid tugevdama valvsust maareformi ettevalmistamisel ja läbiviimisel. Võeti vastu otsused ÜK(b)P ajaloo, parteiprogrammi ja põhikirja ning NSV Liidu ja Eesti NSV konstitutsioonide õpperingide organiseerimise, parteilise trükisõna levitamise ja selgitustöö tegemise kohta töötavate naiste hul-

gas.[1]

Need otsused võttis oma töö aluseks ka EKP Harjumaa komitee.

Oktoobris-novembris toimus partei dokumentide ümbervahetamine seoses EKP vastuvõtmisega ÜK(b)P koosseisu. Enne uute parteidokumentide väljaandmist toimus kõigi parteiliikmete ja kandidaatide hoolikas kontroll. Partei maakonnakomiteed otsustasid parteidokumentide väljaandmise iga kommunisti suhtes personaalselt. Parteiorganisatsioon vabanes parteisse sattunud võõrastest elementidest ja tugevdas seega oma ridu. Harjumaal kõrvaldati parteipiletite vahetamise käigus parteiorganisatsioonist 18 inimest.[2]

Algorganisatsioonide koosolekutel selgitati partei põhikirja, räägiti valimiste läbiviimise korrast, võeti vastu uusi kandidaate.

Suure organisatsioonilise töö tegi EKP Harjumaa komitee ära lähenevate oktoobripühade eel. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 23. aastapäeva taheti maakonnas igati väärikalt vastu võtta. Ettevõtetes ja asutustes elavnes sotsialistlik võistlus, energiliselt valmistati ette koosolekuid ja loenguid.

Kohalike kõnelejate instrueerimise eest kandis hoolt EK(b)P Keskkomitee propaganda-agitatsiooniosakond, määrates igasse maakonda instruktori. Keskkomitee juurde moodustatud propagandistide ja instruktorite kollektiivi hulgast määrati Harjumaale instruktor sm. Timson. Vahetult enne oktoobripühi

---

[1] S. Kutsar-Zabrodskaja, EKP 1940.a. sotsialistlikus revolutsioonis, lk. 130.

[2] "На основе... ", lk. 122.

kirjutas "Rahva Hääl" pühadeeelsest Harjumaast järgmist: Harjumaa tähistab Suurt Oktoobrit suurejooneliselt. Käib kibe ettevalmistus oktoobripidustusteks, eriti mõjuvalt tähistatakse seda pidupäeva suurematesse keskustes. Kohilas pannakse tänavad lipuehtesse, vabrik ilustatakse vanikute, lippude ja loosungitega, samuti töölismaja ja vallamaja.[1] 6. novembril peeti miitingud Anijal, Kehras, Pikaveres ja Alaveres. Õhtul oli Kehra tehase pargis tõrvikute valgusel vabaõhukoosolek. 7. novembri hommikul äratati Kehra elanikkond orkestrihelidega tehase katuselt. Kella 10 ajal hommikul korraldati demonstratsioon-rongkäik punaväelaste haudadele lähedal heinamaal, kus peeti leinamiiting. Koolides ja rahvamajades peetakse kõikjal aktusi.

7. novembril saabus Parteikomiteesse õnnitlusi ja tervitusi, mille põhjal saadi ka täpsemaid kuigi napisõnalisi kommentaare pidustuste kohta:

x Järvakandis osavõtjaid ligi 800;[2]

x Kohilas tuli rongkäiguga 350 töörahva esindajat, meeleolu hea.[3]

x Jõelehtme vallas Jägalas oli rongkäigus 500 inimest. Meeleolu hea.[4]

x Juuru rahvamajas algas kell 17 kontsert-miiting. Peeti kõned. Osa võttis üle 600 inimese.[5]

8. novembril jätkus teadete saabumine, jätkusid ka

---

1 "Rahva Hääl" nr. 129, 5. november 1940
2 "Harju Elu" nr. 133, 7. november 1970
3 vt. sealsamas
4 vt. sealsamas
5 vt. sealsamas.

pidustused. Partei ja rahvas pidas oktoobripühi, esimesi oktoobripühi Harjumaal.

Suure ja vastutusrikka töö tegi Harjumaa parteiorganisatsioon ja komsomol ära seoses NSV Liidu Ülemnõukogu valimistega. Novembris 1940 avaldati NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus, millega NSV Liidu Ülemnõukogu saadikute valimised uutest nõukogude vabariikidest ja oblastitest, sealhulgas ka Eesti NSV-st, määrati 12. jaanuarile 1941.a.

Oma otsusega 27. novembrist 1940 kinnitas Harjumaa maavalitsus NSVL Ülemnõukogu valimisjaoskondade piirid ja valimisruumide asukohad Harju maakonnas.[1] Harju maakond jagati 2 valimisringkonnaks, milledes oli kokku 155 val.jaoskonda.[2] Viiendasse valimisringkonda (Ida-Harjumaa) kuulus 16 valda kokku 44 599 elanikuga[3]. Kuuendas valimisringkonnas (Lääne-Harjumaa) oli arvel üks linn (Keila) ja 14 valda, kokku 41 649 elanikuga[4].

Saadiku kandidaadid seati üles töörahva ühiskondlike organisatsioonide ja ÜMÜ üldkoosoleku poolt. Rahvuste Nõukogusse esitati Harjumaal 2 kandidaati. Jägala Puupapivabriku- ja Jõelähtme maatööliste üldkoosoleku poolt esitati 11. detsembril 1940.a. NSV Liidu Ülemnõukogu saadikukandidaadiks Harju idapoolsesse valimisringkonda nr. 693 Raudteede Tallinna Peatehase tööline EK(b)P liige Heinrich Ansip.[5] Paldiski esimese

---

1 "Talurahva Hääl" nr. 45, 2. detsembril 1940
2 HRRA, f. 1, nim. 1, s.-ü. 5, l. 6
3 Sealsamas, leht 36
4 Sealsamas, leht 37
5 "Kommunist" nr. 159, 12. detsembril 1940

Heinrich Ansip,
kandideeris Harjumaal 693. valimisringkonnas 1941. aasta jaanuaris NSV Liidu Ülemnõukogu Rahvuste Nõukogusse.

ehitustrusti tööliste ja teenistujate üldkoosolek, mis toimus Paldiskis 9. detsembril 1940. aastal, seadis NSV Liidu Ülemnõukogu saadikukandidaadiks Harjumaa läänepoolsesse valimisringkonda nr. 694 ENSV Kirj.- ja Kirjastusasjade Peavalitsuse ülema, EK(b)P liikme Olga Lauristini[1]. NSV Liidu Ülemnõukogu Liidu Nõukogu saadikukandidaadiks esitati Paldiski linna tööliste koosoleku poolt V.B. Botškarev, ÜK(b)P Keskkomitee- ja NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu volinik Eesti NSV-s.[2] Ülesseatud kandidaate toetasid valijad Raplas, Kehras, Anijal jm.

Valimiste tulemuste põhjal osutusid kõik eelpool mainitud saadikukandidaadid valituks NSV Liidu Ülemnõukogusse.[3]

Esimesed kokkuvõtted vabariigi parteiorganisatsioonide tööst sotsialismi ülesehitamisest tehti Eestimaa Kommunistliku Partei IV kongressil 1941. aasta veebruaris.[4]

Kongressi eel, 28. ja 29. jaanuaril toimus Tallinnas Harjumaa I parteikonverents. Selleks ajaks oli maakonnas juba 9 partei-algorganisatsiooni ja 5 parteigruppi, kuhu kuulus 60 parteiliiget ja 30 partei liikmekandidaati.[5]

Konverentsi delegaatide hulgast võiks märkida Jaagup Vilepilli Ravila vallast, Alice Tomingat Saue vallast, Artur Saksa Jägala vabrikust, Aleksander Reinsoni - Harjumaa miilitsaülemat 1940/41. aastail ja Peeter Orgelit, kes ammu enne

---

1 "Kommunist" nr. 157, 10. detsembril 1940
2 "Talurahva Hääl" nr. 46, 4. detsembril 1940
3 "1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis" l. 349
4 "Kommunist" nr. 26, 29. jaanuaril 1941
5 vt. sealsamas.

Vladimir Botškarev,
kandideeris 1941. aasta jaanuaris NSV Liidu Ülem-
nõukogu Liidu Nõukogusse.

juunipööret Eestis olid sidunud oma elu töörahva õnne eest võitlemisega.

Konverents tegi kokkuvõtte tehtust ja kavandas uusi ülesandeid uue elu ülesehitamiseks Harjumaal. EKP Harjumaa komitee aruande esitas Karl Toming. See oli üksikasjalik loetelu tehtud tööst ja saavutustest, mida Harjumaa töörahvas oli teinud partei juhtimisel seitsme kuu jooksul. Tööstuse sotsialistlik ümberkorraldamine tagas toodangu igakülgse kasvu, maareform andis maatamehele maad.

Suureks abiks Harjumaa kommunistidele nende ennastsalgavas töös olid kommunistlikud noored, keda konverentsi ajaks oli koondunud 217 noort.[1] Suur oli parteitu aktiivi abi uue elu korraldamisel: AILMAVÜ-sse kuulus 283 liiget, ametiühingute tööst võtsid aktiivselt osa sajad töötajad.[2]

Kõik algorganisatsioonid sooritasid suure töö NSV Liidu Ülemnõukogu valimiste eelse valimiskampaania ajal, loodi 31 ringi stalinliku konstitutsiooni ja valimismäärustiku õppimiseks, korraldati üle 400 koosoleku, millest võttis osa 30 000 inimest.[3] Need olid vaid mõned kokkuvõtlikud andmed seitsme kuu tegevusest ja saavutustest.

Läbirääkimiste ajal esitatud aruande kohta võtsid sõna veel 12 delegaati - R. Kivinurk, O. Tisler, A. Saks, E. Allasild jt.[4]

Konverents tunnistas maakomitee senise töö rahuldavaks

---

1 "Harju Elu" nr. 148, 12. detsembril 1970
2 vt. sealsamas.
3 "Kommunist" nr. 26, 29. jaanuaril 1941.
4 "Talurahva Hääl", nr. 14, 31. jaanuaril 1941.

ja poliitilise liini õigeks.[1]

29. jaanuaril valiti pärast ülesseatud kandidaatide põhjalikku kriitikat salajasel hääletusel EKP Harjumaa komitee 9-liikmeline koosseis ja revisjonikomisjon. EK(b)P Harjumaa komitee liikmeteks valiti I sekretärina töötanud Karl Toming, maakonna täitevkomitee esimees Ruts Kivinurk, miilitsaülem Aleksander Reinson, parteikomitee instruktor Jaan Ausmees, Iru parteigrupi organisaator Ella Allasild, parteikomitee II sekretärina töötanud Peeter Orgel, Ellamaa-Turba parteigrupi organisaator Ossia Tisler, maakonna sõjakomissar Sergei Šuljev ja Nikolai Tarkmees[2]. EKP Harjumaa organisatsiooni revisjonikomisjoni valiti Villem Uustalu (aseesimees), Artur Saks (Kohila paberivabriku direktor) ja polgukomissar Vassili Zõkov.[3]

Konverentsil valiti EKP IV kongressile 15 otsustava ja 11 nõuandva hääleõigusega delegaati, nende seas otsustava hääleõigusega Karl Toming, Jüri Lehtmets, Nikolai Tarkmees, Ruts Kivinurk, Ossia Tisler, Artur Saks ning nõuandva hääleõigusega Oskar Salm, Karl Suuder, Jaan Ausmees, Villem Uustalu, Alice Toming ja Ella Allasild.[4]

Valitud delegaadid võtsid osa 5. veebruaril 1941 "Estonia" teatri kontserdisaalis alanud EKP IV kongressi tööst, mis andis positiivse hinnangu legaalsetes tingimustes teostatud pooleaastasele tööle ning määras kindlaks edaspidised

---

1 "Talurahva Hääl", nr. 14, 31. jaanuaril 1941
2 vt. sealsamas.
3 "Harju Elu" nr. 3, 9. jaanuaril 1971.
4 "Talurahva Hääl", nr. 14, 31. jaanuaril 1941.

ülesanded.

Harjumaa töörahvas elas EKP IV kongressile elavalt kaasa. Tervitusi kongressile saatsid Kehra sovhoosi töölised, Kuusiku sovhoosi- ja Haiba sovhoosi töölised ning teenistujad, Nissi vallas asuva Saida sovhoosi töötajad[1] ja paljud teised.

Saabunud tagasi maakonda, asusid Harjumaa delegaadid ellu viima EKP Harjumaa parteiorganisatsiooni I konverentsi ja EKP IV kongressi otsuseid.

Järgides EKP IV kongressi otsuseid pühendasid parteikomiteed palju jõudu ja energiat partei algorganisatsioonide loomisele. 1941. aasta aprilli kuuks oli Harjumaa parteiorganisatsioonide võrk tunduvalt laienenud:[2]

parteiorganisatsioonide võrk			parteiorganisatsioonide arvuline koosseis				vastu võetud liikmed 1941.a. I kvartalis	
parteiorganisatsioone	kandidaatide gruppe	parteikomsomoli gruppe	EKP liikmed	parteikandidaadid	üldse kommuniste	sealhulgas üksikuid kommuniste	kandidaadiks	parteiliikmeiks
11	2	-	59	41	100	10	12	-

[1] "Talurahva Hääl", nr. 17, 7. veebruaril 1941

[2] А.ПАНКСЕЕВ "На основе..." lk. 173.

Enne Suurt Isamaasõda oli Harjumaal kommunistide järgmiselt:[1]

Kommunistide arv								
1.I 1941		1.IV 1941		1.V 1941		1.VII 1941		
absoluutne arv	protsent üle-Eestilisest EKP-st	absoluutne arv	protsent üle-Eestilisest EKP-st	absoluutne arv	protsent üle-Eestilisest EKP-st	absoluutne arv	protsent üle-Eestilisest EKP-st	protsent koosseisulisest kasvust okt. 1940 - juuni 1941
90	4,4	100	3,4	107	3,3	105	3,1	116,7

Harjumaa I parteikonverentsil kõneldi uhkusega partei- ja komsomoli-algorganisatsioonide tegevusest, sellest, et eile loodud partei- ja komsomolikollektiivid läksid juba täna klassilahingusse, eesliinile, lahendama kõige tähtsamaid majanduslikke ja poliitilisi probleeme, ammutades tarkust töörahva organiseeritud tegevuse aastatepikkusest praktikast.

Et teostada poliitilist kasvatustööd laiade töötavate hulkade seas, tuli kommunistidel ja kommunistlikel noortel end pidevalt täiendada. Seda võimaldasid nii partei õhtukoolid, poliitilise kasvatuse õpperingid kui ka mitmesugused instrueerimise seminarid, kus tutvuti uue konstitutsiooniga, õpiti ÜK(b)P lühikursust, kuulati loenguid Nõukogude Liidu sise- ja välispoliitikast, sotsialistlikust plaanimajandusest,

---

1 „А. ПАНКСЕЕВ На основе..." lk. 173

stahhaanovlikust tööst, õpiti tundma marksismi-leninismi klassikuid.

Kui 1940. aasta oktoobri alguses avati EK(b)P Keskkomitee otsusega Tallinnas parteikool propagandistide ettevalmistamiseks (süstemaatilise töö sooritamiseks parteiliikmete ja kandidaatide poliitilise taseme tõstmiseks, ühtlasi ka noorkommunistliku ja parteitu aktiivi hulgas)[1], siis võttis selle kooli tööst osa ka töötajaid Harjumaalt. Üks selliseid oli Peeter Orgel, hilisem Harju parteikomitee II sekretär. Kahekümne kahe kilomeetri kauguselt Vaidast käis ta õhtuti 2 korda nädalas partei õhtukoolis, et omandada tööliste elu juhtimise, rahva õnne sepistamise oskust.[2]

Tallinnas partei linnakomitee juures hakkas tööle aktiivi kool. Käidi koos Pikal tänaval kunagise Suure Gildi maja saalis. Teiste osavõtjate hulgas oli aktiviste ka Harjumaalt: õpiti tundma peamiselt Kommunistliku Partei ajalugu, mis kätkeb endasse töölisliikumise ja rahva revolutsioonilise võitluse kogemusi.[3]

1941. aasta alguses alustas Kundas tööd Põhja-Eesti Poliitharidustöö Kool, kus käsitleti marksismi-leninismi, poliitilist ökonoomiat, konstitutsiooni, poliitharidustöö metoodikat, majandusgeograafiat, NSVL-u ja ENSV rahva ajalugu, eesti keelt ja kirjandust, vene keelt, loodusteadust. Kavas oli ka laul, muusika, kodumajandus, põllumajandus jne. Harjumaalt suunati sinna kooli 7 inimest.[4] Pealeselle toimus pro-

---

1 "Kommunist" nr. 92, 3. oktoobril 1940
2 "Harju Elu" nr. 23, 25. veebruaril 1971
3 vt. sealsamas.
4 "Talurahva Hääl" 28. aprillil 1941.

pagandistidele instrueerimiskoosolekuid Tallinnas, millest osavõtt oli alati rohkearvuline.[1]

Oluliseks poliitiliste teadmiste levitamise vormiks noorte seas kujunesid ELKNÜ Harjumaa Komitee instruktorite poolt läbiviidud selgituskoosolekud. Koosolekute ülesandeks oli anda informatsiooni kommunistlikust noorsooühingust, tema liikmete ülesannetest ja tegevuseesmärkidest.

Arvukaid selgituskoosolekuid pidas parteiorganisatsiooni aktiiv töösturettevõtetes ja maal valdades. See oligi kogu elanikkonna hulgas tehtava poliitilise kasvatustöö põhiliseks vormiks. Selgituskoosolekute läbiviimine oli seotud nii tähtpäevade tähistamisega kui ka mitmesuguste poliitiliste kampaaniatega, nagu näiteks valimised ja riigilaenu tellimine. Tähtpäevade (oktoobripühad, 1. mai jne.) tähistamisel oli tol ajal eriline poliitiline kaal - esmakordselt tähistati neid riiklike pühadena.

1941. aasta juuni algul otsustas NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu välja lasta kolmanda viisaastaku riigilaenu. Riigilaenu tellimise kampaania viidi läbi parteiorganisatsiooni juhtimise all, kommunistlike noorte aktiivsel osavõtul. Kõikjal toimusid koosolekud, kus kommunistid selgitasid rahvale riigilaenu tellimise vajalikkust. Kommunistlikud noored valmistasid vastava sisulisi seinalehti, panid üles loosungeid ja plakateid, aitasid kaastöökomisjonide volinikke - kommunistе selgitustöö tegemisel rahva hulgas. Harjumaa valdadest oli riigilaenu tellimise osas esirinnas Iru vald,[2] ka Padise,

---

[1] TLRA, F 718, nim. 1, s.-ü. 472, l. 112.
[2] "Talurahva Hääl" nr. 69, 13. juunil 1941.

Keila ja Jõelehtme vallad tellisid obligatsioone 100 protsendiliselt[1]. See aga tõendab, et mida rohkem on vallas kehvik- ja keskmiktalundeid, seda südamelähedasem on neile Nõukogude riigi majanduse ja kaitsevõimsuse tugevdamine.

Kommunistlike noorte ülesandeks oli ka korra ja puhtuse eest hoolitsemine tööstusettevõtetes ja koolides.

12.-18. mail 1941 kuulutas ELKNÜ Harjumaa maakonnakomitee välja puhtusenädala, mille edukaks läbiviimiseks korraldati sotsialistlik võistlus. Kommunistlikud noored korraldasid retki taludesse, kauplustesse, käitistesse, selgitades puhtuse ja tervishoiu nõudeid, korrastasid rahvamajade, koolide, valla täitevkomiteede jne. ümbrust.[2] Oma noorusliku innu ja energiaga olid kommunistlikud noored nn. kommunistlike laupäevakute läbiviijad, võttes osa puude ja söe laadimisest, metsatöödest, lumerookimisest raudteel ja muud laadi ühiskondlikult kasulikust tööst.[3]

Pideva organiseerimistöö ja osavõtu kõrval majanduslikust ülesehitustööst jäi ELKNÜ esmaseks ülesandeks ikkagi oma liikmeskonna ja kogu töötava noorsoo ideelis-poliitiline kasvatamine. Endisele kodanlikule ideoloogiale tuli vastu seada uus, sotsialistlik ideoloogia.

---

[1] "Noorte Hääl" nr. 131, 6. juunil 1941

[2] "Karastumine". Mälestusi Eesti Noorsoo revolutsioonilisest liikumisest (kogumik), Tallinn 1958, lk. 457.

[3] "Noorte Hääl" nr. 29, 4. veebr. 1941.a.

Peale poliitringide organiseerimise olid levinud poliittöö vormideks 1940.-1941. aastal ka referaatõhtud, kõne- ja vaidluskoosolekud, loengud; ideoloogilises võitluses oli tähtis koht usuvastasel selgitustööl. Menukalt korraldati Harjumaa valdades - Jägalas, Neemel ja Kostiveres Lenini-päevad, kus esineti kõnede ja deklamatsioonidega.[1]

Tähtis osa poliitilise kasvatustöö teostamisel oli sotsialistlikul ajakirjandusel. ELKNÜ Harju komitee kuulutas 1940. aasta detsembris välja bolševistliku ajakirjanduse ("Noorte Hääl", "Kommunist", "Rahva Hääl" ja "Talurahva Hääl") levitamise võistluse kõigi Harjumaal asuvate ELKNÜ komiteede vahel, kutsus üles võitlema selle eest, et bolševistlik ajakirjandus tungiks töötava rahva ridadesse, igasse kodusse ja perekonda. Võistluse innukamaks läbiviimiseks oli määratud noortele ja komiteedele, kes suudavad 15. detsembriks koguda enam tellijaid, auhinnad.[2] Selliseid "Noorte ajakirjanduse nädalaid" korraldati Harjumaal ka 1941. aasta alguses.[3] Kui aprillis lõppes järjekordne bolševistliku ajakirjanduse levitamise laiaulatuslik hoogtöö Harjumaal, ületas see tulemustelt kõik eelnevalt maakonnas korraldatud hoogtööd. Kuu aja jooksul oli üldse kogutud 7892 uut tellimist kogusummas 38 120 rubla väärtuses; neist täiesti uusi tellimusi oli 6043. Tellimiste koguarv Harjumaal tõusis 17 401-le.[4]

---

1 "Noorte Hääl" nr. 26, 31. jaanuaril 1941
2 "Kommunist" nr. 131, 13. novembril 1940
3 "Noorte Hääl" nr. 39, 14. veebruaril 1941
4 "Noorte Hääl" nr. 108, 10. mail 1941

See oli ilusaks kingituseks 1. maile, suurele töörahva pühale, mida esmakordselt avalikult võidi pühitseda.

Aktiivselt võtsid harjulased osa ka OSOAVIAHIM-i[1] algorganisatsioonide tööst.[2] Suure vaimustusega täideti suureulatuslikke riigikaitselisi ülesandeid, teades, et see töö on suunatud Punaarmee ja Mere-Sõjalaevastiku võitlusvõime tugevdamiseks.

See oli suur ja tänuväärne töö, mis töötajate ideelis-poliitilisel kasvatamisel ära tehti EKP Harjumaa organisatsiooni poolt. Seejuures langes ka kommunistlikele noortele osaks austav ülesanne - kujundada nii noortes kui vanades välja kommunistlikku sihiteadlikkust ja ideelisust, panna alus teadlikule distsipliinile ja kollektivismile. Kommunistid ja kommunistlikud noored olid tegelikult iga majandusliku, poliitilise ja kultuurilise ürituse juhtideks maakonnas.

---

1 "Kommunist" nr. 131, 13. novembril 1941

1 Lühend Nõukogude Liidu Riigikaitse ja Lennunduse ning Keemiatööstuse Abistamise Ühingu venekeelsest nimetusest.

II ptk.

Sotsialistliku tööstuse loomine ja areng

1. Suureraomanduse natsionaliseerimine

23. juulil Eesti Riigivolikogu poolt vastuvõetud deklaratsioonis öeldi: "Vastu tulles neile rahva õiglastele nõudmistele ning selleks, et kaotada ühe inimese kurnamine teise poolt ... Riigivolikogu kuulutab välja kogu Eestimaa territooriumil pankade ja suurtööstuse natsionaliseerimise.... Nüüdsest peale Eesti töörahval on käes enda majanduslikuks vabastamiseks võimsad vahendid - pangad ja suurtööstus. Sellega luuakse tingimused rahvamajanduse kiireks tõusuks, mida tagab vabrikute ja tehaste peremeesteks saavate tööliste vaba töö."[1]

Natsionaliseerimise praktiliseks teostamiseks moodustas valitsus Natsionaliseerimise Peakomitee, mille esimeheks oli O. Sepre ja asetäitjaks A. Veimer ning R. Mahl. Avaldati natsionaliseerimisele kuuluvate pankade ja ettevõtete nimekiri ning määrati komissarid igasse ettevõttesse.[2]

Septembri algul likvideeriti Natsionaliseerimise Peakomitee ja tema ülesanded anti üle rahvakomissariaadile.

Juba enne natsionaliseerimist võeti kõik tööstus- ja kaubandusettevõtted, kultuuri- ja tervishoiuasutused riikliku

---

[1] "Riigi Teataja", 1940, nr. 77, art. 745.

[2] S. Kutsar-Zabrodskaja, "EKP 1940. aasta sots. revolutsioonis", lk. 135.

kontrolli alla. Igasse ettevõttesse või asutusse määrati usaldusmees tööliste eneste keskelt. Natsionaliseerimisega tuli rutata, sest kodanlus püüdis ettevõtteid igati laastada, hävitada tooraineid ja sisseseadeid ning riisuda ettevõtete vahendeid, mis nüüd kuulusid rahvale. Et panna piir kodanluse vaenulikule tegevusele, andis Nõukogude valitsus 25. juulil välja seaduse, mis nägi ette karmid karistused ettevõtte sihiliku likvideerimise, vara rikkumise, tootmisvahendite ja valmistoodangu hävitamise, toiduainete suurel hulgal kokkuostmise jne. eest.[1]

Ametiühingute, ÜMÜ ja teiste ühiskondlike organisatsioonide abiga mobiliseeris parteiorganisatsioon töölisi, talupoegi otsustavale võitlusele kodanluse sabotaaži ja spekulatsiooni vastu ning hoolika suhtumise eest sotsialistlikku omandisse.

Ettevõtete natsionaliseerimiseks kutsus valitsuse poolt määratud komissar kokku tööliste ja teenistujate üldkoosoleku ning tegi teatavaks, et ettevõte läheb üle rahva kätte. Seejärel tagandas komissar koos tööliste poolt valitud komisjoniga omanikud ning direktsiooni, viis läbi inventariseerimise ja koostas akti ettevõtte natsionaliseerimise kohta. Komissar, kelleks oli tavaliselt keegi antud ettevõtte töölistest, jäi ettevõtte juhiks kuni uue direktori määramiseni. Natsionaliseeritud vabrikute ja tehaste juhtijateks edutati ametiühingute aktiivsel kaasabil eesrindlikud töölised ja kõige usaldusväärsemad insener-tehnilised töötajad - kommu-

---

[1] "Rahva Hääl" nr. 35, 27. juuli 1940.

nistid ja parteitud.

Harjumaal natsionaliseeriti 26 ettevõtet, millistest olid tähtsamad: "Pääsküla Turbatööstus", "Järvakandi Klaasitööstus", A/Ü "Silikaat" tellisevabrik Nõmmel, "Jägala Puupapivabrik", Kehra sulfaattselluloosi tehas, tekstiilitööstus "J. Tähe ja Ko" Keilas", "Nõmme-Trükk" ja A/S "Saku Õllletehas".[1] Kodanlus ja nende käsilased püüdsid igati natsionaliseerimist takistada, nurja ajada või oma kasuks pöörata. Näiteks püüdsid Kehra tehase endised vabrikuvalitsuse tegelased sokutada tehase direktoriks omameest - endist aktiivset kaitseliitlast ja härrasnoor sotsi Richard Piknerit. EK(b)P Harjumaa Komitee vahelesegamise tõttu ei tulnud sellest midagi välja. 28. oktoobril 1940.a. kinnitati Eesti Metsa- ja Tselluloosi natsionaliseeritud a/ü Kehra tehase direktoriks ENSV Kergetööstuse Rahvakomissari käskkirjaga tööline Erich Seerman.[2]

Tervishoiuasutustest natsionaliseeriti Harjumaal 18 apteeki ja 2 rohu- ja värvikauplust: viimastest üks asus Rapla, teine Keilas.[3]

Kõigisse rahva omandusse läinud ettevõtetesse saatis Natsionaliseerimise Peakomitee revidendid, kes hakkasid selgitama ettevõtete senist tegevust ning kontrollisid ülevõtmise bilanssi.[4]

31. oktoobril kirjutas Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium

---

1 "Трудовой путь", 26. juuli 1940.
2 "Kommunist" nr. 120, 31. oktoobril 1940.
3 "Kommunist" nr. 104, 15. oktoobril 1940.
4 "Rahva Hääl" nr. 36, 28. juuli 1940.

alla seadlusele suurte majade natsionaliseerimisest.[1] Selle alusel natsionaliseeriti Harjumaal rida suuri maju, nagu Keava asunduses Joh. Kleemanni suur maja[2], Iru vallas kodanike Tõrvand, Juhani ja Sergo, Gustavi suured majad, mis anti seejärel üle Kergetööstuse Rahvakomissariaadile[3] jne.

Kehra alevikus oli 1940.a. novembri alguseks natsionaliseeritud 2358 m^2 elamispinda, arvestatuna üürialuse elamispinnana[4] jne.

Natsionaliseerinud pangad ja suurettevõtted, tervishoiuasutused ja transpordi muutus kogu Eesti tööstuses domineerivaks sotsialistlik sektor, mis juba septembris andis 74,6% tööstustoodangut, 1941. aasta 1. märtsil aga langes eraettevõtete arvele veel ainult 1% toodangust. Kapitalistlikud elemendid tõrjuti tööstusest välja ja sotsialistlik tootmisviis pääses täielikult võidule.[5]

---

[1] "ENSV Teataja" 1940, nr. 37, art. 433
[2] "ENSV Teataja" 1940, nr. 70, art. 961
[3] HRRA, F 66, nim. 1, s.-ü. 3, l. 1-48
[4] "ENSV Teataja" 1940, nr. 63, art. 789
[5] A. Veimer, Eesti NSV sotsialistlik industrialiseerimine. Tallinn 1958, lk. 80 ja 81.

2. Sotsialistliku tööstuse ja ehitustegevuse laienemine

Saanud vabrikute ja tehaste peremeheks, tegi meie töölisklass Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel ära suure töö tegevusetult seisnud vabrikute taastamisel, töötavate vabrikute ja tehaste laiendamisel ning toodangu väljalaske suurendamisel. Lühikese ajaga tehti suuri edusamme tööstuse edasiarendamisel. Lasti käiku kapitalistide poolt konserveeritud tehased, kasutamata sisseseadeid, alustati tööstusettevõtete rekonstrueerimist uue tehnika alusel, mis saabus vennasvabariikidest ja värvati uusi töölisi.

Tööliste arv, mis kodanluse võimu ajal Harjumaa tööstuses oli tugevasti kokku kuivanud, kasvas võrdlemisi kiiresti; keskmine tõus maakonna tööstusettevõtetes ulatus 17%-ni. Kui enne 21. juunit 1940 oli Harjumaa tööstusettevõtetes umbes 1800 inimest, siis 1941.a. jaanuaris töötas käitistes juba 2100 inimest.[1]

Tööpuudus oli täielikult likvideeritud, s.o. oli ellu viidud konstitutsiooniga kodanikele tagatud õigus tööle. Tekkis isegi tööjõu puudus, eriti kvalifitseeritud tööjõu osas. Selle lünga täitmiseks organiseeriti kursused ja tööjõureservide koolid.

Tööle hakkas ka "Järvakandi Tehaste" klaasiosakond, mis turu puudumise tõttu oli seisma jäänud juba 1940.a. aprilli alguses. Nüüd tekkisid tööstusel jälle töötamisvõimalused, tehase produktsioon realiseeriti ja kõik osakonnad said taas

---

[1] "Harju Elu" nr. 134, 10. november 1970, H. Mägi "Harjumaal 30 aastat tagasi".

täiskoormusega tööle asuda. "Järvakandi Tehaste" klaasiosakond lasti täie koormusega käiku juba septembrikuus.[1]

Toodangu suurendamiseks püüti kasutada kõiki reserve. Kasvas tööliste tööalane entusiasm. Nõukogude korra esimestel kuudel, alates juulikuu lõpust, kasvas tööstuse produktsioon pidevalt.

Töö parema organiseerimise, tööliste arvu suurendamise ja ratsionaalsemate töövõtete kasutamise teel suurendati toodangut ka kõikides Harjumaa käitistes. Produktsioon kasvas juulist kuni 1940. aasta lõpuni keskmiselt 20% ja seda peamiselt kohaliku tööstuse arvel.[2] Kohaliku tööstuse arendamisele oli tähtis NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu ja ÜK(b)P Keskkomitee määrus 9. jaanuarist 1941 kohalikest toorainetest laiatarbekaupade tootmise suurendamise kohta. Tõsi, kohaliku tööstuse laiendamiseks Harjumaal suudeti siiski suhteliselt vähe teha: asutati üks tellisetegijate artell ja lubjatööstus. Ka hakkas Tallinna külje alla kerkima tehas, mille sarnast pole teist Euroopas, s.o. Maardu fosforiiditööstus: rikkalikud maapõuevarad toodi päevavalgele, sajad töölised said aastakümneteks tööd. Kohaliku tööstuse arengu näitena vaatleksime Raasiku villa- ja jahutööstuse tegevust 1939.a. ja 1940.a. kuue kuu jooksul:[3]

---

1 "Harju Elu" nr. 134, 10. novembril 1970.
2 vt. sealsamas.
3 vt. sealsamas.

Toodangu nimetus	Anti toodangut kg-des	
	1939 (II poolaasta)	1940
Villane lõng	6065	10001
vatt	4170	8509
vilt	129,4	2756,9
Jahvatatud vili	960545	1881296

Toodust nähtub, kui jõudsasti kasvas toodang Raasiku villa- ja jahutöötuses.

Lähtudes Lenini juhistest selle kohta, et tööviljakus on uue ühiskonnakorra võiduks kõige tähtsam, kõige peamisem,[1] pööras parteiorganisatsioon sotsialistliku majanduse juhtimisel erilist tähelepanu tööviljakuse tõstmisele. Tööviljakuse tõus saavutati töö parema organiseerimise ja uue tehnika rakendamise, peamiselt aga selle tulemusena, et Nõukogude Eesti töölised, töötades iseendale, mitte aga ekspluataatoritele-kapitalistidele, püüdsid anda rohkem kõrgekvaliteedilist toodangut. Uue nõukogude vabariigi eesrindlikud töölised, võttes eeskuju seltsimeestest teistes liiduvabariikides, näitasid üles töökangelaslikkust ja sotsialistlikku suhtumist töösse.

Tööstuse natsionaliseerimine võimaldas üle minna plaanipärasele tööle. Juba 1940. aasta IV kvartalis töötas Nõukogude Eesti tööstus plaani alusel. 1940. aasta IV kvartali plaani täitsid Harjumaa tööstusettevõtted keskmiselt 120 %[2].

---

[1] V.I. Lenin, Teosed, 29. kd., lk. 394.

[2] "Kommunist" nr. 26, 29. jaanuaril 1941.

Plaane mitte ainult ei täidetud, vaid ka ületati: Järvakandis ületati klaasitööde plaan oktoobris 10%, novembris 9,9% ja detsembris 17,3%[1]. Toodangu hulk Harjumaa ettevõtetes kasvas kiiresti.

1941. aastal saavutati veelgi suuremat edu. I kvartali plaan ületati. Nõukogude võimu üheainsa mittetäieliku aastaga kasvas sotsialistliku tööstuse toodang rohkem kui 60%.[2]

Peale nõukogude võimu kehtestamist Harjumaal elavnes ka ehitustegevus. Maakonna maa-osakonnal tuli kinnitada küll koolimajade, küll rahvamajade, võimlate jm. ehituste projekte. Korteriolude parandamise ja tööliste ning töötava intelligentsi ajakohastele nõuetele vastavate elukorteritega varustamiseks tegi ENSV Rahvakomissaride Nõukogu 2. oktoobril 1940 otsuse krediidi andmiseks ettevõtetele elukorterite juurdeehitamiseks. Sellest haarasid rida ettevõtteid ja asutusi kohe agaralt kinni. Näiteks esitas Kehra sulfaattselluloosi tehase juhatus Harju Maavalitsusele kinnitamiseks tehase tööliselamute ehitusprojektid. Lisaks senistele elamutele taheti püstitada Kehrasse veel 6 töölisela mut, millest igaüks pidi olema 8 korteriga. Töölisela mud ehitati kivist, kütmine toimus tehasest aurukeskkütte abil.[3] Praktiseeriti ka väikeelamute (2-3 korterit) ehitamist kahe-kolmetoaliste korteritega, mis esmajoones anti lasterikastele töölisperekondadele, kusjuures kahetoaline korter maksis 25- ja kolmetoaline 38 krooni kuus.[4]

---

[1] "Harju Elu" nr. 134, 10. novembril 1970.

[2] S. Kutsar-Zabrodskaja "EKP 1940. aasta revolutsioonis", lk. 138.

[3] "Kommunist" nr. 100, 13. oktoobril 1940.

[4] vt. sealsamas.

Uued moodsad elamud ehitati ka Maardu töölistele, samuti kahe-perekonna elamud, kusjuures iga töötaja jaoks oli ette nähtud 300 m^2 aiamaad. Tööliste jaoks ehitati moodne saun ja duširuumid kaevuritele.[1]

Harju Maavalitsuse koolimajade ehitusprojektide läbivaatamise komisjon vaatas läbi ja kiitis heaks Anija valla Kehra algkoolimaja saali-võimla ümberehitustöö plaani. Selle järgi pidi tulema koolimaja juurde püstitatav võimla selline, mida oleksid kasutanud nii õpilased kui Kehra tehase kollektiiv pärast koolitöö lõppu. Peale võimla pidid asuma selles hoones ruumid võimlemisriistade jaoks, duši- ja riietusruumid. Esialgsete kalkulatsioonide järgi pidi terve selle suurejoonelise juurdeehituse püstitamine maksma minema ca 110 000 krooni.[2]

Vastavalt Harjumaa Maa-osakonnas koostatud 1941. aasta hoonestamise plaanile maakondlikus ulatuses sai Harju maakond ehitusmaterjalidest 650 tonni lupja ja 1250 tonni tsementi. Hoonestamata maakohti oli Harjumaal 3098, neist 1941. aasta plaani kohaselt tuli rajamisele kokku 956 ehitust. 1941. aastal rajatud hoonete arv käis 1940.a. sotsialistliku maareformiga loodud maakohtade kohta. Suurima hulga ehitusmaterjali sai Peningi vald - 22 000 kg tsementi ja 14 500 kg lupja; väiksema hulga sai Järvakandi vald - 1500 kg tsementi ja 1140 kg lupja.[3]

Harju maavalitsuse ehitusosakond planeeris Kehra asula maa-alade jaotuskava. Planeeriti uusi haljasalasid, suuremaid

---

1 "Noorte Hääl" nr. 116, 20. mail 1941.
2 "Kommunist" nr. 66, 7. septembril 1940.
3 "Talurahva Hääl" nr. 34, 19. märtsil 1941.

spordiväljakuid, uus turu ja laadaplats[1] jne.

Kehra asula tööliselamute rajooni ehitamist alustati endisele asundusameti maa-alale ning kavatsuste kohaselt pidid püstitamisele tulema kaksikmajad, mille kohta oli kolm tüüpi juba välja töötatud.[2]

Toodust võib järeldada, et nõukogude võim avas suurepärase ehitusalase tegevuse perspektiivi ka Harjumaal. Alustatud ehitustegevuse katkestas vaid ajutiseks Saksamaa röövellik kallaletung meie kodumaale.

3. Sotsialistliku võistluse tekkimine ja areng

Nõukogude võimu kehtestamisega sai tööstustes alguse sotsialistlik võistlus,[3] mis eriti hoogustus suurte tähtpäevade - Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 23. aastapäeva, NSV Liidu Ülemnõukogu valimiste ja 1. mai eel.

Sotsialistliku võistluse põhilisteks näitajateks olid toodanguplaani ennetähtaegne täitmine ja ületamine, uute oskustööliste kaadri kasvatamine, omahinna alandamine, tööle hilinemiste ja põhjuseta puudumiste vältimine, puhtuse ja korra hoidmine.

1940. aasta oktoobri alguses toimus Raasikul kohalikus F. Petersoni käitises tööliste üldkoosolek, kus otsustati saabuva Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 23. aastapäeva vastu võtta väärikalt, tõsta märgatavalt töö produk-

---

1 "Rahvaleht" nr. 172, 25. juulil 1940.
2 vt. sealsamas.
3 "Kommunist" nr. 151, 3. detsembril 1940.

tiivsust ja töö distsipliini.[1]

Keila villavabriku töölised otsustasid üksmeelselt asuda sotsialistlikule võistlusele ja tööviljakuse tõstmisele. 11. oktoobril 1940.a. toimunud koosolekul võttis sõna käitise direktor sm. Mattin, kes tähendas, et "... võistlus peab arenema iga üksiku töölise ja osakonna vahel, kusjuures tööviljakuse algnormiks tuleb võtta möödunud september, mis omakorda ületas kõik eelmised kuud." Seoses tööviljakuse tõstmisega tuli hoolitseda ka töö kvaliteedi tõstmise eest, vältida praagi tekkimist. Samuti tuli ilmutada enesealgatust uute töövõtete leiutamisel ja masinate täiustamisel, mis tagaksid efektiivsemaid võimalusi toodangu suurendamiseks.[2]

Saku Õlletehase tööliste koosolek otsustas tõsta jookide toodangut 25 protsenti, sealjuures vältides kvaliteedi langust. Samuti taheti saavutada masinate ja tööriistade otstarbekat kasutamist, ära hoida töödistsipliini rikkumisi ja hilinemisi tööle. Oktoobripidustuste eel taheti Sakku avada töölisklubi ning kavatseti hakata töölisi varustama sooja lõunaga.[3] Ühtlasi esitati väljakutse sotsialistlikuks võistluseks Tartu Õlletehasele[4].

Vasalemma lubjatehase töölised otsustasid välja kuulutada omavahelise sotsialistliku võistluse, mis pidi tagama toodangu tõstmise 10%, masinate ja töövahendite parema hooldamise, elektrienergia kokkuhoiu ja töödistsipliini parema täitmise.[5]

---

1 "Kommunist" nr. 99, 10. oktoobril 1940
2 "Kommunist" nr. 101, 12. oktoobril 1940
3 "Kommunist" nr. 114, 25. oktoobril 1940
4 "Kommunist" nr. 31, 4. veebruaril 1941
5 "Kommunist" nr. 114, 25. oktoober 1940.

17. novembri (1940.a.) ajaleht "Kommunist" tõi ära teate selle kohta, et Anija metskond korraldab metsa ülestöötamise võistlused tööproduktsiooni tõstmiseks, paremate töövõtete ja seniste puuduste selgitamiseks ja paremate tööliste esiletõstmiseks. Võistlused algasid 18. novembril ja kestsid 12 tööpäeva. Esikohale tulnud töörühma igat liiget autasustati Eesti Metsatööstuse poolt auhinnaga.

29. novembril 1940 toimus Kehra kinos tööliste üldkoosolek, kus arutati elavalt sotsialistliku võistlusega seoses olevaid küsimusi.[1]

1. detsembril algaski töövõistlus Kehra sulfaat-tselluloositehase osakondade vahel.

Tööviljakus tõusis paljude teiste ettevõtete kõrval ka Silikaadi käitises, kus endise 10 tunni asemel valmistati 18 000 kivi nüüd 8 tunniga. Tööaja vähenemine tähendas aga ühtlasi ka kütte- ja valgustuskulu vähenemist.[2]

Sotsialistliku võistluse kutseid esitati ka teistele ettevõtetele: näiteks esitas Paldiski ehitustrust võistluse kutse Klooga trustile, Pakri ehitustrust esitas võistluskutse teisele Paldiski trustile[3]. Samuti esitasid ehitustöölised üleskutse ehitusmaterjale valmistavaile tehastele, et viimased tõstaksid oma senist toodangut 50 protsendi võrra, millesed oleks võimaldunud ehitustööliste võistluse edukam läbiviimine. Paldiski ja Klooga ehitustrustid alustasid omavahelist võistlust ka kultuuri- ja poliittöö alal. Võisteldi kursuste,

---

1 "Kommunist" nr. 115, 26. oktoober 1940
2 "Kommunist" nr. 114, 25. oktoober 1940
3 "Kommunist" nr. 151, 3. detsember 1940

loengute, lugemislaudade korraldamisel ja nende aktiviseerimisel.[1] Omavahelises sotsialistlikus võistluses olid veel Salutaguse piirituse- ja pärmivabrik ning Tartu pärmivabrik[2], Kehra sulfaat-tselluloosi vabrik ning Läti NSV tselluloosivabrik.[3]

Sotsialistliku võistluse tulemusena ületati kõikjal ettenähtud norme mitmekordselt. Näiteks täitis Kehra sulfaat--tselluloositehas 1941. aasta I kvartali plaani 106,2 protsendiliselt[4], Nissi valla metsaraide-töödel täideti I kvartali plaan 130 protsendiliselt[5] jne.

EK(b)P Harjumaa komitee algatusel toimusid 30. märtsil 1940 raietööde talgud Rooküla metskonnas, kus tööbrigaadide vahel arenes pingerikas sotsialistlik võistlus. Päevase töö tulemusena valmis hulk palke, paberi-, sulfaat- ja küttepuid, millega tõhusalt aidati kaasa Rooküla (Mustjõe jaama lähedal) metskonna II kvartali plaani täitmisele.[6]

Muidugi kerkis esile rida lööktöölisi, leidureid ja ratsionaliseerijaid. Näiteks leiutati Kehra sulfaat-tselluloositehases värnitsa aseaine, millega oli võimalik säästa linaseemet; leiutati templivärv kohalikest toorainetest, väärtuselt võrdne välismaiste kvaliteetvärvidega. Ratsionaliseeriti lubjaanalüüside tegemine meetodi ümbervahetamisega, mis võimaldas varem päevas tehtud 7 analüüsi asemel teha 40-50

---

1 "Kommunist" nr. 114, 25. oktoobril 1940.
2 "Kommunist" nr. 144, 26. novembril 1940.
3 "Kommunist" nr. 70, 21. märtsil 1941.
4 "Kommunist" nr. 83, 5. aprillil 1941.
5 "Kommunist" nr. 86, 9. aprillil 1941.
6 "Talurahva Hääl" nr. 39, 31. märtsil 1941.

analüüsi päevas. Meetodi muutmisega tehti ka lubjakarbonaadi analüüse 4-5 korda kergema vaevaga.[1]

1941. aasta jaanuariks tõusis Harjumaa käitistes esile 55 silmapaistnud lööktöölist.[2]

1940. aasta lõpuks oli Harjumaal 14 leidurit ja ratsionaliseerijat.[3] Kõik tehtud ettepanekud võeti praktikas kasutusele heade tulemustega. Kõige rohkem suudeti teha seal, kus käitistes eksisteerisid teovõimsad partei-algorganisatsioonid; seal suudeti rohkem organiseerida töövõistlusi ja muuta tööprotsess intensiivsemaks. Eriti paistsid selles osas silma Ellamaa ja Järvakandi partei-algorganisatsioonid.

Ellamaal suutis partei-algorganisatsioon vaatamata vähestele kogemustele tõhusalt kogu tehase ja valla tööd abistada ning kontrollida. Organiseeriti õpiringe, millest osavõtt oli väga elav. Korraldati läbimõeldult sotsialistlikku võistlust. Hea organiseerimistöö tulemusena tõusis tunduvalt tööproduktiivsus.

Ka Järvakandi partei-algorganisatsioon suutis koos käitiskomiteega korraldada seitse omavahelist töövõistlust ja arendati sotsialistlikku võistlust teiste klaasitehastega. Võistlustel ületati norme 110%. Järvakandis tehti seitsme kuu jooksul (EKP Harjumaa organisatsiooni konverentsi-eelne periood) kõige rohkem leiutisi ja ratsionaliseerimisettepanekuid, kokku 10.[4]

Käitiste ja vabrikute tööliste ustavust nõukogude korra-

---

1 "Kommunist" nr. 83, 5. aprillil 1971.
2 "Harju Elu" nr. 134, 10. novembril 1970.
3 vt. sealsamas.
4 vt. sealsamas.

le, nende määratut arenemispotentsiaali ning aktiivsust nõukogude ülesehitustöös näitas väga kujukalt ka see, et töölistest-parteilastest oli nendel esimestel kuudel edutatud juhtivale tööle 24 inimest,[1] kes kõik tulid oma tööülesannetega hästi toime, kuigi sageli tuli kompenseerida oma vähest haridust ja raskes eluvõitluses poolelijäänud haridusteed entusiasmi, klassiteadlikkuse ja pärast päevatööd raamatute taga istutud sadade lisatundidega.

n Parteiorganisatsioonide juhtimisel korraldati ümber Harjumaa majanduselu: tööstus, kaubandus ja rahandus viidi 1940--1941. aastail peaaegu täielikult üle sotsialistlikele alustele ja arenesid edasi kiires tempos. Tööstusettevõtted täitsid Harjumaal 1940. aasta IV kvartali plaani keskmiselt 120%[2]. Parteiorganisatsioonide juhtimisel ning kommunistide ja kommunistlike noorte eeskujul võttis hoogu sotsialistlik võistlus. Suurenes toodangu väljalase, tõusis tööviljakus ja alanes omahind. Sotsialistlikud kohustused mitte ainult täideti, vaid ka ületati. Kasvas ratsionaliseerijate ja leiutajate hulk.

Suure entusiasmiga lülitusid Harjumaa töölised võistlusse nõukogude võimu esimese aastapäeva auks Eestis, et tähistada seda suurt ajaloolist pööret väljapaistvate töösaavutustega.

---

1 "Harju Elu" nr. 134, 10. novembril 1970.
2 "Kommunist" nr. 26, 29. jaanuaril 1941.

III ptk.

Nõukogude võimu ümberkorraldused Harjumaa põllumajanduses

1. Nõukogude maareform

23. juulil 1940.a. võttis Riigivolikogu ajalooline istung vastu "Deklaratsiooni maa kuulutamisest kogu rahva omanduseks", millest loeme: "Kogu maa ühes selle põue varadega, kõik metsad, järved ja jõed kuulutatakse kogu rahva omanduseks, s.o. riigi omandus".

Rööbiti vabrikute ja tehaste, transpordi ja pankade ühiskondlikuks omandiks muutmisega oli maa natsionaliseerimine nõukogude korra tingimustes üheks töölisklassi ja talurahva liidu kindlustamise majanduslikuks aluseks ning põllumajanduse sotsialistliku ümberkujundamise tähtsaimaks vahendiks. Maa üldrahvalikuks omandiks kuulutamisega loodi objektiivsed eeldused põllumajandusliku tootmisviisi iseloomu ja arenemissuuna muutmiseks, vanade agraarsuhete revolutsiooniliseks ümberkorraldamiseks. Enne nõukogude maareformi oli Harjumaal 19 566 majapidamist, kus oli kokku 416 547,14 ha maad, sellest põldu 102 225, 25 ha.

Harjumaa põllumajanduslikust maast oli suurpõllupidajate käes umbes 79,2%, s.o. 329 787,01 ha. Samal ajal oli väike- ja keskpõllupidajate käes ainult 20,8%, s.o. 86 860,13 ha.[1]

---

[1] "Harju Elu" nr. 128, 27. oktoobril 1970

Maa eraomanduse ja absoluutse rendi likvideerimisega oli töötav talurahvas ühtlasi vabastatud rendi maksmisest maa kasutamise eest ja ka suurtest kulutustest maa ostmiseks. Maa natsionaliseerimine koos mitmesuguste teiste majanduslike abinõudega lõi vajalikud eeltingimused:

1) kulakluse piiramiseks ning väljatõrjumiseks;

2) töötava talurahva elutingimuste parandamiseks;

3) tööliskassi ja töötava talurahva liidu tugevdamiseks ja

4) sotsialistliku ühiskonna ehitamiseks.

Juulikuu lõpus algas ulatuslik eeltöö deklaratsioonis ettenähtud maareformi teostamiseks. Eesti NSV valitsus ja EKP Keskkomitee otsustasid 30. juulil 1940.a. moodustada maata ja vähese maaga talupoegade maaga varustamise Peakomitee Põllutööministeeriumi juurde.[1] Peakomitee kinnitati järgmises koosseisus: esimees - põllutööminister A. Jõeäär (hiljem G. Abels), EKP Keskkomitee esindaja - G. Abels, esimehe asetäitja - Üleriikliku Maatöörahva Ühingu (ÜMÜ) esimees A. Aben ning liikmed - G. Abel ja F. Sikberg.

Peakomiteele tehti ülesandeks:

1) ette valmistada ja teostada kõik vajalikud abinõud, et võiks viivitamata alustada maata ja vähese maaga talupoegade maaga varustamist riiklikesse maatagavaradesse arvatavatest maadest;

2) igas maakonnas maavalitsuse juures ja igas vallas vallavalitsuse juures luua 3-liikmelised komiteed, kes

---

[1] "Riigi Teataja" 1940, nr. 18, art. 212

teevad vastavat tööd kohtadel;

3) eeltööd lõpetada 1. septembriks 1940. 3. augustil 1940.a. kinnitas maata ja vähese maaga talupoegade maaga varustamise peakomitee kõigi 11 maakonna 3-liikmelised maakomiteed, mille koosseisu kuulusid EKP, maavalitsuse ja ametiühingute esindajad.[1]

Maakondade maakomiteede lähimaks ülesandeks oli moodustada iga kohaliku vallavalitsuse juurde hiljemalt 8. augustiks analoogiline kolmeliikmeline komitee, kuhu pidid kuuluma esindajad maatameestest ja vähese maaga talupoegadest. 25. augustiks pidid maakomiteed kindlaks tegema:

1) maakonna piirides asuvad maad, mis on sööti jäetud või sedavõrd puudulikult majandatud, et nende jätmine seniste kasutajate kätte osutub rahvamajanduslikult kahjulikuks;

2) üle 30 ha suuruste majapidamiste maa-alade suuruse, mis kuulub riiklikku maatagavarasse arvamisele;

3) üle 30 ha suurused majapidamised (nn. eeskujulikud majapidamised), mis põllumajanduse üldisi huve arvestades peaksid jääma majapidamisele tervikuliselt, ilma et nende koosseisust riigile kuuluvaid maid eraldataks;

4) maakonna-komiteed pidid juba 25. augustiks 1940. a. tegema ülemaakondlikud kokkuvõtted maasoovijatest.

Oma ringkirjas 5. oktoobrist 1940 maareformi teostamise tööle rakendatud tehnilisele personalile juhib ENSV Põllutöö Rahvakomissar G. Abels tähelepanu sellele, et iga uus loodav talu peab olema võimeline andma ülalpida-

---

[1] "Poliithariduse küsimusi", Tallinn, 1940, lk. 141

mist oma harijale ja sisaldama eeldusi enda täiuslikuks põllundus-kultuuriliseks ühikuks väljaarendamiseks.

Sooviavaldusi maa saamiseks võeti maatameestelt, rentnikelt ja vähese maaga talupoegadelt vastu 5.-20. augustini. Sooviavalduste esitamine vallakomiteedele toimus suure aktiivsusega.

Harjumaal oli maareformi läbiviimise komitee koosseis järgmine: M. Parker, R. Puskar maavalitsusest ja Velo Kalda Kolga külast, Kõnnu vallast. Asjatundjateks maakomitee juurde määrati maakonsulant J. Männik, asetäitjaks agronoomid O. Rätsep ja U. Lätti.[1]

Maata ja vähese maaga talupoegade maaga varustamise Harju maakonnakomitee poolt oli määratud valdadesse komiteed kolmeliikmelises koosseisus, millistest esitame mõned näited:

Padise vallas: esimees Hiie, F. - tööline, Kloostri asundus; Valdre, H. põllutööline - uudismaapidaja, Hatu küla; Põlluaed, Aleks. - põllutööline, Risti asundus.

Risti vallas: esim. Veskoja, V. - talusulane, Harku küla; Eelmaa, A. - sepp - väikekohapidaja, Munalaskme küla; Jõesaar, V. põllutööline, Siimika küla.

Saue vald: esimees Sander, V. põllutööline, Äesmäe küla; Doom, Joh. väikekohapidaja, Reola küla; Tiikjärv, G. käsitööline, Äesmäe küla.

Anija vald: esimees Ruusmaa, M. põllutööline, Kehra riigimõis; Havam, A. väikemaapidaja - käsitööline, Soodla; Loogväli, Uno, põllut. - sepp, Alavere.[2]

---

[1] "Maa Hääl" nr. 90, 5. augustil 1940
[2] "Maa Hääl" nr. 94, 14. augustil 1940

Need lihtsad talupojad suhtusid täie tõsidusega nõukogude maareformi läbiviimisesse.

Esimesteks andmete saatjateks maasoovijate kohta olid Iru, Nissi, Kuimetsa ja Anija valdade komiteed. Neis valdades valitses talupidajate seas suur puudus heinamaade järgi; sooviti ka karjamaid.[1]

Maareformi selgituskoosolekud toimusid Kuusalus, Kehras, Salutagusel ja Kose-Ristil. 22. sept. 1940 selgitasid ENSV Ülemnõukogu liikmed smd O. Lauristin, G. Taalmann ja A. Saks hulgani kokkutulnud ümbruskonna talupidajatele stalinlikku konstitutsiooni ja maareformi. Esitati küsimusi täiendavate seletuste saamiseks, ühtlasi toodi huvitavaid näiteid oma ümbruskonnast, kuidas endine kodanlik valitsus "hoolitses" töötavate talupoegade olukorra eest.[2]

Harju maavalitsuse juures töötava maata ja vähese maaga talupoegade maaga varustamise maakomitee esimees V. Kalda märkis oma jutuajamisel ajalehe "Kommunist" korrespondendiga, et maakomitee saab "iga päev postilt ja isiklikult äratoodud ankeetlehti - maasoove hulgaliselt. Komitee tööruumis seisab neid laudadel juba suured virnad ning praegu käib töö juba nende süstematiseerimise juures".[3]

Näiteks Rapla vallamajas oli maatahtjate saba suur: kes soovis juurdelõikeid, kes uut krunti. Kuid nende hulgas oli ka 31 talupidajat, kel juba mitu talu käes

---

[1] "Rahva Hääl" nr. 53, 14. augustil 1940
[2] "Rahva Hääl" nr. 94, 25. septembril 1940
[3] vt. sealsamas

oli. Paljud neist aga olid söötis ja lohakil. Komitee seisukoht oli, et maad saab ainult see, kes on võimeline seda harima.[1]

Üldist hukkamõistmist leidsid töötava rahva hulgas ka sellised maatahtjad, kes lihtsalt ahnusest oma käe maa järele sirutasid. Näiteks Kohila talupidaja, kel juba 28,5 ha suurune krunt käes oli, ahnitses juurde veel 1,5 ha, et oleks täis 30 ha[2].

Järvakandi rahvamaja avarasse saali kogunes umbes 60 maasoovijat: rentnikke, talu- ja käsitöölisi ning töölisi Järvakandi tehastest. Maad soovisid ka Järvakandi tehaste endise omaniku Luku neli rentnikku. "Tublid töömehed" - oli koosolijate ühine arvamine. Üks maasoovijatest, "Ülejõe" talu rentnik J. Reiner rääkis: "Renti maksin küll 100 kr. aastas, kuid isegi hoonete parandamiseks vajalikku ehitusmaterjali ei tahetud anda, samuti ei maksnud rääkida maaparandusest ega uudismaaharimisest. Oleme õnnelikud ja tänulikud, et pääseme rendio#jusest".[3]

Juurus esines juurelõigete soovijate hulgas eriti südilt 14. aastane L. Alliksaar. Noormehel oli seljas ranits raamatutega: oli tulnud otse koolist - maad saama! "Emal polnud aega tulla: käib tööl".[4]

Muidugi ei edenenud maareform kõikjal ilma takistusteta. Näiteks mainis Harju maakonna maakomitee esimees Vello Kalda, et maakonnas leidub üksikuid väheseid valdu,

---

1 "Maa Hääl" nr. 97, 21. augustil 1940
2 vt. sealsamas
3 "Talurahva Hääl" nr. 23, 9. oktoobril 1940
4 vt. sealsamas

kus vallaametnike poolt ei saada suure reformi tähtsusest küllaldaselt aru ja kus selle tagajärjel toimub kogu asjaajamine väga loiult. Sellisteks moonakavaimuga tööjõududeks oli ka Keila valla maakorraldaja Rentik ja maamõõtja Urbanik. Viimaste süü tõttu oli Keila vald üks mahajäänumaid töödes maakorralduse alal. Ilmnes ka juhtumeid, kus püüti talude inventari ja loomi salamahti ära müüa või muul teel kõrvale sahkerdada.[2]

Osa suurtalunikke asus pärast maa kuulutamist kogu rahva omanduseks oma talundeid jagama ja tükeldama lastе, sugulaste ja tuttavate vahel, et sel teel säilitada neid tegelikult endises suuruses ja moonutada maareformi sisu. Sõlmiti hulgaliselt fiktiivseid lepinguid. Samuti hakkasid suurtalunike pojad ja tütred esitama sooviavaldusi maa saamiseks.

Näitena võiks tuua juhuse Hageri vallast, kus "Ülevainu" talu omanikul Heimar Oksbuš'il oli talu suurusega 50,77 ha. Äralõikena oli ta nõus ära andma 21,18 ha selleks, et uus talund oleks saanud kõigiti elujõuline. Kuid Oksbuš nõudis, et äralõige antaks tema pojale, kellega ühiselt oleks võimalik edasi majandada kogu endist suurtalundit. Kui see läbi ei läinud, taganes ta oma esialgsest lubadusest äralõike andmise suhtes ja põhjendas, et ei suutvat üksinda ülejäävat talundiosa otstarbekalt majandada, mispärast olevat sunnitud likvideerima kogu talundi. Avalikul koosolekul paljastas maakonnakomitee Oksbuši talundi päästmise kombinatsiooni ja kinnitas valla-

---

[1] "Talurahva Hääl" nr. 28, 21. oktoobril 1940
[2] "Rahva Hääl" nr. 52, 13. augustil 1940

komitee poolt esitatud maajagamiskava.[1]

Külakurnajad, kes pidid loovutama suure osa oma kokkuahnitsetud maadest, otsisid endile abilisi ka maareformi teostamisega seotud isikute hulgast ja püüdsid igati seada asju nii, et maajagamine toimuks nende kasuks ja maata ning vähese maaga talupoegade kahjuks. Katsuti ära anda ainult neid maatükke, mis olid täiesti kasutamiskõlbmatud. Pakuti maasaajatele sooservi, liivaseid, viljatuid maatükke ja madalaid veesonde, kus midagi ei kasva. Abilisteks oli suurtalunikele niisugustes püüetes mitmel pool ka osa maamõõtjaid, kes tegutsesid rahva huvide vastu.[2] Sel põhjusel tuli maakonna komiteel maajagamise kava tagasi lükata Juuru vallas, kus maamõõtjad ja eksperdid olid kava väljatöötamisel arvestanud rohkem endiste suurtalunike huve.[3]

Maareformi elluviimise ümber käis üha teravnev klassivõitlus. Ajaleht "Rahva Hääl" kirjutas: "Iga klassivaenlase katse mingisuguse ettekääande all varjata oma käes oleva maa tõelist suurust, on lubamatu, töötava rahva huvide vastane samm ja karistatav".[4]

Maakonna parteiorganisatsioonid ja maakomiteed pidid erilist tähelepanu pöörama kulakute kavalate võtete paljastamisele.

Üheks mooduseks saboteerida maareformi läbiviimist oli ka see, et viljakoristustööde ajal jätsid kulakud -

---

1 "Rahva Hääl" nr. 117, 22. oktoobril 1940
2 "Rahva Hääl" nr. 104, 7. oktoobril 1940
3 "Kommunist" nr. 98, 9. oktoobril 1940
4 "Rahva Hääl" nr. 63, 24. august 1940

rehepeksugarnituuride ja viljakuivatite omanikud - sihilikult väiketalud kõrvale või nõudsid spekulatiivselt kõrget tasu oma seadmete kasutamise eest. Ka siin astus nõukogude võim viivitamatult talurahva kaitseks välja. 13. septembril 1940 andis ENSV Rahvakomissaride Nõukogu määruse rehepeksu ja viljakuivatamise seadmete kasutamise kohta, millega kohustati kõiki nende seadmete omanikke teostama viljakoristustöid ka kehvemate põllupidajate taludes.

Et kindlustada maareformi edukas elluviimine teravnenud klassivõitluse olukorras, murda kulakluse ja tema käsikute vastupanu, selleks pidi partei igati tugevdama oma organisatsioonilist ja poliitilist tööd külas. See oli suur ja raske ülesanne. Seda olukorda raskendas parteiorganisatsioonide ja -liikmete vähesus maal. Vaatamata sellele tegid küla kommunistid suurt tööd. Harjumaa parteiorganisatsiooni eesotsas seisis klassivõitluses karastunud küllaldaste parteitöö kogemustega kommunist K. Toming, kes töötades klassivõitluse rasketes tingimustes suutis lühikese ajaga luua parteiorganisatsiooni ja koondas tema ümber nõukogude korrale ustava laia parteitu aktiivi, eeskätt Üleriikliku Maatöörahva Ühingu (ÜMÜ) ja ELKNÜ liikmete näol.

Kuimetsas võeti 294-lt hallparunilt maad ära ja loodi 125 uut talu. Maasoovijaid oli vallas 95.[1]

Raplas otsustati maatameestele välja anda üle 100 uue talukoha. Ka juurdelõikeid said 160 väikemaapidajat.[2]

---

[1] "Rahva Hääl" nr. 117, 22. oktoobril 1940
[2] "Talurahva Hääl" nr. 26, 16. oktoober 1940

Kui ajalehe "Rahva Hääl" toimetaja vestles Harju maakonna komitee esimehe V. Kaldaga selgus, et juurdelõikeid soovivatest avaldustest tuli rahuldamisele umbes 2900 palvet. Uue koha soovijaid oli üles antud 5352 isikut, rahuldamisele tuli 1200. Ülejäänutest loodeti veel rahuldada 65%, kellest võis eeldada, et neist saavad korralikud maapidajad. Ülejäänud 35% uute talundite soovidest jäi aga rahuldamata, sest nende seas oli isikuid, kes oma senise talu oli maha müünud ja uut talu tahtsid saada spekulatsiooni sihiga. Leidus ka neid, kes oli andunud alkoholitarvitamisele ning kunagi elus polnud põllutööd teinud, mispärast ka neist korralikke talupidajaid poleks saanud. Kolmandad ilmajääjad püüdsid sugulastele kuuluvaid suuri talundeid tükeldamise eest päästa jne.[1]

Teatavasti oli määratud maareformi tööde lõpetamise tähtajaks 15. oktoober 1940[2]. Mitmesuguste takistuste tõttu aga ei suudetud paljudes kohtades selleks tähtajaks töödega lõpukorrale.

Tähtajaliselt lõpetas maareformi tööd Järvakandi vald. Uusi kohti loodi 89, 28 talundit said juurdelõikeid. Tööd lõpetati ettenähtud tähtajaks tänu tublile töömehele, kelleks oli maamõõtja H. Riga.[3] Maad saanud talupojad valmistusid hoolsasti saadud maatükkide harimisele asuma.

Kuid peale Järvakandi valla Harjumaal ei jõudnud ükski teine vald maareformi töid 15. oktoobriks lõpetada,

---

1 "Rahva Hääl" nr. 75, 5. septembril 1940
2 "Talurahva Hääl" nr. 26, 16. oktoobril 1940
3 ENSV ORKA, F R-6, nim. 1, s.-ü. 340, l. 8

sama pilt tuli ilmsiks ka teistes maakondades. Sellest tingituna määrati maareformi lõpuleviimise uueks tähtajaks Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 23. aastapäev.[1] Selleks tähtajaks tuli vallakomiteedel teostada maakorraldustööd kohtadel ning maakonnakomiteedel läbi viia valdade maakorralduskavade kinnitamine. Lõpetanud uute maakohtade ja juurdelõigete tähistamise looduses, tuli maakomiteedel 3. novembrist 1940.a. alustada kõikjal maade ülevõtmise ja üleandmise aktide väljaandmist.

Harju maakond kinnitas iga päev vallakomiteede poolt vastuvõetud kavasid. 24. oktoobril kinnitati maareformi kava Iru vallas. Iru vallas oli maareformi töö üks raskemaid, kuna vallas elas palju vähese maaga talupoegi ja juurdelõigete andmine neile oli raskendatud, kuna maa on hektaritesse ulatuvalt paepealne paljas - mullata või kaetud tuiskliivaga. Vallas oli üldse 50 suurt talu, millest uusi kohti loodi ja osa jagati juurdelõigete soovijaile. Uusi kohti loodi vallas 31, juurdelõikeid anti 43-le vähese maaga talupidajaile. Maatagavarasse jäeti paemurrumaid 100 ha ja metsamaadeks 85 ha.[2]

27. oktoobril (pühapäev) algas kogu Harjumaal uute kohtade väljaandmine nende saajatele.

Maaomandi akti nr. 1 Harju maakonnas omandas Nissi valla maatamees Eduard Posti. Akt anti pidulikult kätte maakonnakomitee esimehe sm. V. Kalda poolt, kes sõnas: "Täna anname bolševistliku maareformi maaomandi akti nr. 1 Harjumaal maatamehele, kinnitades ta maaomanikuks.

---

[1] ENSV ORKA, F R-6, nim. 1, s.-ü. 340, l. 76
[2] "Rahva Hääl" nr. 120, 25. oktoober 1940

Nüüdsest peale ei ole maatamees enam suurtaluniku poolt ekspluateeritav maatamees, ei tööta suurtaluniku ja teiste rikaste kasuks, vaid nüüd on töötav uus talunik ise oma töö ja saavutuste omanik".[1]

Kui vaadelda aruannet maata ja maaga varustamise tööde käigust 8. dets. - 15. dets. 1940 (esitatud Põllutöö Rahvakomissariaadile) siis ilmneb, et maatamehi oli Harjumaal maaga varustatud 2795 isikut, seejuures antud maa kogusuuruseks oli 29 648 ha, sellest põldu 7630 ha. Juurdelõikeid väikekohtadele oli antud 2084-le soovijale: maa kogusuurus 9332 ha, sellest põldu 1626 ha.[2]

Detsembris toimusid maata ja vähese maaga talupoegade maaga varustamise Peakomitee istungid maakondades, kus arutati kaebusi ja proteste ning vaadati läbi ja kinnitati maareformi tulemused maakondade viisi.

Harjumaal vaadati läbi ja kinnitati maareformi tööd enne 7-ndat detsembrit. Ka siin tuli ette proteste ja loobumisi väljajagatud maatükkidest. Näiteks Kuivajõe vallas ei olnud Karla küla Maitsemäe nr. 15 talunik rahul talu piiridega. Nimelt võeti temalt ära heinamaa, ilma milleta ei saa karjapidamist samal tasemel hoida, kui senini. "Talupidamine ilma heinamaata on ju võimatu!" Tema nõue rahuldati, juurde anti 5 ha heinamaad.[3]

Ka väljajagatud maatükkidest loobumisi oli Harjumaal 1941.a. jaanuari keskpaigaks esitatud 278.[4] Loobumise põhjuseks toodi tööjõu vähesus, koha hoonestamatus, maa

---

1 "Rahva Hääl" nr. 122, 28. oktoober 1940

2 ENSV ORKA, F R-6, nim. 1, s.-ü. 480, l. 1.

3 vt. sealsamas, s.-ü. 484, l. 12

4 H. Tiido, "Nõukogude maareform Eestis", Tallinn 1960, lk. 62

söödisolek, põllumaa vähesus, heinamaa puudumine, maa kesisus, soovitud koha mittesaamine, halb tervis jne. Oma osa mängis ka kulakluse vastutegevus vähemteadlikele uusmaasaajatele.

Analoogseid juhtumeid esines Harju maakonnas veelgi. See aga näitab, et maareformi läbiviimisel tuli ületada suuri raskusi. Alati ei suudetud vältida ebaõigeid otsuseid. Muidugi esitati Peakomiteele ka põhjendamata kaebusi, mis jäid seetõttu ka rahuldamata.

Riikliku maareformi kujunemisel arvati Harjumaal maareservi 5307 üksust, kokku 103 927,50 ha, sellest põldu 12 394,76 ha.[1] Maareservi arvatud maad koosnesid mitmesuguste ühingute, omavalitsuste, likvideeritud majapidamiste, riigi ja suurtaludest äralõigatud maadest.

Täpsustatud andmete kohaselt varustati 1940. aastal Harjumaal 29 vallas maaga 2110 perekonda, kokku 21 758,34 ha ulatuses, sellest põldu 6284,11 ha. Juurdelõikeid anti 2079 majapidamisele, 9058,91 ha suuruses, sellest põldu 1933,18 ha.[2]

Juba 18. oktoobril 1940.a. anti välja Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu ja EK(b)P Keskkomitee määrus maata ja vähese maaga talupoegadele põllumajapidamiste asutamiseks krediidi võimaldamise kohta. Uusmaasaajad ja juurdelõikeid saanud kehvikud esitasid massiliselt laenusoovi-avaldusi. Et teha krediidiasutused töötavale rahvale veelgi kättesaadavamaks, asutati Harjumaale Põllumajanduspan-

---

[1] "Harju Elu" nr. 128, 27. okt. 1970.

[2] vt. sealsamas

ga poolt 11 krediidiühingut (alus ENSV Rahvakomissaride Nõukogu 20. detsembri 1940.a. määrus), mille ülesandeks oli hoiuste kogumine ja laenude andmine.[1] Nii sai elamute ja põllumajanduslike hoonete ehitamiseks laenu Järvakandi valla uusmaasaaja August Voorel - 150 krooni[2], Johannes Rätsep - 300 krooni töö- ja kariloomade soetamiseks,[3] Herman Võerahansu sai põllumajanduslike masinate ja inventari soetamiseks 180 krooni laenu,[4] Otto Sassianile anti 250 krooni laenu elamute ja põllumajanduslike hoonete püstitamiseks[5]; Ain Kaljumäe sai samuti hoonete püstitamiseks 450 krooni laenu[6], Evald Kivisalu aga samaks otstarbeks koguni 1300 krooni[7] jne. jne.

EKP ja valitsuse ette kerkis suure tähtsusega ülesanne - igati abistada uusmaasaajaid ja maad saanud kehvik-talupoegi vajaliku põllumajandusliku inventari soetamisel, kariloomade muretsemisel ning elamute ja põllumajanduslike hoonete ehitamisel. Oma abistava käe ulatasid suure Nõukogudemaa vennasrahvad: 1940/41. aasta talvel veeti Eestisse 76 000 tonni väärtuslikku jõusööta, mis müüdi talurahvale odava hinna eest.[8] Väärtuslikku abi saadi ka kunstväetiste ja seemnete varumisel, Eestisse saadeti NLKP KK poolt tööle rida eriteadlasi jne.[9]

---

1 "Talurahva Hääl", nr. 15, 3. veebruaril 1941
2 TLRA, F 718, nim. 1, s.-ü. 482, l. 89
3 vt. sealsamas, leht 90
4 vt. sealsamas, leht 91
5 vt. sealsamas, leht 92
6 vt. sealsamas, leht 101
7 vt. sealsamas, leht 103
8 "Harju Elu" nr. 128, 27. oktoobril 1970
9 H. Tiido, "Nõukogude maareform Eestis", lk. 67

Harjumaal oli ka selliseid valdu, kus ühismajapidamist kohe sisse taheti seada. Nimelt Iru vallas, kus maapidajatel olid kasutada väikesed maatükid, mille majandamine tekitas eriti karjapidamise alal suuri raskusi, jõuti otsusele, et ühismajapidamine pakub neile suuremaid eeldusi edasijõudmiseks. Aktiivset selgitustööd maareformi läbiviimise osas tegid töötava rahva seas energiline Iru valla naisvallavanem Aliide Sommerling ja vallakomitee esimees Theodor Mälk.[1]

Ka Anijal asus 7 talunikku kolhoosi asutamisele. Nende talud kokku moodustasid 148 ha maad, pool sellest oli põllumaa. Uus kolhoos koosnes 30 inimesest. Asutajad olid poliitiliselt hästi arenenud inimesed. Neist Jakob Åring oli 1917. aastal Pikva mõisa ülevõtjate seas. Kohapeal tunti nende talusid kui korrastatud, keskpäraseid majapidamisi.[2]

Sovhoose moodustati Harjumaal 52, kokku 10 417,99 ha, sellest põldu 1608,37 ha.

16. detsembril 1940. a. avaldati ENSV Rahvakomissaride Nõukogu ja EK(b)P KK määrus masintraktorijaamade organiseerimise kohta Eesti NSV-s.[3] Määruse lisa nr. 1 nägi ette Harjumaale luua 2 masintraktorijaama kokku 42 traktoriga: sellest Tallinnas 20 ja Raplas 22 masinat.[4]

Kui 1941. aasta jaanuaris algasid Nõukogude Eestis kursused traktoristide ettevalmistamiseks, saadeti sinna

---

1 "Rahva Hääl" nr. 77, 5. septembril 1940
2 "Talurahva Hääl" nr. 46, 4. detsembril 1940
3 "ENSV Teataja" 1940, nr. 61, art. 748
4 vt. seàlsaamas, lisa nr. 2

144 inimest ka Harjumaalt.[1] Osavõtjad asusid tööle täis noorusevaimustust ja optimismi, tahtes kaasa aidata sotsialistliku põllumajanduse ülesehitamisele. Kursuslaste hulgas oli 24 naist.[2]

Masina-traktorijaamade loomise kõrval oli tähtsaks sammuks ka hobu-masinariistade laenutuspunktide asutamine; viimased allusid otseselt masina-traktorijaamadele. Harju Maakonna Täitevkomitee otsusega rajati maakonda 26 hobu-masinariistade laenutuspunkti.[3] Kujundati tingimusi talumaade paremaks harimiseks ja sotsialistliku suurpõllupidamise laiendamiseks. Juba sel ajal mõisteti, et väiketalude süsteem ei saa tuua külla jõukust ega majanduslikku võrdsust. Majanduslik olukord paranes pärast maareformi eelkõige neil, kel oli juba enne seda olemas korras majapidamine, kel oli rohkem maad, lehmi ja tootmisvahendeid, nende seas hobuseid.

1940. aastal puudusid veel vajalikud tingimused põllumajanduse ulatuslikuks üleviimiseks sotsialistlikele alustele. Töötavat talurahvast tuli selleks hoolikalt ette valmistada, et ta oma kogemuste najal veenduks sotsialistliku suurpõllumajanduse vaieldamatutes eelistes. Peale selle puudus ka vajalik tehnilis-materiaalne baas massiliseks põllumajanduse kollektiviseerimiseks. EKP mõistis väga hästi, et kiirustamine selles tähtsas küsi-

---

1 "Kommunist" nr. 26, 29. jaanuaril 1941
2 "Talurahva Hääl" nr. 15, 3. veebruaril 1941
3 "Kommunist" nr. 88, 11. aprillil 1941

muses oleks kahjulik ning kasuks klassivaenlasele. Kulakud ja nende käsikud püüdsid vihases võitluses EKP agraarpoliitika vastu hirmutada talurahvast just kolhoosidega. Nad levitasid alatuid väljamõeldisi ja kuulujutte, et "talurahvale pannakse peale nii suured maksud, mis sunnivad neid kolhoosi astuma, kus ühes süüakse ja kus kõik segamini ühe teki all magavad, et siis natsionaliseeritakse jalgrattad, vokid ja õmblusmasinad jne."[1]

Kuid vaatamata kulakluse provokatsioonilisele tegevusele hakksid ühise töö ja kollektiivse majapidamise ideed 1940. aasta revolutsiooni algpäevist peale ikka enam levima, tungides üha laiemalt külakehvistu teadvusse. Maatamehed ja kehvikud veendusid osaliselt juba siis, et väikese maalapikesega ei suuda otsustavalt parandada oma elu-olu ka mitte nõukogude korra tingimustes.

---

[1] H. Tiido, "Nõukogude maareform Eestis", lk. 72

2. Esimene nõukogude kevadkülv

1941. aasta jaanuari alguses Tallinnas toimunud ENSV Maatööliste Ametiühingu Harjumaa valla- ja ringkonnakomiteede esindajate instrueerimiskoosolekul ütles Põllutöö Rahvakomissar G. Abels oma kõnes "... juba nüüd tuleb asuda ette valmistama kevadiseks külvitööks."[1]

Talupoegadele selgitati külviplaanide tähtsust, puhta sordiseemne vajalikkust. Seda tegid kommunistid, kommunistlikud noored, samuti ka ÜMÜ liikmed maal. Selleks peeti maal nii selgituskoosolekuid, vesteldi individuaalselt kui ka avaldati ajalehes selgitavaid artikleid.

Harjumaa valdade külviplaan oli varakult koostatud ja valdadesse laiali saadetud, nüüd tuli see viia iga üksiktalundini välja. Plaani järgi suurenes külvipind 1941. aastal 1787 ha võrra: sellest 745 ha läks söögiherneste alla, 600 ha kartuli alla, 10 ha läks kanepi alla ja ülejäänud osa köögivilja-kultuuride alla. Uudismaid oli ette nähtud üles harida 1941. aastal 3300 ha.[2]

Kogu maakonnas toimus elav külvikampaania. Koosolekute peateemaks oli 1941. aasta külviplaani rakendamine, kevadise maaharimise teostamine, uudismaade ülesharimine, seemnevilja muretsemine, sordivalik, külviseemne puhastamine ja puhtimine, mineraalväetiste kasutamine, loomakasvatuse arendamine.[3]

---

1 "Talurahva Hääl" nr. 2, 3. jaanuaril 1941
2 "Talurahva Hääl" nr. 38, 28. märtsil 1941
3 "Talurahva Hääl" nr. 31, 12. märtsil 1941

Arusaamisega suhtuti külvipindade suurendamise vajadusse. Rapla valla talunikud kavatsesid lina külida plaanis ettenähtud 28 ha asemel 45 ha ja Juuru vald 37 ha asemel 46 ha. Söödajuurvilja kavatses Rapla vald 50 ha asemel 89 ha ja Juuru vald 72 ha asemel 95 ha kasvatada. Eriti suurenes uudismaade ülesharimine: Rapla valla talupojad kavatsesid ettenähtud 150 ha asemel üles harida 306 ha ja Juuru vald 120 ha asemel 208 ha.[1]

Külviseemnete sortimispunkte oli Harjumaal 27, mis kasutasid 41-e sortimisseadeldist. Puhtimispunkte oli maakonnas 6.[2]

Et maakonnas oli võrdlemisi palju kehva, väheviljakat pinnast, oli elav ka väetisainete ostmine. Maakonna poolt kogutud andmete põhjal oli 25. märtsiks 1941 Harjumaa kooperatiivide talupojad saanud kevadiseks külviks fosforväetisi 3 376 700 kg, kaaliväetisi 1 167 600 kg ja lämmastik-väetisi 652 417 kg.[3]

Eesti Seemnevilja Ühisuse andmete põhjal oli Harjumaa tarvis varuks pandud veel järgmisi seemneid: kaera - 200 000 kg, suvinisu - 20 000 kg, hernest 1000 kg, vikki 30 000 kg, peluskit - 91 130 kg ja otra 81 007 kg. Karjamajanduse plaani täitmiseks muretsetakse tõuloomi.[4]

Oma valmisolekust kevadkülviks teatasid enamus masin--traktorijaamasid Harjumaal. Ka Rapla MTJ-s oli kohal aprilli

---

1 "Talurahva Hääl" nr. 42, 7. aprillil 1941
2 vt. sealsamas
3 "Talurahva Hääl" nr. 39, 31. märtsil 1941
4 vt. sealsamas

keskpaigaks 1941 üksteist traktorit ja vajalikul hulgal traktorite haakeinventari. Hobu-masinariistade laenutuspunktile oli saabunud 26 heinaniidumasinat ja 12 viljalõikusmasinat. Käsil oli ka remonttöökoja ehitamine.[1]

Arvestades esimese bolševistliku kevadkülvi suurt poliitilist tähtsust, otsustas ELKNÜ Harjumaa komitee rakendada kõik noored kevadkülvi organiseerimisele. Komsomoli algorganisatsioonid olid kohustatud jälgima kevadkülvi kulgemise käiku vallas, et kindlustada kevadkülvi õigeaegset lõpetamist.

Külvitööde innustamiseks otsustas ELKNÜ Harjumaa komitee premeerida 2-5 paremat komnoort ekskursiooniga Moskvasse põllumajandusnäitusele.[2]

1. juuni "Noorte Hääl" kirjutas, et külvitööd Harjumaal on jõudnud lõppjärku.[3] Kernu vallas olid 30. maiks suviviljad külvatud 93 protsenti, kartulid maha pandud 75 protsenti; Hageri vallas - külviplaan täidetud 85 protsenti. Järvakandi vallas oli külviplaan täidetud 75 protsenti, ent puudust tunti siin seemneviljast, inimtööjõust ja külvimasinaist. Kohilas arenesid külvitööd rahuldavalt. Halvemini läks aga Tõdva-, Keila-, Rae ja Padise valdades, kus takistuseks olid loodus-likud põhjused.

Kõige paremini kulgesid külvitööd sovhoosides: Kurna sovhoos täitis oma külviplaani 100 protsendiliselt juba 29. mai õhtuks, Kehtna sovhoos 30. maiks 98 protsenti.[4]

---

1 "Talurahva Hääl" nr. 48, 23. aprillil 1941
2 "Noorte Hääl" nr. 123, 28. mail 1941
3 "Noorte Hääl" nr. 127, 1. juunil 1941
4 vt. sealsamas

Harjumaa kevadkülviplaanist (59 461 ha) oli 15. juuniks 1941.a. külvatud 57 779 ha s.o. 97,17 %.[1]

Esimene nõukogude kevadkülv viidi lõpule 20. juuniks 1941.a.

Et Harjumaa külgneb põhjaosas merega, hankis suur hulk harjulasi omale elatist kalapüügist.

Esimeseks nõukogude võimu sammuks kalurite majandusliku olukorra parandamisel oli suuremate kalapüügilaevade natsionaliseerimine. Seoses sellega vabanesid kalurid peremeeste sõltuvusest.

Teiseks sammuks, mis tõi kaluriküla uut jõudu, oli kalurite massiline ühinemine kooperatiividesse. Ühingute eesmärgiks oli peale müügi korraldamise veel muretseda oma liikmetele tarvilikke kaupu ja tarbeaineid.[2] Üks paljudest kooperatiivi asutamiskoosolekuid toimus 2. veebruaril 1940 Viimsi koolimajas, millest võttis osa üle 100 kohaliku ja ümbruskonna kaluri.[3] Kõigil oli suur huvi kaluriartellide loomise vastu, mis nähtus ka vana kaluri F. Raudjas'e sõnavõtust. Kalurid mõistsid, et ühispüük tõotab kindlalt nende elujärje paranemist. Saadi aru, et võttes ühiselt tarvitusele moodsamaid püügiriistu ja mehhaniseerides oma tööd, saavutatakse vähema jõukulutusega paremaid tagajärgi. Kogu Eestimaa randades käis hoogne kevadpüük. Oma kolmekuise tegevuse jooksul oli Viimsi kaluri-kooperatiiv jõudnud ehitada kalade vastuvõtuhoone ja turustanud kalu 91 833 rubla väärtuses.[4]

---

1 "Kommunist" nr. 142, 17. juunil 1941
2 "Meie Maa" nr. 146, 25. septembril 1940
3 "Talurahva Hääl" nr. 15, 3. veebruaril 1941
4 "Kommunist" nr. 52, 28. veebruaril 1941

Kalatööstuse reorganiseerimine võimaldas Kalatööstuse Peavalitsusel kaluritelt ja kalurite artellidelt vastu võtta kogu nende kalatoodangu. Toorkala ning kalatöötlusproduktide omatarviduse ülejääkidele kindlustati turg teistes liiduvabariikides. Kaluritel ei pruukinud enam muret tunda, kuhu oma saaki turustada, nagu kodanliku korra ajal. Kalurite kogu püügitoodang osteti kindlustatud noteeringuhindadega.[1]

Ühine majandamine võimaldas eesti kalureil sammu pidada sotsialistliku ühiskonna kiire arenguga.

Maareformiga viis nõukogude võim täide talurahva igipõlise unistuse - varustas maata ja vähese maaga talupojad tasuta maaga. Maareformi tulemusena likvideeriti harjulaste maapuudus, organiseeriti sotsialistliku tootmise esimesed alustoed põllumajanduses.

Maareform põhjustas tõsiseid sotsiaalseid nihkeid; suurenes kesktalupoegade arv endiste kehvikute arvel. Kulaklus oli nõrgestatud. Partei teostas järjekindlalt kulakluse piiramise ja väljatõrjumise poliitikat. Olid loodud kõik tingimused kehvikute ja keskmikkude majandite tugevdamiseks.

Maareformi käigus toimus töölisklassi ja talurahva liidu edasine tugevnemine. Töötav talurahvas nägi, et töölisklass päästis ta maapuudusest, laostumisest ja orjusest, varustas maaga ja abistab teda kõigiti. Sellepärast toetas ta meelsasti nõukogude võimu poliitikat.

---

[1] "Saarte Hääl" nr. 41, 15. märtsil 1941.

IV ptk.

Töötajate materiaalse ja kultuurilise heaolu tõus Harjumaal

1. Töötajate materiaalse olukorra parandamine

Tööstuse üleviimine sotsialismi rööbastele, samuti abi, mida osutas Eesti NSV-le Nõukogude Liidu valitsus, võimaldas Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogul ja EK(b)P Keskkomiteel tarvitusele võtta rea abinõusid töötajate materiaalse olukorra parandamiseks.

Kui kodanlikus Eestis kummitas töölisi pidev tööpuudus, siis nõukogude kord likvideeris tööpuuduse täielikult. Vastupidi, varsti tekkis puudus töökätest, mistõttu ka Harju Maakonna Täitevkomitee saatis regulaarselt valdadesse väljavõtteid aruannetest tööotsimiste ja tööpakkumiste kohta. Nii vajas Anija vald - tselluloosi ja paberitöölisi, lihttöölisi[1], Kuusalu v. - põllu- ja aiatöölisi, kantselei- ja kontoriametnikke,[2] Kohila vald - metallitöölisi, puidutöölisi, tselluloosi- ja paberitöölisi, ehitustöölisi ja lihttöölisi[3] jne.

Tööstuse ning suurkaubanduse natsionaliseerimisega ning kapitalistlike ettevõtete üleminekuga riigi omanduseks loodi materiaalne alus sotsialistliku tööstuse võimsale arengule, produktsiooni tõusule ja kaubakäibele. Töötajate materiaalse

---

[1] TLRA, F 206, nim. 1, s.-ü. 14, l. 47
[2] vt. sealsamas
[3] vt. sealsamas

olukorra parandamiseks asus Nõukogude Valitsus kohe ka töötajate palkade reguleerimisele, mis viidi ühtsele tasemele vastavalt teistes liiduvabariikides kehtivatele palgamääradele.

Töö produktiivsuse edasiseks stimuleerimiseks riigi ettevõtteis, töötava rahva materiaalse ja kultuurilise heaolu tõstmiseks otsustas Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu ning EK(b)P Keskkomitee tõsta 1940. aasta 16-ndast septembrist töötasu riiklike ettevõtete ja nõukogude asutiste töölistele ja teenijaile 30 - 45 %.[1] Selle määruse võtsid töölised ja teenistujad suure rõõmuga vastu. Näiteks üks paljudest tööliste miitinguist sel puhul toimus Kehra sulfaattehases, kus sm. Pikner teatas koosolijaile, et nende palkasid on keskmiselt tõstetud 45% võrra.[2] Kohila paberivabriku tööliste koosolek, kus loeti ette otsus palgakõrgendamisest, saatis tervituse Rahvakomissaride Nõukogule ja EK(b)P-le, andes ühtlasi lubaduse kaasa aidata ENSV ülesehitamisele stahhaanovliku tööga.[3]

Ajalehes "Talurahva Hääl" ilmus teade selle kohta, et Harju maanteetööliste palkasid on tõstetud 10 - 20%. Tehniliste tööjõudude, nagu höövlijuhtide, masinajuhtide, motoristide jt. kuupalgaliste palkade tõstmiseks on moodustatud vastav komisjon.[4]

1. septembrist 1940 hakkas kehtima ka Keila linnavalitsuse otsus selle kohta, et linnateenijate palkasid tõstetakse

---

1 "ENSV Teataja" 1940, nr. 14,art. 136
2 "Talurahva Hääl" nr. 20, 2. oktoobril 1940
3 "Kommunist" nr. 87, 28. septembril 1940
4 "Talurahva Hääl" nr. 3, 23. augustil 1940

15 - 20% võrra.[1]

10. novembrist tõsteti ENSV Rahvakomissaride Nõukogu ja EK(b)P Keskkomitee määruse põhjal Harju Maavalitsuse ja temale alluvate asutiste tööliste ja teenistujate töötasu. Samuti tõsteti vallavanemate-, abide-, sekretäride-, kantseleitöötajate töötasusid 10% võrra[2].

25. novembril 1940 kehtestati Eesti NSV-s Nõukogude valuuta. Üleminek stabiilsele Nõukogude valuutale aitas kaasa noore nõukogude vabariigi majanduse kiirele kindlustamisele, samuti töötajate materiaalse olukorra paranemisele.[3]

Kui vaadelda töötasude tõusu maikuust 1940. aasta kuni detsembrini 1940. aasta, siis ilmneb suur edasiminek. Kehra tehases ulatus töötasufond mai kuul 1940.a. 54 558 rublale, detsembrikuus aga maksti töötasudeks 238 502 rubla. Seega töötasude kogusumma suurenes 4,37 korda, tööliste ja teenistujate arv 20,5 % võrra.[4]

Noorte, 20-aastaste tööliste keskmiseks kuutasuks oli Maardu tehases 400 rubla kuus, vilunumad töötajad aga teenisid 600 kuni 700 rubla[5].

Ainelise olukorra paranemisest annab tunnistust ka see, et töötaval rahval kasvas huvi hoiukassade vastu. Kapitalistliku majandussüsteemi ajal puudusid töötava rahva rõhuval enamusel võimalused säästmiseks, sest töötaolu või allpool elatismiinimumi olev palk ei lubanud midagi hoiule viia. Nõuko-

---

1 "Talurahva Hääl" nr. 4, 26. augustil 1940
2
3 TLRA, F 884, nim. 3, s.-ü. 1426, l. 233
4 "1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis", lk.333
4 EKPA, F II, nim. 1, s.-ü. 25, l. 2, 5, 10
5 "Noorte Hääl" nr. 116, 20. mail 1941

gude korra kehtestamisega rajatud riiklikud töö-hoiukassad leidsid aga järjest elavamat kasutamist.

Tasuta ravi ja arstiabi sisseseadmisega[1] avas nõukogude võim töötavale rahvale haiglate, polikliinikute, sanatooriumide ja teiste raviasutuste uksed. Avati uusi haiglaid, ambulatooriume ja arstiabi punkte.

Kui kodanlikus Eestis tervise kaotanud töölised said õige harva arsti loal haiglates end ravida kõrgustikupäikesega, siis Nõukogude Eesti töötajatel avanes võimalus seda endale lubada igal ajal ja isegi vahetult töö juures. Taoline võimalus avanes ka Maardu töölistele: "... sellised hüved olid veel aasta tagasi vaid unistuseks", sõnasid lihtsad töörinimesed.[2]

23.-24. märtsil 1941 Tallinnas toimunud ENSV Maatööliste Ametiühingute kongressil märkis F. Eisen ka seda, et ametiühingu liikmeile ajutise töövõimetuse kaotuse puhul on 1941. aasta eelarves abirahadeks määratud 75 600 rubla, laste eest hoolitsemiseks 47 745 rubla ja töölistele puhkuse ja ravi võimaldamiseks 32 900 rubla.[3] Nõukogude Eesti lastele oli kindlustatud õnnelik elu. Vabariigi valitsuse ettepanekul andis vabariigi president juba 17. juulil 1940 dekreedi hoolekande seaduse muutmise kohta.[4] Selle seadusega tehti linnavalitsustele ja käitiste juhatustele laste päevakodude avamine imikutele ja eelkooliealistele kohustuslikuks. Lastepäeva-

---

1 "ENSV Teataja" 1940, nr. 53, art. 621
2 "Noorte Hääl" nr. 116, 20. mail 1941
3 "Kommunist" nr. 73, 25. märtsil 1941
4 "Riigi Teataja" nr. 70, art. 684

kodude ülesandeks oli võtta oma hoolitsemisele töötavate isikute imikuid ja eelkoolieälisi lapsi, seni kui nad ise tööl on.

Kui kodanlus oma 22-aastase võimuloleku kestel oli üle riigi asutanud vaid 18 omavalitsuste poolt ülalpeetavat lastepäevakodu ja needki pidid kiratsema korraliku toetuse puudumisel, siis Nõukogude võim reorganiseeris nelja kuu jooksul kogu seni korraldamatult töötanud lastepäevakodude võrgu, likvideeris era lastepäevakodud ja lõi nende asemele uued. 1940. aasta novembri keskpaigaks töötas Nõukogude Eestis juba 90 omavalitsuste ja käitiste poolt ülalpeetavat lastepäevakodu.[1] Paljudes käitistes olid lastepäevakodud veel loomisel.

Koolides organiseeriti kehvematele kooliõpilastele toitluspunkte sooja lõunasöögi andmiseks. Vastuseks Harju Maavalitsuse sotsiaal-osakonna ringkirjale 2. oktoobrist 1940 (Nr. 1443) teatas ka Järvakandi vallavalitsus, et tal on kavatsus 1940/1941. aasta talvel asutada toitluspunkte soojа lõunasöögi andmiseks Järvakandi 6-klassilise ja Järvakandi Tehaste 6 kl. Algkooli juures kehvematele kooliõpilastele.[2]

Laste tervise eest hoolitsemisest räägib ka suvelaagrite organiseerimine. Nii sai Kehra tehase tööliste lastele ja kohalikele pioneeridele suvelaagriks endine Puhkide suvila, mis asus Pikva asunduses Jägala jõe kaldal looduslikult kaunis kohas.[3]

Päike, õhk, vesi, maitsev toit ja asjatundlik hoolitse-

---

1 "Kommunist" nr. 134, 16. novembril 1940
2 TLRA, F 718, nim. 1, s.-ü. 480, l. 105
3 "Kommunist" nr. 101, 27. aprillil 1941

mine tagasid 800-le noorele kosumise Vääna-Jõesuu suvises lastekodus.[1]

Maakondade ja linnade Täitevkomiteed tegid rea otsuseid lasterikastele emadele toetuse andmiseks, millised kinnitati ENSV Rahvakomissaride Nõukogu poolt. Nii määrati Harjumaal kahele üheteistkümne lapsega emale - Anna Oidsalule ja Vilhelmine-Pauline Sulu'le 1941. aastal ühekordse toetusena 5000 rubla, alates 1942. aastast aga, nende noorima lapse 5-aastaseks saamiseni, 3000 rubla iga-aastast riiklikku toetust.[2]

2000 rubla aastąs määrati toetust 14-le töötavale emale, kes omasid 7-10 last.[3]

Suurt tähtsust töötajate olukorra parandamiseks etendas Nõukogude valitsuse määrus korteriüüri reguleerimise kohta linnades ja töölisasulates. Kui kodanliku režiimi ajal töölise Kehras pidi maksma oma kuusissetulekust üüriks ahnete majaomanike rikastamiseks 25-50% kuupalgast, siis nüüd maksis töölise 300 rublase kuupalga (tolleaegses rahakursis) juures ca 10 rubla üüriks või 3,3% palgast.[4] Natsionaliseerinud suured majad, paigutati töölised keldritest ja pööningutelt kodanlaste korteritesse.[5] Ehitati juurde uusi elumaju ja kohendati vanu.

Tööstuskaupadele ja tööstuses tööd eldud toiduainetele kehtestati ühtsed hinnad. See stimuleeris riikliku- ja koope-

---

1 "Kommunist" nr. 52, 24. augustil 1940
2 "Talurahva Hääl" nr. 46, 18. aprillil 1941
3 vt. sealsamas
4 HRRA, F 66, n. 1, s.-ü. 3, l. 1-18
5 Kutsar-Zabrodskaja, EKP 1940.a. sotsialistlikus revolutsioonis, lk. 145

ratiivkaubanduse arendamist ning andis hoobi spekulatsioonile.

Üheks tähtsaks abinõuks töötajate materiaalse olukorra parandamisel oli riikliku sotsiaalkindlustuse kehtestamine.[1] Sellega kindlustati toetus ajutise töövõimetuse puhul, pension vanaduse, invaliidsuse ja toitja kaotuse puhul, võimaldati töölistele kasutada puhkekodusid, sanatooriume ja kuurorte.

Oma ringkirjas Harju Maavalitsusele 30. septembrist 1940 juhtis ENSV Sotsiaalkindlustuse rahvakomissar omavalitsuste tähelepanu sellele, et toetusrahasid hoolekande korras abistatavaile kodanikele tuleb suurendada ja hoolekandeasutuste võrku laiendada. Vastuseks sellele teatas ka Järvakandi vallavalitsus, et ta on alates 1. detsembrist 1940 hoolekande toetusnorme 50% võrra suurendanud.[2] Kohila vallavalitsus otsustas vanadekodu paigutada ümber ajakohasesse hoonesse[3] jne.

Tähelepaneliku hoolitsusega ümbritses Nõukogude valitsus nii noori kui ka vanu.

Nõukogude valitsus muutis ka kogu maksusüsteemi. Maksude pearaskus pandi kaupmeestele, töösturitele ja kulakutele.

Tõstes palkasid, hakati maksma stipendiumi kõrgemate ja kesk-eriõppeasutuste õpilastele.

Partei ja valitsuse otsused ning määrused, mis kindlustasid töötajate materiaalse olukorra põhjaliku parandamise, võttis vabariigi töörahvas vastu suure rõõmu- ja tänutundega. Tõusis rahva poliitiline aktiivsus, hoogsalt arenes sotsialistlik võistlus, saavutati uut tootmisalast edu.

---

1 "ENSV Teataja" 1940, nr. 55, art. 656
2 TLRA, F. 718, nim. 1, s.-ü. 480, l. 121
3 "Kommunist" nr. 75, 16. septembril 1940

2. Kultuurilise heaolu tõus Harjumaal

Partei hoolitses väsimatult ka rahva kultuuritaseme tõstmise eest. Nõukogude võimu algpäevist peale toimus rahvahariduse põhjalik reorganiseerimine ja laiendamine.

Likvideeriti kõik eraõppeasutused ja vaatamata kooliruumide ning õpetajate puudusele, avati 1940-1941. õppeaasta alguses alg- ja keskkoolides 224 uut klassi. Õpilaste arv suurenes 11 000 õpilase võrra.[1] Alg- ja keskkoolid muutusid kõigile kättesaadavaiks. Põhjalikult muutus koolitöö sisu ja poliitiline suunitlus - kool seadis oma ülesandeks sotsialismiehitaja kasvatamise. Koolides viidi sisse vene keele ja konstitutsiooni õpetamine. Likvideeriti kodanlikud laste- ja noorsooorganisatsioonid, koolis alustas tööd kommunistlik noorsooühing, loodi pioneeriorganisatsioonid.

Töörahva riigi konstitutsioon garanteeris Eesti kodanikele võrdse õiguse tasuta haridusele, stipendiumidele. Laialdaselt hakati organiseerima erialalise hariduse andmist tehastes, kolhoosides ja masina-traktorijaamades.

Harjumaal, nagu mujalgi viidi need soodustused juba 1940/41. õppeaastal praktiliselt ellu. Alustati koolivõrgu laialdast rekonstrueerimist.

Harju maavalitsus otsustas 1941. aastal ehitada maakonda 8 uut algkoolihoonet: Raasiku algkoolile, Nissi valla Turba algkoolile, Tõdva valla Lehmja algkoolile, Kuimetsa valla Vahastu algkoolile, Iru valla Kallavere algkoolile, Juuru

---

[1] Kutsar-Zabrodskaja, EKP 1940.a. sotsialistlikus revolutsioonis, lk. 147

valla Ingliste algkoolile, Kuusalu algkoolile ja Padise algkoolile.[1] Kavandati Saku kodumajanduskooli laiendamist, et seal avada linnukasvatuskool. Keila põllutöökool otsustati muuta kaheaastase õppeajaga kooliks jne.[2] Kõikjal koolides hakati agaralt organiseerima õpilastele sooja toidu valmistamist.

Harjumaa koolivalitsuse poolt Hariduse Rahvakomissariaadile kinnitamiseks esitatud Harju uuest koolivõrgu kavast nähtub, et iga vald Harjumaal pidi saama 1-3 seitsme õppeaastaga mittetäielikku keskkooli. Suurenema pidi ka 10-klassiliste keskkoolide arv. 15. detsembril 1940 avati uus moodne keskkoolihoone Raplas.[3] See oli kahekordne kiviehitus ja läks maksma 150 000 krooni. Koolimaja mahutas 250 õpilast. Peale selle tulid keskkooli hooned ehitamisele veel Keilasse ja Kuusalusse.[4] Vene õppekeelega koole planeeriti Harjumaale kaks: üks Paldiskisse, teine Kloogale. Uued koolimajad ehitati veel Maardu ja Ellamaale.[5]

Harju koolivalitsus asus ka vähese kirjaoskuse likvideerimisele noorte hulgas, kes ei olnud lõpetanud algkooli nelja klassi ja kes olid vahepeal koolist lahkunud. Selliseid noori oli Harjumaal 60-ne ümber.[6]

Harju maakonna õpetajate kvalifikatsioonitaseme tõstmiseks organiseeriti valdades õpperinge, kus peeti referaate, mis käsitlesid haridus-poliitilisse ellu puutuvaid küsimusi.[7]

---

1 "Kommunist" nr. 76, 17. septembril 1940.
2 "Harju Elu" nr. 135, 12. novembril 1970
3 "Kommunist" nr. 160, 13. detsembril 1940
4 "Kommunist" nr. 38, 12. veebruaril 1941
5 "Kommunist" nr. 38, 12. veebruaril 1941
6 "Kommunist" nr. 82, 4. aprillil 1941
7 "Kommunist" nr. 98, 24. aprillil 1941

Et kiiremini ettevalmistada noorele riigile oma ala spetsialiste, hakati organiseerima kutsehariduse andmist. Avamisele tulid Vabrikute-tehaste õppekoolid (VTÕ); sealhulgas Harjumaalt oli plaanis ette nähtud 550 noore vastuvõtt õppekoolidesse, mis 20. juuniks 1941 ka täideti.[1]

Koolisüsteemi demokratiseerimise ja väljaarendamise kõrval pandi 1940/41. aastal suurt rõhku rahvaharidustöö teistele vormidele.

Võeti käsile töötajate vajadustele vastava raamatukogude võrgu väljaarendamine. 30. oktoobril 1940 saatis Harju Maakoolivalitsus koolide- ja avalike raamatukogude juhatajatele kirja, milles juhtis tähelepanu sellele, et töötava rahva hariduse ja kultuurihüvede levitamine on tähtsamaid ülesandeid. 1941. aasta märtsikuu lõpuks töötas Harjumaa rahvaraamatukogude võrgus kokku 88 rahvaraamatukogu, neist 31 keskraamatukogu ja 57 haruraamatukogu. Rahvaraamatukogude ülalpidamiseks määrati krediiti 242 368 rubla.[2]

Ees seisis ulatuslik töö koolimajade, rahvamajade ja teiste haridus- ja kultuurihoonete ehitamise alal.

"Koolide õppetöö toimugu sobivates ruumides ja kui rahva hariduslikes huvides või kultuurilistes vajadustes oleks tarvilik kasutada vastavaid eramaju, algatada sundkorras kasutuselevõtmist", selline oli Harjumaa Koolivalitsuse kiri koolide ja avalike raamatukogude juhatajatele.[3]

Reorganiseerida tuli ka senini tegutsenud kodanlikud

---

1 "Noorte Hääl" nr. 145, 22. juunil 1941
2 "Kommunist" nr. 71, 22. märtsil 1941
3 TLRA, F. 718, nim. 1, s.-ü. 479, l. 99.

kultuuri organisatsioonid. Välla omavalitsustel tuli moodustada rahvamajade ajutine 5-liikmeline juhatus, kelle ülesandeks oli senini tegutsenud organisatsioonide ülevaatus.[1] Endisi seltskonnategelasi, kes suhtusid ausalt ja lojaalselt nõukogude korda, ei kahjustanud poliitharidustööd, rakendati tõhusalt kultuuritööle. Senini tegutsenud näitetrupid, laulu-, pasuna- jne. koorid, tuli tegevusse rakendada; nende töö baseerus loosungil: vormilt rahvuslik, sisult sotsialistlik. Kuusalus nagu mujalgi koondus kultuuritegevus Kuusalu keskrahvamaja ümber, kes koordineeris ka valla teiste - Kodasoo ja Kaberneeme rahvamajade - tööd. Kuusalu Vabatahtlike Tuletõrje Ühing andis välja asula esimese seinalehe "Punane leek", mida ilmus 2 numbrit; siis hakkas ilmuma keskrahvamaja seinaleht "Sirvilaud".[2]

Iru vallas organiseeriti energilise naisvallavanema Aliide Sommerlingi eestvedamisel puhkpilliorkester.[3]

30. novembril 1940 avaldati ajalehes "Rahva Hääl" Harju Maavalitsuse korraldus kõigile maakonnas töötavaile rahvamajadele: tellida oma asutustele ajakirju ja ajalehti ning hoolitseda selle eest, et need oleksid kättesaadavad rahvamaja külastajaile. Samuti asuti täitma Harjumaa Koolivalitsuse korraldust selle kohta, et kooliraamatukogud täieneksid marksistliku kirjandusega.

Harjumaa rahvamajade võrgu kavasse võeti esialgu 51 rahvamaja. Üks maakondlik keskrahvamaja pidi asuma Kohilas. Tema

---

1 TLRA, F. 718, nim. 1, s.-ü. 479, l. 89
2 "Harju Elu" nr. 74, 23. juunil 1970.
3 "Rahva Hääl" nr. 77, 7. septembril 1940

ülesandeks oli valdade rahvamajade ja töölisklubide, lugemislaudade ning punaste nurkade abistamine nende poliitharidustikus ja kultuurilis-massilises töös, agraar-zootehnilises propagandas maakonna elanikkonna keskel.[1] Edasi oli ette nähtud üks linna rahvamaja (Keilas), 30 valla-keskrahvamaja ning 1. juulist 1941.a. tuli avamisele veel 38 kohalikku rahvamaja. Nii et üldine rahvamajade arv Harjumaal pidi tõusma 89-le.[2]

1941. aasta jaanuaris oli maakonna rahvamajade juures registreeritud kokku 94 mitmesugust ringi, nende seas oli 54 õpiringi, 18 laulukoori, 24 muusika- ja 12 näiteringi. Rahvaharidustöös oli küllalt suur osa rahvamajade juures töötavatel poliitringidel ja rahvakoosolekutel. Poliitharidustöö õige korraldamise kohta ilmus ENSV Rahvakomissaride Nõukogu määrus[3], millest rangelt kinni peeti.

Enne 12. jaanuarit 1941 toimunud NSVL Ülemnõukogu valimisi õpiti 51 ringis tundma valimismäärustikku, konstitutsiooni ja Kommunistliku Partei ajalugu. Valimiste eel toimus üle 400 rahvakoosoleku, millest võttis osa ümmarguselt 30 000 inimest.[4]

Selgitustöö, mida neis ringides ja koosolekutel tehti, oli aktuaalne, operatiivne ja vastas momendi vajadustele. Möödas oli aeg, mil kõige hinnatumaks peeti vaikselt enda ette tööd rühmavat kodanluse sulast ja teenijat. Nõukogude korra olemus nõudis ja nõuab, et tööinimesed vaataksid lahtiste

---

1 "Talurahva Hääl" nr. 61, 26. mail 1941
2 "Kommunist" nr. 71, 22. märtsil 1941
3 "ENSV Teataja" 1940, nr. 24, art. 270
4 "Harju Elu" nr. 135, 12. nov. 1970

silmadega enda ühiskonna ja kogu maailma elule, et vajalikes küsimustes kaasa rääkida ja teadlikult nõukogude võimu toetada. Selles aitas Harjumaa töörahvast parteiline, printsipiaalne selgitustöö, millele lõi kaasa paari tuhande liikmeline aktiiv.

Rõõmustav nähe oli ka see, et halastamatult asuti võitlema kodanliku ideoloogia vastu. Aruküla turbatöös tuse tööliste poolt asutatud ÜMÜ osakond korraldas rea selgituskoosolekuid, rahvamajas avati "Punase nurga" lugemislaud. Kuna Aruküla oli tuntud plutokraatliku suuruse Kaarel Eenpalu kodukoht siis lokkas Arukülas väikekodanlik-šovinistlik vaimukultus, mis oma mõju kõikjal ühiskondlikes üritustes avaldas. Koosolekul teatati, et asutakse võitlusse Kaarel Eenpalu ja tema sabarakkude nagu seda on Jüri Liivak - "Aruküla krahv" ja teiste vana korruptsiooni, plutokraatliku ja šovinistliku lagastava vaimu vastu. Deklareeriti: "Tahame sammuda üksnes sotsialistlikus riigis võimaldatud tervet ja loovat vaimurada".[1]

Tänu ÜMÜ kohalikele osakondadele tehti Harjumaa valdades ära suur ja tänuväärne töö: õpiti vene keelt, poliitringides arutati päevaprobleeme ja peeti rahvavalitsuse otsuste selgitamiseks miitinguid.

Harju Maakonna Koolivalitsuse korraldusel töötas Harjumaal 94 vene keele õppimise kursust: osavõtt kursustest oli väga elav, õppisid nii täiskasvanud kui ka alaealised.[2]

Filmikultuuri viimiseks kõige laiematesse rahvahulkades-

---

1 "Talurahva Hääl" nr. 13, 18. septembril 1940

2 "Kommunist" nr. 38, 12. veebruaril 1941

se korraldas ENSV Riiklik Kinokeskus rändetendusi. Selleks rajati Harjumaa suurematesse keskustes rändkino punkte, mis teenendasid rohkearvulisi tööliste-talupoegade hulki. Näiteks mahutas Järvakandi Rahvamajas kinosaal 215 inimest, Järvakandi Tehaste koolimajas võis filmi jälgida 140 inimest.[1] Üldse oli Harjumaale ette nähtud avada 63 rändkino-punkti.[2]

Harjumaa omavalitsus püüdis hoolitseda võimalust ja jõudumööda ka kehakultuuri arendamise eest valdades. Kehaline kasvatus, kui teaduslikul alusel põhinev võtete kompleks pidi aitama kasvatada vaimselt ja kehaliselt tervet, moraalset ja karakterikindlat ning sotsiaalselt õieti mõtlevat inimest.

Harjumaa Kehakultuuri- ja Spordikomitee oli esimene maakondlikest komiteedest, kes asus täie energiaga tööle, teostama sotsialistlikku kehakultuuriplaani. Vahendajaks maakondliku komitee ja valdades asuvate kollektiivide vahel oli kehakultuuriinspektor kohapealsetest kehakultuuritegelastest.[3]

Harju maavalitsus asus koostama kohalike omavalitsuste kaasabil maakonna spordi- ja mänguväljakute, ujulate ja talispordikohtade loomise kava. Üks suuremaid spordiväljakuid oli Keila linnal Männiku pargis, puudu polnud ka spordiabinõudest, nii et Keila spordiringil olid head võimalused spordiga tegelemiseks. Spordiriistu võisid kasutada teisedki spordihuvilised. Spordi- ja mänguväljakud olid ka Varbola vallas, spordiabinõude soetamiseks määras vallavalitsus 75 krooni krediiti. 1941. aasta eelarvesse pandi spordiabinõude muret-

---

1 TLRA, F. 718, nim. 1, s.-ü. 472, l. 141, 142
2 "Kommunist" nr. 146, 28. novembril 1940
3 "Talurahva Hääl" nr. 33, 17. märtsil 1941

semiseks Kuivajõe vallale 3000 kr. krediiti, mis näitab vallavalitsuse positiivset suhtumist spordisse. Eriti head võimalused olid Tõdva vallas spordi arendamiseks, kuna valla piires asus 9 spordi- ja mänguväljakut".[1]

Ette oli nähtud Anija valla Kehra algkoolimaja saal-võimla ümberprojekteerimine. Ka võistluste korraldamiseks andsid vallavalitsused toetust Harju Spordiliidule. Kui 22. detsembril 1940 toimusid Kohila rahvamajas Harjumaa korres-pondent-tõstevõistlused, andis vallavalitsus auhindade ja korraldamiskulude katteks toetust 100 rubla (80 krooni).[2]

Seega võib öelda, et ka kohalikud omavalitsused osutasid suurt tähelepanu kultuuri-, hariduse- ja spordi arendamisele.

Harjumaa Kehakultuuri- ja Spordikomitee viis läbi Harjumaa esivõistlused suusatamises[3] ja tegi palju selleks, et Harju esindus üleriigilis tel võrkpalli esivõistlustel võitis mängus Läänemaaga 2 : 1[4].

Üleliidulisest kommunistlike noorte suusakrossist võttis Harjumaal osa 94,6% noori, nendest VTK I täitis 71,94%.[5]

13. aprillil toimus Harjumaa kehakultuuri-vallainspektorite koosolek, kus käsitleti põhjalikult nii teoreetilisi, ideoloogilisi ja propagandalisi kui ka puhtpraktilisi küsimusi. See oli esimene sellesarnane koosolek Eesti NSV-s.[6]

---

1 "Rahva Hääl" nr. 76, 6. september 1940
2 TLRA, F 884, nim. 3, s.-ü. 1589, l. 43
3 "Talurahva Hääl" nr. 33, 17. märtsil 1941
4 vt. sealsamas.
5 "Noorte Hääl" nr. 60, 12. märtsil 1941
6 "Talurahva Hääl" nr. 33, 17. märtsil 1941

Harjumaa Kehakultuuri Komitee jagas välja toetused, mis 1941. aasta eelarve järgi olid ette nähtud kehakultuuri edasiarendamiseks. Esimeses järjekorras määrati suuremad toetused Raplale spordiväljaku ja Kehrale ujula väljaehitamiseks. Kolmandaks Harjumaa tsentrumiks oli Kohila, kus hakati samuti ujulat ja eeskujulikku spordiväljakut välja ehitama.[1]

Nõukogude võimu esimese aasta jooksul Eestis veendus töörahvas omaenda kogemuste varal nõukogude korra eelistes, selles, et ainuüksi nõukogude võim hoolitseb rahva parema elu ja kultuurijärje tõstmise eest.

---

[1] "Talurahva Hääl" nr. 61, 12. mail 1941

K o k k u v õ t e

20 aastat kodanluse peremehetsemist tõid Eestis, sealhulgas ka Harjumaal kaasa tööstuse languse, põllumajanduse kriisi, häda, viletsuse ja töörahva laostumise.

1940. aasta juuni ajaloolistel päevadel võtsid Harjumaa töötajad koos Eesti töötava rahvaga kommunistide juhtimisel võimu oma kätte ja kasutasid seda selleks, et viia läbi demokraatlikud valimised ja kehtestada nõukogude võim.

Nõukogude võimu kindlustamiseks Harjumaa töötav rahvas organiseerus. Vanad kommunistid ja kõige teadlikumad töötajad organiseerusid kommunistlikusse parteisse, eesrindlikud noored aga astusid ÜLKNÜ ridadesse. EKP Harjumaa organisatsioon sai kogu sotsialistlike ümberkorraldus te juhiks Harjumaal.

Asendamatuteks abilisteks parteile said ametiühingutesse koondunud töölised ja teenistujad ning ÜMÜ osakondadesse organiseerunud maatöötajad.

Nõukogude valitsusorganitesse Harjumaal tulid rahva hulgast uued inimesed, kellel oli töörahva täielik usaldus, likvideeriti politsei ja loodi töölis-talupoegade miilits.

1940. aasta revolutsiooni võidu järele alustas Harjumaa töörahvas EKP Harjumaa organisatsiooni juhtimisel sotsialistlikku ülesehitustööd. See algas väga soodsates tingimustes. Noor nõukogude vabariik sai kõigilt Nõukogude Liidu rahvastelt ja Nõukogude valitsuselt igakülgset ven-

nalikku abi ning kasutas teiste liiduvabariikide rikkalikke kogemusi.

Tänu Harjumaa partei- ja komsomoliorganisatsioonide poolt läbi viidud ideelis-poliitilisele kasvatustööle, toimus Harjumaa töötajate maailmavaates suur murrang.

Vastavalt uue Riigivolikogu ajaloolisele otsusele natsionaliseeriti Harjumaal eraomandus. Saanud ise tööstusettevõtete peremeesteks, hakkasid töölised tööstust laiendama ja rekonstrueerima. Sellega tulid Harjumaa töötajad edukalt toime.

Tänu tööalase entusiasmi tõusule, mis oli tingitud nõukogude võimu töörahva eest hoolitsevale poliitikale, oli Harjumaa tööstuse kasvutempo suurem kui ei kunagi varem.

EKP Harjumaa organisatsiooni juhtimisel viidi maakonnas ellu nõukogude maareform, mis oli ennenägematuks hoolitsuseks töötava talupoja eest. Oma tänu maa saamise eest väljendas Harjumaa töökas talupoeg kevadkülvi eduka läbiviimisega.

Selle lühikese ülesehitustöö aja jooksul paranes põhjalikult nii tööliste ja talupoegade materiaalne ja kultuuriline heaolu.

Eesti rahvas läheb vastu oma rõõmupäevale - nõukogude võimu kehtestamise 31. aastapäevale.

Nõukogude võimu 31. aasta jooksul on Eesti töötav rahvas saavutanud väga palju.

Eesti rahvas leidis oma õnne nõukogude rahvaste sõbralikus internatsionaalses peres. Järgides veendunult suure Lenini õpetust, sammuvad Nõukogudemaa rahvad Kommunistliku Partei juhtimisel kommunismi võidu poole.

Р е з ю м е

В настоящем году исполняется 31 год со дня, когда эстонские трудящиеся под руководством Коммунистической партии свергли фашистско-буржуазное правительство в Эстонии и установили Советскую власть. Вместе со всем эстонским народом Харьюмааские трудящиеся отмечают 31-ю годовщину Советской власти в Эстонии.

Целью настоящей работы является дать обзор установления Советской власти и строительства социализма в одном из уездов Эстонии - Харьюмаа.

20 лет властвования национальной буржуазии в Эстонии привели промышленность в упадок и сельское хозяйство к кризисным явлениям, что обусловило бедствие и разорение рабочих и крестьян.

В исторические дни июня 1940 года трудящиеся Харьюмаа вместе со всем Эстонским народом под руководством Коммунистической партии завоевали политическую власть.

В конце июня всюду проходили многочисленные митинги, на которых трудящиеся горячо приветствовали политику Коммунистической партии Эстонии.

В уезде Харьюмаа также были проведены демократические выборы в Государственную Думу. На многих предвыборных митингах коммунисты объясняли жителям Харьюмаа политическое положение и задачи трудящихся.

Несмотря на препятствия, учиненные классовыми врагами в выборах принимало участие 80,0% из всех граждан Харьюмаа,

имеющих право голоса, причем за платформу рабочего класса голосовало 92,6% из избирателей.

Харьюмааское население с восхищением приняло историческое решение Государственной Думы. Всюду проходили многочисленные собрания. Для укрепления Советской власти трудящиеся Харьюмаа сплотились вокруг коммунистов. Комитет партии приступил к созданию Харьюмааской организации ЭКП. В партийную организацию вошли старые коммунисты, принимались новые члены и кандидаты в члены из числа лучших представителей рабочих, крестьян и интеллигенции.

Харьюмааская организация ЭКП стала вожаком советских преобразований в Харьюмаа.

В сентябре было закончено создание комсомольской организации Харьюмаа. В комсомол вступила самая передовая молодежь. В августе - сентябре был создан ряд первичных организаций на местах. К январю I94I года в уезде было уже 37 первичных организаций.

Комсомол стал хорошим помощником партии.

В июле и августе Харьюмааские рабочие и служащие объединились в профсоюзы, а сельские труженники организовались в республиканское общество сельскохозяйственных рабочих.

В Советские органы пришли новые люди из народа. Была ликвидирована полиция и создана рабоче-крестьянская милиция.

После победы социалистической революции трудящиеся Харьюмаа под руководством Харьюмааской организации ЭКП приступили к социалистическому строительству.

Согласно историческому решению Государственной думы началась национализация капиталистических предприятий. Рабочие, став хозяевами промышленных предприятий, начали расширять производство и реконструировать предприятия. Благодаря подъему рабочего энтузиазма как никогда раньше, увеличилось производство промышленных товаров.

Под руководством Харьюмааской организации КП Эстонии в уезде была проведена земельная реформа, в которой проявилась большая забота партии и правительства о сельском труженике.

За короткое время значительно повысилось материальное и культурное благосостояние рабочих и крестьян.

Благодаря проведенной идеологической работе произошли большие изменения в мировоззрении трудящихся. Трудящиеся Харьюмаа все больше убеждались в том, что Советская власть может исполнить их давнишнюю мечту о свободной и счастливой жизни.

Harjumaa valdade ja linnade täitevkomiteede koosseisud 1941.a. aprilliks

Jrk. nr.	Ametiala	Perekonna-, ees- ja isanimi	Sünniaeg	Sotsiaalne päritolu	Elukutse
	Anija vald				
1.	Täitevkomitee esimees.	Sakna, Julie Nigula t.	1899	Ehitustööliise perekonnast	Talupidaja
2.	Esimehe asetäitja.	Schmidt, Voldemar	1907	Töölisperekonnast	Vabrikutööline
	Täitevkomitee sekretär	Orav, Jaan Jüri pg.	1906	Postiteenija perekonnast	Vallasekretär
	Hageri vald				
2.	Esimees	Tarkmees, Nikolai Ado p.	1903	Kooliõpetaja-talupidaja perekonnast.	Väikemaapidaja
	Asetäitja	Pärnaste, Jakob Mihkli p.	1887	Põllutöölise perekonnast	Väikemaapidaja
	Sekretär	Noor, Hans Hansu p.	1906	Vallasekretäri perekonnast	Vallasekretär

HRRA, F 1, nim. 1, s.-ü. 4, l. 1-8

3.	<u>Harku vald</u>				
	Esimees	Leessar, Jüri Hansu pg.	1885	Töölisperekonnast	Sepp
	Asetäitja	Betlem, Karla Mardi pg.	1912	Põllutöölise perekonnast	Puutööline
	Sekretär	Soon, Peeter Nikolai pg.	1901	Töölisperekonnast	Metsatööline
4.	<u>Iru vald</u>				
	Esimees	Sommerling, Alide Hansu t.	1902	Väikemaapidaja perekonnast	Väikemaapidaja
	Asetäitja	Lehtmets, Jüri Jüri pg.	1885	Rendikohapidaja perekonnast	Väikemaapidaja
	Sekretär	Pohl, Pendo Jakobi pg.	1905	Väikemaapidaja perekonnast	Väikemaapidaja
5.	<u>Juuru vald</u>				
	Esimees	Vilks, Kaarel Jüri pg.	1890	Töölisperekonnast	Ehitustööline
	Asetäitja	Vürst, Eduard Jüri pg.	1897	Talupidaja perekonnast	Talupidaja
	Sekretär	Tobias, August Hansu pg.	1898	Ehitustöölise perekonnast.	Vallasekretär
6.	<u>Järvakandi vald</u>				
	Esimees	Laidmets, Martin Jüri pg.	1894	Töölisperekonnast	Klaasitehase tööline
	Asetäitja	Augjärv, Richard Gustavi p.	1905	Töölisperekonnast	Lukksepp
	Sekretär	Horn, Jaan Jüri pg.	1908	Mõisatöölise perekonnast	Tööline

7.	<u>Jõelähtme vald</u>				
	Esimees	Rammu, Erik Jüri pg.	1913	Mõisatöölise perekonnast	Vallakantselei ametnik
	Asetäitja	Kõva, Arseni Aleksei pg.	1894	Töölisperekonnast	Vabrikutööline
	Sekretär	Taru, Oskar Juhani pg.	1901	Mõisatöölise perekonnast	Põllutööline
8.	<u>Kehtna vald</u>				
	Esimees	Veelmaa, Eduard Kaarli p.	1895	Käsitöölise perekonnast	Põllupidaja
	Asetäitja	Ruus, Vladimir Mihaili p.	1914	Mõisatöölise perekonnast	Põllutööline
	Sekretär	Müüriste, Otto-Aleksander Karli pg.	1896	Rentniku perekonnast	Vallasekretär
9.	<u>Keila vald</u>				
	Esimees	Post, Vladimir Jaani pg.	1906	Töölisperekonnast	Tööline
	Asetäitja	Rennit, Hugo Jaani pg.	1908	Põllutöölise perekonnast	Aednik
	Sekretär	Tänav, Aleksander Priidiku pg.	1905	Talupidaja perekonnast	Vallasekretär
10.	<u>Kernu vald</u>				
	Esimees	Ilumets, August Jakobi p.	1884	Mõisatöölise perekonnast	Väikemaapidaja
	Asetäitja	Lillemets, Gustav Mari p.	1880	Väikemaapidaja perekonnast	Tisler

	Sekretär	Kurg, Jakob Jaani pg.	1906	Käsitöölise perekonnast	Vallasekretär
11.	Kohila vald				
	Esimees	Minn, Robert Jüri pg.	1906	Töölisperekonnast	Paberivabriku tööline
	Asetäitja	Raud, Georg Jüri pg.	1896	Väikemaapidaja perekonnast	Talupidaja
	Sekretär	Erm, Eduard Mihkli pg.	1913	Põllutöölise perekonnast	Äriteenija
12.	Kolga vald				
	Esimees	Orumaa, Theodor Joh. pg.	1908	Kaluri perekonnast	Kalur
	Asetäitja	Klaus, Arnold Ludvigi pg.	1916	Väikemaapidaja perekonnast	Põllutööline
	Sekretär	Aava, Hans Hindreku pg.	1903	Mõisatöölise perekonnast	Vallasekretär
13.	Kuimetsa vald				
	Esimees	Pressel, Kaarel Jaani pg.	1886	Põllutöölise perekonnast	Rätsep
	Asetäitja	Robam, Aleksander Mihkli p.	1889	Töölisperekonnast	Põllutööline
	Sekretär	Allas, Martin Martini pg.	1914	Mõisatöölise perekonnast	Põllutööline
14.	Kuivajõe vald				
	Esimees	Hiienurm, Joh. Jüri pg.	1885	Mõisatöölise perekonnast	Sepp- väikemaapidaja
	Asetäitja	Mölder, Anna	1894	Mõisatöölise perekonnast	Väikemaapidaja
	Sekretär	Tänavots, Osvald Jüri pg.	1913	Mõisatöölise perekonnast	Vallakantselei ametnik

15.	<u>Kuusalu vald</u>				
	Esimees	Laurik, Mart Mardi pg.	1906	Mõisatöölise perekonnast	Väikemaapidaja
	Asetäitja	Maldaru, Eduard Joh. pg.	1911	Mõisatöölise perekonnast	Käsitööline
16.	<u>Kõnnu vald</u>				
	Esimees	Kanarbik, Otu Nikolai pg.	1915	Väikemaapidaja perekonnast	Vabrikutööline
	Asetäitja	Viin, Johannes	1880	Väikemaapidaja perekonnast	Kalur
17.	<u>Kõue vald</u>				
	Esimees	Suuder, Bernhard Peetri pg.	1909	Kingsepa perekonnast	Kingsepp
	Asetäitja	Klaan, Jaagup Tõnu pg.	1888	Talupidaja perekonnast	Talupidaja
	Sekretär	Värk, Ilmar Marie pg.	1911	Talupidaja perekonnast	Põllutööline
18.	<u>Nissi vald</u>				
	Esimees	Sinimäe, Eduard Jüri pg.	1910	Talupidaja perekonnast	Elektrijõujaamakütja
	Asetäitja	Spuhl, Anatol Joh. pg.	1896	Kooliõpetaja perekonnast	Kooliõpetaja
	Sekretär	Riiusalu, Voldemar Hansu p.	1913	Põllutöölise perekonnast	Vallakantselei ametnik
19.	<u>Nõva vald</u>				
	Esimees	Reisma, August Aadu pg.	1883	Töölisperekonnast	Väikekohapidaja

	Asetäitja	Liiver, August Andrese pg.	1910	Talupidaja perekonnast	Põllutööline
	Sekretär	Lutti, Eduard Anna pg.	1915	Põllutöölise perekonnast	Vallakantselei ametnik.
20.	Padise vald				
	Esimees	Hiie, Ferdinand Preediku pg.	1898	Töölisperekonnast	Mölder
	Asetäitja	Hiie, Nikolai Madise pg.	1899	Töölisperekonnast	Ehitustööline
	Sekretär	Liivamaa, Elmar-Evald Kristjani pg.	1911	Väikemaapidaja perekonnast	Talupidaja
21.	Peningi vald				
	Esimees	Kingsepp, Joh.-Richard Hansu pg.	1891	Töölisperekonnast	Rätsep
	Asetäitja	Metsis, Siim Jüri pg.	1893	Põllupidaja perekonnast	Talupidaja
	Sekretär	Urvet, Johannes Jaani pg.	1894	Mõisatöölise perekonnast	Väikemaapidaja
22.	Prangli vald				
	Esimees	Suuberg, Joh. Voldemari pg.	1899	Kaluri perekonnast	Kalur
	Asetäitja	Vilipuu, Aleks. Joh. pg.	1897	Kaluri perekonnast	Kalur
	Sekretär	Kukk, Aleks. Jüri pg.	1910	Põllutöölise perekonnast	Arveametnik
23.	Raasiku vald				
	Esimees	Irves, August Jaani pg.	1897	Väikemaapidaja perekonnast	Arveametnik
	Asetäitja	Luik, Aleks. Jaani pg.	1891	Mõisatöölise perekonnast	Talupidaja

	Sekretär	Virgebau, Villem Jüri pg.	1885	Väikemaapidaja perekonnast	Talupidaja
24.	Rae vald				
	Esimees	Rekk, Jaan Jaani pg.	1886	Töölisperekonnast	Käsitööline
	Asetäitja	Võsu, Johannes Kaarli pg.	1901	Väikemaapidaja perekonnast	Põllutööline
	Sekretär	Kivi, Arnold Jüri pg.	1908	Väikemaapidaja perekonnast	Meier
25.	Raikküla vald				
	Esimees	Murd, Andres Jaani pg.	1897	Väikemaapidaja perekonnast	Auruveskis saagija
	Asetäitja	Vahesalu, Jaan Jüri pg.	1886	Töölisperekonnast	Ehitustööline
	Sekretär	Kuusemets, Arnold Juh. pg.	1906	Põllupidaja perekonnast	Maamõõtja
26.	Rapla vald				
	Esimees	Metsna, Ants Mardi pg.	1884	Mõisatöölise perekonnast	Mõisatööline
	Asetäitja	Assavi, Julius-Eduard Juliuse pg.	1895	Väikemaapidaja perekonnast	Põllutööline
	Sekretär	Pedjase, Arved Augusti pg.	1914	Väikekohapidaja perekonnast	Vallasekretär
27.	Ravila vald				
	Esimees	Suuder, Peeter Peetri pg.	1881	Töölisperekonnast	Kingsepp
	Asetäitja	Vilepill, Jakob Juhani pg.	1893	Talupidaja perekonnast	Põllutööline
	Sekretär	Kivi, Aleksander Marie pg.	1905	Taluteenija perekonnast	Põllutööline

28. Saue vald

Esimees	Reivik, Reio Kristofi pg.	1901	Talupidaja perekonnast	Talupidaja
Asetäitja	Siitmaa, Johannes Jaani pg.	1908	Töölisperekonnast	Põllutööline
Sekretär	Mürk, Ants Jüri pg.	1910	Töölisperekonnast	Vallasekretär

29. Tõdva vald

Esimees	Mäe, Ferdinand Jüri pg.	1909	Talupidaja perekonnast	Talupidaja
Asetäitja	Reinutoa, Joh. Reino pg.	1899	Põllutöölise perekonnast	Maaler
Sekretär	Vunk, Vladimir Aleks.pg.	1913	Töölisperekonnast	Aednik

30. Varbola vald

Esimees	Laurik, Aleks. Jaani pg.	1902	Kooliõpetaja perekonnast	Talupidaja
Asetäitja	Roland, Juhan Hansu pg.	1898	Väikekohapidaja perekonnast	Käsitööline
Sekretär	Raid, Jaan Priidiku pg.	1901	Ehitustöölise perekonnast	Ehitustööline

31. Keila linn

Esimees	Poovel, Madis Hansu pg.	1900	Töölisperekonnast	Rätsep
Asetäitja	Veeris, Martin Aleks.pg.	1917	Töölisperekonnast	Vabrikutööline
Sekretär	Õun, Leonhard Jaani pg.	1909	Raudteelase perekonnast.	Äriteenija

Paldiski linn muudeti 31. märtsist 1941.a. vabariikliku alluvusega linnaks: täitevkomitee esimeheks nimetati Niilus, Mihhail Isaki pg.[1]

---

[1] "Talurahva Hääl" nr. 40, 2. aprillil 1941.

KASUTATUD KIRJANDUS

I Marksismi-leninismi klassikud

Lenin, V.I., Suur algatus.

Teosed, 29. kd.

II Allikmaterjalid

a) Arhiivimaterjalid

Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehitustöö Riiklik Keskarhiiv (ORKA)

fond 968, Maatööliste ja Väikemaapidajate koda 1936-1940

fond 4013, Kehra tehase arhiiv 1940-1941

fond R-3, ENSV Ülemnõukogu Presiidium 1940-1941

fond R-6, ENSV Põllutöö Rahvakomissariaat 1940

ENSV Tallinna Linna Riiklik Arhiiv (TLRA)

fond 206, Järvakandi Vallavalitsus 1941 jaanuar - 1941 juuni

fond 718, Järvakandi Vallavalitsuse toimik

fond 884, Harju Maavalitsuse administratiivosakond 1918-1940

ENSV Harju Rajooni Riiklik Arhiiv (HRRA)

fond 1, Harju Maakonna TSN Täitevkomitee Üldosakond 1941

fond 66, Anija valla TSN Täitevkomitee 1941

fond 67, Hageri valla TSN Täitevkomitee 1941

b) Perioodika

Eesti Mets, 1939.

Harju Elu, 1970-1971.

Kommunist, 1940-1941.

Maa Hääl, 1940.

Maatööliste ja Väikemaapidajate Koja Teataja, 1938.

Maatööliste ja Väikemaapidajate Koja Teataja, 1939-
- 1940.

Meie Maa, 1940.

Noor Leninlane, 1941.

Noorte Hääl, 1940-1941.

Postimees, 1940.

Päevaleht, 1940.

Rahva Hääl, 1940-1941.

Riigi Teataja, 1924.

Riigi Teataja, 1940.

Saarte Hääl, 1941.

Talurahva Hääl, 1940-1941.

ENSV Teataja, 1940.

Трудовой путь, I940.

Töö Täht, 1923.

III Kirjandus

H. Allik, Mälestusi 1940. aasta 21. juuni ettevalmistamisest, "Saabus päev", Tallinn 1960.

R. Antons, Agraarsuhted kodanlikus Eestis, Tallinn 1957

E. Brandt, Eesti majanduse olukord kodanluse diktatuuri perioodil, Tallinn 1955.

Eesti Nõukogude Entsüklopeedia II, Tallinn 1970

Eesti NSV ajalugu, kõige vanemast ajast tänapäevani, Tallinn 1957.

EKP I kongress, Tallinn 1960.

EKP II kongress, Tallinn 1962.

"Karastumine", mälestusi Eesti Noorsoo revolutsioonilisest liikumisest (kogumik), Tallinn 1958.

P. Keerdo, Enne ja pärast juunit, "Sõjasarv" II, Moskva 1943.

V. Kingissepp, Kellele iseseisvus, kellele ike. Tallinn, 1946.

S. Kutsar-Zabrodskaja, Eestimaa Kommunistlik Partei 1940. aasta revolutsioonis, Tallinn 1960.

O. Kuuli, 1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis, Töid EKP ajaloo alalt I, Tallinn 1965.

M. Metsanurk, Suvine pööripäev, Tallinn 1957.

А. Панксеев, На основе ленинских организационных принципов, Таллин 1967.

Poliithariduse küsimusi, Tallinn 1940, Riigivolikogu stenograafilised aruanded 1939-1940.

H. Saarniit, Maatöörahva koondumisest Töörahva Ühisesse Väerinda aastail 1922-1923, Töid EKP ajaloo alalt, I, Tallinn 1965.

K. Siilivask, Uut elu rajamas. "Meie komsomol", artiklid ELKNÜ ajaloost, Tallinn 1968.

1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis. Dokumente ja materjale, Tallinn 1960.

H. Tiido, Nõukogude maareform Eestis, Tallinn 1960.

Ülevaade EKP ajaloost II, Tallinn 1963.

S i s u k o r d

Sissejuhatus

I osa

NÕUKOGUDE VÕIMU KEHTESTAMINE JA KINDLUSTAMINE HARJUMAAL.

I ptk.

Töörahvas võtab võimu.

1) Juunipööre.

2) Kodanluse võimuaparaadi lammutamise algus ja uue Riigivolikogu valimised Harjumaal.

II ptk.

Töörahvas organiseerub, et kindlustada oma võitu.

1) EKP Harjumaa organisatsiooni loomine ja selle osa nõukogude võimu kehtestamisel Harjumaal.

2) Komsomoli ja pioneeriorganisatsiooni loomine.

3) Tööliste ja teenistujate organiseerumine ametiühingutesse. Üleriikliku Maatöörahva Ühingu (ÜMÜ) osakondade loomine valdades.

III ptk.

Nõukogude riigiaparaadi väljakujundamise algus.

1) Maakonnavalitsuse töö ümberkorraldamine.

2) Uued juhid Harjumaa valdades.

3) Täitevkomiteede moodustamine.

II osa

SOTSIALISTLIK ÜLESEHITUSTÖÖ HARJUMAAL

I ptk.

Harjumaa partei- ja komsomoliorganisatsiooni osa kohaliku elanikkonna kommunistlikul kasvatamisel.

II ptk.

Sotsialistliku tööstuse loomine ja areng.

1) Suureraomanduse natsionaliseerimine.
2) Sotsialistliku tööstuse ja ehitustegevuse laienemine.
3) Sotsialistliku võistluse tekkimine ja areng.

III ptk.

Nõukogude võimu ümberkorraldused Harjumaa põllumajanduses.

1) Nõukogude maareform.
2) Esimene nõukogude kevadkülv.

IV ptk.

Töötajate materiaalse ja kultuurilise heaolu tõus Harjumaal.

1) Töötajate materiaalse olukorra parandamine.
2) Kultuuriolu tõus Harjumaal.

Kokkuvõte.

Resümee.

Lisa

Maakonna valdade täitevkomiteede esimehed, esimeeste asetäitjad ja sekretärid.

Kasutatud kirjandus.